

Миколаївський національний аграрний університет
Міністерство освіти і науки України

Миколаївський національний аграрний університет
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Аллахвердієва Ірина Валеріївна

УДК 368.1:338.2

ДИСЕРТАЦІЯ

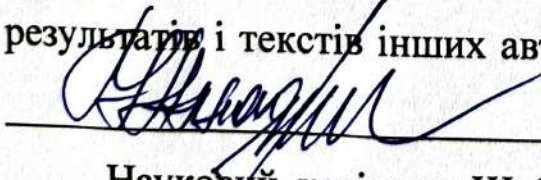
Розвиток страхування у системі формування соціально-економічної безпеки
регіону

051 – Економіка

05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 І.В. Аллахвердієва.

Науковий керівник Шебанін В'ячеслав Сергійович, доктор технічних
наук, професор.

АНОТАЦІЯ

Аллахвердієва І. В. Розвиток страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка (05 – Соціальні та поведінкові науки) – Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, 2023; Миколаївський національний аграрний університет, 2023.

Дисертація присвячена обґрунтуванню концептуальних засад, удосконаленню теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо розвитку страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону.

Дослідження різних наукових поглядів на соціально-економічну безпеку дало змогу сформулювати власне бачення цієї категорії. Соціально-економічну безпеку регіону запропоновано розглядати як комплекс умов і факторів регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний і ефективний соціально-економічний розвиток, раціональне використання економічного потенціалу регіону та досягнення інтересів території в межах національної економіки. На нашу думку, соціально-економічна безпека регіону проявляється в двох взаємозалежних аспектах: соціальному (проявляється у підвищенні життєвого рівня населення, всебічному розвитку людського капіталу, підвищенні якості життєвого середовища) та економічному (проявляється загалом у здатності економіки забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішніх впливів, в розвитку галузей і виробництв, що визначають зростання національного добробуту).

Обґрунтовано, що страхування є визначальною складовою соціально-економічної безпеки регіону, слугує інструментом захисту фізичних та юридичних осіб на комерційній основі, та формує основу капіталовкладень. Страхування захищає активи, доходи від несприятливих потрясінь, заохочує

ризик та інвестиції в малий бізнес, покращує рівність в освіті, здоров'ї. Надаючи фінансову допомогу, коли домогосподарства зазнають катастрофічних витрат, втрачають активи або здатність отримувати дохід, страхування може обслуговувати всі верстви населення. Страхова діяльність має бути врегульована, зважаючи на нові виклики, зокрема й пандемію.

Запропонована загальна система показників для оцінки розвитку страхового ринку, які сформовані у п'ять груп (показники, що характеризують інституційний аспект; показники, що характеризують обсяги страхових послуг; показники, що характеризують структуру ринку; показники, що характеризують роль ринку в економіці країни; показники, що характеризують рівень концентрації ринку). Вважаємо, що запропонована інформаційно-аналітична система показників дозволить аналізувати страховий ринок країни з єдиних позицій на основі системного підходу.

Запропонований алгоритм методики оцінки соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника. Запропоновано методику проводити в три послідовних етапи, яка дозволяє повною мірою врахувати вплив загроз на соціально-економічну безпеку регіону та оцінити її комплексно з використанням системи показників. Вважаємо, що отримані результати аналізу соціально-економічної безпеки регіону за вказаним алгоритмом можуть слугувати основою для пошуку та обґрунтування напрямів її зміцнення.

Аналіз соціально-економічного розвитку Миколаївської області дав змогу визначити, що: незважаючи на загальнодержавні тенденції щодо зменшення чисельності наявного населення, частка людей працездатного віку в області складає 61,6%; регіон має вигідне економіко-географічне положення, значний рекреаційний потенціал, природноресурсний потенціал (2 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 1,7 млн га ріллі, що становить 5% орної землі в Україні); сільськогосподарська продукція виготовлена підприємствами регіону є конкурентоспроможною, як на внутрішньому, так і на зовнішньому

ринках; завдяки впровадженню реформ, соціальна сфера зазнає значних позитивних змін.

Комплексна інтегральна оцінка соціально-економічної безпеки Миколаївської області проводилася за запропонованою методикою в три етапи та свідчить про її невисокий рівень. Динаміка інтегрального індексу соціально-економічної безпеки Миколаївської області мала висхідну тенденцію у 2017-2021 роках. У 2020 р. рівень соціально-економічної безпеки має найнижче значення, що є наслідком пандемії коронавірусу. Визначено, що найвищу питому вагу у 2021 р. має показник «соціально-економічна складова» (0,412), на другому місці – «соціальна безпека» з коефіцієнтом 0,321, а показник «інвестиційно-інноваційна складова» у 2021 р. становить (0,215).

Проаналізовано стан розвитку вітчизняного ринку страхових послуг. Визначено, що страховий ринок України продовжує відставати від економічного зростання, а його частка у ВВП є незначною. Доведено, що страхування сприяє зміцненню та покращенню матеріального становища застрахованого населення, а також інвестуванню великих обсягів коштів, пов'язаних із виконанням накопичувальної функції, для інвестування в національну економіку через механізми страхування (страхові резерви). Тому, шляхом прийняття виваженої національної політики щодо страхового ринку в цілому та ринку страхування життя, це може бути впливовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, особливо в контексті населення, яке потребує соціального захисту та бюджетного дефіциту.

Обґрунтовано, що для подальшого розвитку страхової галузі необхідно побудувати ієрархічну структуру, яка охоплюватиме національний рівень і рівень страхової компанії для боротьби зі страховим шахрайством. Пропонована на державному рівні система боротьби зі страховим шахрайством передбачає використання різноманітних методів, нормативних форматів та інструментів прямого та непрямого впливу. Основними завданнями запропонованої системи є запобігання випадкам страхового шахрайства, обмін інформацією про факти фальсифікованих страхових випадків та контроль за

дотриманням відповідного законодавства. Доведена доцільність сегментації антишахрайських зусиль на рівні страхових компаній. Це сприятиме утриманню та нарощенню досягнутого рівня довіри до страхового ринку в українському суспільстві, підвищенню культури страхування та формуванню дієвої системи захисту майнових інтересів і прав громадян та юридичних осіб, підтримки соціальної стабільності у суспільстві та економічної безпеки регіону.

Обґрунтовано, що основою системи удосконалення захисту прав споживачів на страховому ринку України є забезпечення його належного державного регулювання. Стратегічною ціллю державного регулювання має стати створення якісної системи захисту справ споживачів страхових послуг. Визначено, що регуляторний процес та системний підхід до забезпечення захисту прав споживачів страхових послуг має містити чотири складові: правове регулювання (механізм укладання договорів; розкриття інформації для споживачів страхових послуг; компенсація завданих матеріальних та моральних збитків споживачам); механізм компенсацій (формування гарантійних фондів та схем, що спрямовані на зниження ризиків пов'язаних із страхуванням); інформаційне забезпечення (запровадження освітніх програм для споживачів); вирішення страхових спорів (можливість для споживачів контактувати з регуляторами ринків). Така система матиме позитивний вплив на розвиток самого страхового ринку, а ресурси можуть бути спрямовані на соціально-економічний розвиток держави, регіону, особливо на інвестиційні проєкти для підтримки пріоритетних сфер та галузей: будівництва, енергетики, інфраструктури, сільськогосподарського виробництва та інших; розвиток особистого медичного страхування сприятиме фінансуванню сектору охорони здоров'я.

Доведено, що варто посилювати роль інституцій, які займаються альтернативним вирішенням спорів між споживачами та страховими компаніями, активізувати діяльність страхового омбудсмена. Визначено, що створення в Україні інституту альтернативного вирішення страхових спорів у формі страхового омбудсмена покращить якість регулювання страхового

ринку, посилить фінансову дисципліну, зменшить навантаження на судові органи, підвищить прозорість і відкритість страхового ринку. Визначені переваги його впливу на формування соціально-економічної безпеки регіону (зміцнення матеріального становища застрахованого населення, зростання інвестицій в бізнес для підтримки тих галузей економіки, які нині є пріоритетними; підтримка соціальної стабільності населення, яке потребує соціального захисту).

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страхові компанії, регулювання страхового ринку, агрострахування, розвиток страхування, регіон, безпека регіону, соціально-економічна безпека регіону, формування соціально-економічної безпеки регіону, гарантування соціально-економічної безпеки регіону, соціально-економічний розвиток, державно-приватне партнерство, державна підтримка.

ANNOTATION

Allahverdiyeva I. V. Development of insurance in the system of formation of social and economic security of the region. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of doctor of philosophy in specialty 051 – Economics (05-social and behavioral sciences) – Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, 2023; Mykolaiv National Agrarian University, 2023.

The dissertation is devoted to the substantiation of conceptual foundations, improvement of theoretical and methodological provisions and development of practical recommendations for the development of insurance in the system of formation of socio-economic security of the region.

The study of various scientific views on socio-economic security made it possible to form one's own vision of this category. The socio-economic security of the region is proposed to be considered as a set of conditions and factors of the regional economic system, which ensure stable and effective socio-economic development, rational use of the economic potential of the region and achievement of the interests of the territory within the national economy. In our opinion, the socio-

economic security of the region is manifested in two interdependent aspects: social (manifested in the improvement of the standard of living of the population, comprehensive development of human capital, improvement of the quality of the living environment) and economic (manifested in general in the ability of the economy to ensure the process of reproduction regardless of external influences, in the development of industries and industries that determine the growth of national well-being).

It is substantiated that insurance is a determining component of the socio-economic security of the region, serves as a tool for the protection of individuals and legal entities on a commercial basis, and forms the basis of capital investments. Insurance protects assets, income from adverse shocks, encourages risk and investment in small business, improves equality in education, health. By providing financial assistance when households experience catastrophic expenses, lose assets, or lose their ability to earn income, insurance can serve all segments of the population. Insurance activity must be regulated, taking into account new challenges, including the pandemic.

A general system of indicators for assessing the development of the insurance market is proposed, which are divided into five groups (indicators characterizing the institutional aspect; indicators characterizing the volume of insurance services; indicators characterizing the market structure; indicators characterizing the role of the market in the country's economy; indicators characterizing the level of market concentration). We believe that the proposed information and analytical system of indicators will allow analyzing the country's insurance market from single positions based on a systemic approach.

The proposed algorithm of the method of assessment of socio-economic security of the region using an integral indicator. It is proposed to carry out the methodology in three consecutive stages, which allows to fully take into account the impact of threats on the socio-economic security of the region and evaluate it comprehensively using a system of indicators. We believe that the obtained results of the analysis of the social and economic security of the region according to the

specified algorithm can serve as a basis for finding and justifying directions for its strengthening.

Analysis of the socio-economic development of the Mykolaiv region made it possible to determine that: despite the nationwide trends in reducing the size of the existing population, the share of people of working age in the region is 61.6%; the region has a favorable economic and geographical position, significant recreational potential, natural resource potential (2 million hectares of agricultural land, of which 1.7 million hectares are arable land, which is 5% of arable land in Ukraine); agricultural products manufactured by the enterprises of the region are competitive, as in both domestic and foreign markets; thanks to the implementation of reforms, the social sphere will undergo significant positive changes.

A comprehensive integrated assessment of social and economic security of the Mykolaiv region was carried out according to the proposed methodology in three stages and shows its low level. The dynamics of the integral index of socio-economic security of the Mykolaiv region had an upward trend in 2017-2021. In 2020, the level of social and economic security has the lowest value, which is a consequence of the coronavirus pandemic. It was determined that the "social and economic component" indicator has the highest specific weight in 2021 (0.412), the second place is "social security" with a coefficient of 0.321, and the "investment and innovation component" indicator in 2021 is (0.215) .

The state of development of the domestic market of insurance services is analyzed. It was determined that the insurance market of Ukraine continues to lag behind economic growth, and its share in GDP is insignificant. It has been proven that insurance contributes to the strengthening and improvement of the financial situation of the insured population, as well as the investment of large amounts of funds associated with the performance of the accumulative function for investment in the national economy through insurance mechanisms (insurance reserves). Therefore, by adopting a balanced national policy regarding the insurance market as a whole and the life insurance market, it can be an influential tool for ensuring social stability,

especially in the context of a population in need of social protection and a budget deficit.

It is justified that for the further development of the insurance industry, it is necessary to build a hierarchical structure that will cover the national level and the level of the insurance company to fight insurance fraud. The system of combating insurance fraud proposed at the state level involves the use of various methods, regulatory formats and tools of direct and indirect influence. The main tasks of the proposed system are the prevention of insurance fraud cases, the exchange of information about the facts of falsified insurance cases, and the control of compliance with the relevant legislation. The feasibility of segmenting anti-fraud efforts at the level of insurance companies has been proven. This will contribute to maintaining and increasing the achieved level of trust in the insurance market in Ukrainian society, increasing the culture of insurance and forming an effective system of protection of property interests and rights of citizens and legal entities, support of social stability in society and economic security of the region.

It is substantiated that the basis of the system of improving the protection of consumer rights in the insurance market of Ukraine is to ensure its proper state regulation. The strategic goal of state regulation should be the creation of a high-quality system for protecting the affairs of consumers of insurance services. It was determined that the regulatory process and systematic approach to ensuring the protection of the rights of consumers of insurance services should contain four components: legal regulation (mechanism of conclusion of contracts; disclosure of information for consumers of insurance services; compensation for material and moral damages caused to consumers); compensation mechanism (formation of guarantee funds and schemes aimed at reducing insurance-related risks); information provision (introduction of educational programs for consumers); resolution of insurance disputes (opportunity for consumers to contact market regulators). Such a system will have a positive impact on the development of the insurance market itself, and resources can be directed to the socio-economic development of the state and region, especially to investment projects to support priority areas and industries:

construction, energy, infrastructure, agricultural production and others; the development of personal health insurance will contribute to the financing of the health care sector.

It has been proven that it is worth strengthening the role of institutions engaged in alternative resolution of disputes between consumers and insurance companies, and intensifying the activities of the insurance ombudsman. It was determined that the creation of an institute for alternative resolution of insurance disputes in Ukraine in the form of an insurance ombudsman will improve the quality of insurance market regulation, strengthen financial discipline, reduce the burden on judicial authorities, and increase the transparency and openness of the insurance market. The advantages of its impact on the formation of the socio-economic security of the region are determined (strengthening the material situation of the insured population, growth of investments in business to support those branches of the economy that are currently a priority; support of social stability of the population that needs social protection).

Key words: insurance, insurance market, insurance companies, regulation of the insurance market, agricultural insurance, insurance development, region, regional security, socio-economic security of the region, formation of socio-economic security of the region, guarantee of socio-economic security of the region, socio-economic development, public-private partnership, state support.

Список публікацій здобувача

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1. Статті у наукових фахових виданнях України

1. Шебанін В. С., Аллахвердієва І. В. Страхове шахрайство: теоретична концептуалізація та шляхи протидії. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Том 26 №1. С. 50-58. DOI: 10.31521/2313-092X/2022-26(1)-5 <https://bsagriculture.com.ua/uk/journals/tom-26-1-2022/strakhove-shakhraystvo-teoretichna-kontseptualizatsiya-ta-shlyakhi-protidiyi> (індексується у наукометричних базах Google Scholar, Фахові видання України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Crossref, ResearchBib, OAJ, IJIFACTOR, DRJI).

Внесок автора – обґрунтована побудова ієрархічної структури протидії страховому шахрайству, яка охоплюватиме весь ринок і буде провадитися на державному рівні та на рівні страхової компанії.

2. Аллахвердієва І. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін (English). *Modern Economics*. 2022. № 31(2022). С. 135-141. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V31\(2022\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V31(2022)-18) (індексується у наукометричних базах Directory of Open Access Journals (DOAJ), CrossRef, CiteFactor, The Journals Impact Factor (JIF), Scientific Indexing Services (SIS), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Google Scholar).

3. Allahverdiyeva, I., (2022). Introduction of the ombudsman institute in the insurance market of Ukraine. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 26(3). С. 77-86. [https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26\(3\)-7](https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26(3)-7) (індексується у наукометричних базах Google Scholar, Фахові видання України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Crossref, ResearchBib, OAJ, IJIFACTOR, DRJI).

1.2. Статті у виданнях, що входить до науково-метричної бази Scopus

4. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Umanska, V., Allakhverdiyeva, I., Reshetilov, G. Influence of Closed-Loop Technologies on Local Development of Communities and Formation of Their Social and Economic Security. *Review of Economics and Finance*, 20(1), 2022. pp. 417-423. **(Scopus)**.

Внесок автора – проаналізовано ситуацію із соціально-економічною захищеністю регіонів України. Визначено, що нестабільність та нерівномірність розвитку регіонів країни пояснюється такими факторами, як політична та економічна ситуація, низька ефективність регіонального менеджменту, корупція, історичні та природні відмінності в конкурентоспроможності регіонів.

5. Shebanina, O., Kliuchnyk, A., Reshetilov, G., **Allakhverdiyeva, I.** Peculiarities of Insurance of Subjects of the Closed Cycle Technology Sphere. *Scientific Horizons*, 2022, 25(10), pp. 119–126. (**Scopus**).

Внесок автора – визначено можливості та якості страхового захисту суб'єктів економіки замкнутого циклу, а також постановка проблем, матеріально-технічного забезпечення та шляхів удосконалення страхування суб'єктів сфери реалізації замкнутого циклу.

6. Shebanin V., Kliuchnyk A., **Allakhverdiyeva I.**, Umanska, V. Tools of formation of the system of socio-economic security of territorial communities of the region. *Regional Science Inquiry*, 14(1) (2022)., 127-136. URL: <https://cutt.ly/c9gtaQJ> (**Scopus**).

Внесок автора – проведено дослідження інструментів формування системи соціально-економічної безпеки територіальних громад регіону в умовах існуючої системи соціально-економічних відносин у певному географічному регіоні, а також оцінка ефективності практичного застосування таких інструментів у контексті оцінки ролі та місця цих регіонів в економічній системі всієї держави.

7. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Reshetilov, G., & **Allakhverdiyeva, I.** (2023). Economics of renewable energy from agricultural enterprises in Ukraine. *International Journal of Environmental Studies*, pp. 348-354. doi:10.1080/00207233.2023.2170578. (**Scopus**).

Внесок автора – обґрунтовано необхідність використання автономних альтернативних джерела енергії та проаналізовано як цього можна досягти в агросекторі та який буде економічний ефект.

8. Shebanin V., Kormyshkin I., Umanska V., **Allakhverdiyeva I.**, Reshetilov G. Sustainable development of the socio-economic security system of the region based on closed cycle technologies. *Rivista di studi sulla sostenibilita: FrancoAngeli Editore*, vol. 0(2), pages 271-288. (**Scopus**).

Handle: RePEc:fan:rissri:v:html10.3280/riss2022-002016

Внесок автор – обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення системи економічної безпеки на основі технологій економіки замкнутого циклу.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. **Аллахвердієва І. В.** Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні // Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти: матеріали VII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. науковців та здобувачів вищої освіти, 6 травня 2022 р. Кам'янець-Подільський, 2022. С. 408-411.

10. **Аллахвердієва І. В.** Державна підтримка для учасників агрострахування // Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни : тези доповідей учасників міжн. науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 26 травня 2022 р., м.

Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2022. С.73-75.

11. **Аллахвердієва І. В.** Розвиток страхування в туристичному бізнесі: закордонна практика // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 9 червня 2022 р., Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ. С.140-142.

12. **Аллахвердієва І. В.** Формування HR-бренду як умова сталого розвитку територіальної громади // Інтеграція науки та практики управління в умовах соціокультурних трансформацій: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. 18 травня 2022 року, м. Полтава / Ред. кол. : В. В. Заблоцький, О. І. Кравченко, Н. С. Васиньова. м. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2022. С.137-139.

13. **Аллахвердієва І. В.** Агροстрахування як умова сталого розвитку сільських територій регіону: теоретична концептуалізація // Цифровізація економіки як фактор стійкого розвитку держави: міжн. наук. конф., 23-24 вересня 2022 р. Державний університет імені Яна Кохановського у м. Кельце (Республіка Польща). С.75-78.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	23
1.1 Поняття, принципи та функціональні особливості соціально-економічної безпеки регіону.....	23
1.2 Роль страхування в системі формування соціально-економічної безпеки регіону та методика оцінки його розвитку.....	31
1.3 Методологічні та методичні підходи оцінювання соціально-економічної безпеки регіону.....	44
Висновки до розділу 1.....	53
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	55
2.1 Характеристика соціально-економічного розвитку Миколаївської області	55
2.2 Оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону.....	73
2.3 Аналіз розвитку страхування в аспекті соціально-економічної безпеки регіону.....	85
Висновки до розділу 2.....	104
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ.....	106
3.1. Стратегічні орієнтири розвитку страхування у контексті формування соціально-економічної безпеки регіону.....	106
3.2. Протидія страховому шахрайству з використанням досвіду провідних країн світу.....	116
3.3. Системний підхід формування соціально-економічної безпеки регіону та забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг.....	128
Висновки до розділу 3	143
ВИСНОВКИ.....	146
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	151
ДОДАТКИ.....	166

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних реаліях України все більшого значення набувають проблеми розвитку регіонів. Світова практика свідчить, що стабільність і життєздатність країни значною мірою залежить від рівня соціально-економічної безпеки її адміністративно-територіальних одиниць. В умовах сьогодення розвиток регіонів характеризується наявністю ризиків і загроз, які призводять до багатьох економічних і соціальних проблем. Важливість попередження та усунення проблем економічних кризових ситуацій у регіоні вимагає пошуку нових шляхів формування заходів щодо забезпечення їх ефективного розвитку. Одним із найбільш перспективних інструментів запобігання та нейтралізації загроз соціально-економічній безпеці регіону та створення умов сталого функціонування регіональної економіки є розвиток страхування. Тому обґрунтування концепції розвитку страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону набуває особливо актуального значення.

Значний внесок у дослідженні теоретичних основ щодо забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні внесли такі вчені, як: Бондаревська О. М., Варналій З. С., Вінічук М. В., Гбур З. В., Драган О. І., Жуков С. А., Іляш О. І., Кальницька М. А., Ключник А. В., Козаченко Г. В., Копитко М. І., Луньова Т. С., Ломачинська І. А., Ольшанська О. В., Онищенко С. В., Погріщук Б. В., Попадинець Н. М., Проскура В. Ф., Стілл А. В., Шибаніна О. В., Шибанін В. С. та інші. Теоретичним і практичним аспектам функціонування та вдосконалення страхового ринку присвячені праці таких українських учених, як: Базилевич В. Д., Волосович С. В., Гориславець П. А., Журавка О. С., Клапків Ю. М., Панченко О. А., Сіренко Н. М., Шоломій А. та ін. Окремі аспекти діяльності страхових компаній висвітлювалися в працях таких вчених, як: Брітченко І. Г., Вишневської О. М., Гончаренко І. В., Головань В., Добош Н. М., Познякова О. І., Полторак А. С., Стойко В. С., Шибаніна В. С., Шірінян Л. В., Шовкопляс Н. М., Шишпанової Н. О. та інші.

Незважаючи на широкий спектр наукових досліджень в цій царині, трансформаційні зміни, які відбуваються в межах регіональної політики свідчать про актуальність подальших досліджень щодо формування соціально-економічної безпеки регіону та впливу страхування на цей процес.

З огляду на це обрана тема дисертаційного дослідження має велику актуальність і своєчасність, а його мета, обсяг завдань і структурний зміст відповідають перспективним напрямам наукового дослідження та має важливе теоретичне, методичне та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота пов'язана з планами науково-дослідних робіт Миколаївського національного аграрного університету за темами: 0121U109253 «Розвиток страхової екосистеми України в умовах структурних трансформацій» (автором розроблено стратегію розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін, обґрунтовано практичні рекомендації щодо протидії страховому шахрайству в сучасних умовах діяльності українських страхових компаній та на основі міжнародного досвіду внесено пропозиції щодо можливості створення в Україні інституту страхового омбудсмена); 0121U114744 «Формування потенціалу місцевого розвитку територіальних громад» (автором удосконалено алгоритм комплексного оцінювання соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника та уточнено систему показників-індикаторів в розрізі її виробничої, соціально-економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, фінансової та екологічної складових).

Дисертаційна робота відповідає першому пріоритетному напрямку розвитку науки і техніки на період до 2023 року – фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави (ст.3 Закону України «Про пріоритетні напрями науки і техніки» від 11 липня 2001 року № 2623ІІІ) [170], базується на положеннях

Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (схваленої Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019) [137], відповідає завданням і цілям, визначених у Білій Книзі НБУ «Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні» (Національний банк України, 2020 р.) [140] та Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (затвердженої рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2019 р. №797) [183].

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо розвитку страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону. Досягнення поставленої мети обумовило постановку і вирішення наступних завдань:

- поглибити і конкретизувати понятійний апарат економічної науки, зокрема тлумачення понять «безпека», «економічна безпека», «соціальна безпека», «соціально-економічна безпека», обґрунтувати авторський підхід до визначення сутності категорії «соціально-економічна безпека регіону»;
- визначити роль страхування в системі формування соціально-економічної безпеки регіону;
- ідентифікувати та систематизувати методичні підходи щодо оцінювання соціально-економічної безпеки регіону;
- проаналізувати соціально-економічний розвиток Миколаївської області;
- оцінити рівень соціально-економічної безпеки регіону;
- виявити основні тенденції розвитку ринку страхових послуг регіону в аспекті формування його соціально-економічної безпеки;
- сформулювати концепції перспективного розвитку страхування у контексті формування соціально-економічної безпеки регіону;
- удосконалити міжнародний досвід щодо протидії страховому шахрайству;
- обґрунтувати системний підхід формування соціально-економічної

безпеки регіону та забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг.

Об'єктом дослідження є процес розвитку страхування та визначення його ролі у системі формування соціально-економічної безпеки регіону.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних аспектів розвитку страхування та визначення його впливу на формування соціально-економічної безпеки регіону.

Методи дослідження. У процесі здійснення наукового пошуку, для досягнення визначеної мети було використано такі загальнонаукові методи: абстрактно-логічний – для обґрунтування мети дослідження та для формулювання висновків, рекомендацій; монографічний – для узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду щодо протидії страховому шахрайству у сучасних умовах діяльності страхових компаній України та забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг; метод теоретичного узагальнення – для формулювання власного підходу до розуміння понять «безпека», «економічна безпека», «соціальна безпека», «соціально-економічна безпека»; метод порівняльного аналізу – для зіставлення основних показників соціально-економічного розвитку регіону та діяльності страхових компаній, для здійснення порівняльної характеристики основних моделей фінансового омбудсмена різних країн, для порівняння стану соціально-економічної безпеки регіону різних періодів; порівняльно-правовий метод – для визначення особливостей нормативно-правової бази інституту фінансового омбудсмена в розвинених країнах та розгляду окремих положень українського законодавства щодо закріплення правового статусу страхового омбудсмена; графічний – для наочного відображення результатів дослідження.

Інформаційне забезпечення становили нормативно-правові акти України, зокрема Закони України «Про страхування» [172], «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [173], Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини «Про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні» [196], Доповідь OECD

«Global insurance market trends 2021» [20], статистичні матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Миколаївській області; інтернет-ресурси; монографічні, періодичні та довідкові публікації; матеріали звітності спеціалізованих організацій різних країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень та концептуальних підходів щодо розвитку страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону. Основними результатами дисертаційного дослідження, що визначають його наукову новизну, є:

вперше:

– обґрунтовані методологічні підходи щодо формування інституту страхового омбудсмена в Україні як альтернативної платформи розгляду справ потерпілих страхувальників та визначені переваги його впливу на формування соціально-економічної безпеки регіону (зміцнення матеріального становища застрахованого населення, зростання інвестицій в бізнес для підтримки пріоритетних галузей економіки; підтримка соціальної стабільності населення, яке потребує соціального захисту).

удосконалено:

– алгоритм комплексного оцінювання соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника, який базується на системі показників-індикаторів в розрізі її виробничої, соціальної, економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, фінансової та екологічної складових;

– концептуальну модель формування страхового ринку, яка базується на врахуванні реалізації інтересів всіх груп стейкхолдерів (держави (в частині регулювання та контролю); регіону (в частині впливу на соціально-економічну безпеку); громадян (в частині якості отримуваних страхових послуг та забезпечення захисту прав страхувальників); бізнесу (в частині розширення діяльності страхових компаній)) та використанні інформаційно-технологічних інновацій з метою досягнення синергетичного ефекту;

– системний підхід щодо забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг, який включає чотири складові: правове регулювання (механізм укладання договорів; розкриття інформації для споживачів страхових послуг; компенсація завданих матеріальних та моральних збитків споживачам); механізм компенсацій (формування гарантійних фондів та схем, що спрямовані на зниження ризиків пов'язаних із страхуванням); інформаційне забезпечення (запровадження освітніх програм для споживачів); вирішення страхових спорів (можливість для споживачів контактувати з регуляторами ринків);

дістало подальшого розвитку:

– трактування змісту поняття «соціально-економічна безпека регіону» як комплекс умов і факторів регіональної економічної системи, які забезпечують ефективний соціально-економічний розвиток регіону, раціональне використання його економічного потенціалу та досягнення інтересів території в межах національної економіки;

– методика оцінки розвитку страхового ринку, яка складається з п'яти груп показників (I група – характеризують інституційний аспект; II група – характеризують обсяги страхових послуг; III група – характеризують структуру ринку; IV група – характеризують роль страхування в соціально-економічному розвитку регіонів країни; V група – характеризують рівень концентрації ринку).

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені автором пропозиції, висновки та результати дисертаційного дослідження доведено до рівня рекомендацій, що знайшли впровадження у практичну діяльність:

відділення в м. Миколаїв приватного акціонерного товариства «Українська пожежно-страхова компанія» (довідка від 16.01.2023 р. №1/2023) – пропозиції щодо можливостей створення інституту страхового омбудсмена в Україні (як альтернативної платформи для розгляду скарг, яка буде прискорювати розгляд справ потерпілих страхувальників на страхові компанії) та його впливу на учасників страхового ринку (споживачів страхових послуг, страхових компаній, держави);

Березанської селищної ради (довідка від 06.02.2023 р. №5/1/1-10/23) – пропозиції щодо застосування алгоритму комплексного оцінювання соціально-економічної безпеки територіальної громади з використанням інтегрального показника та уточнення системи показників-індикаторів в розрізі її виробничої, соціально-економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, фінансової та екологічної складових;

ТОВ «СП «Південна аграрно-експортна компанія» (довідка від 25.11.2022 р. №25-22) – пропозиції щодо формування системи агрострахування, яка сприятиме: мінімізації ризиків і стабілізації доходів підприємства; компенсуванню втрати підприємства внаслідок непередбачуваних подій; підвищенню кредитоспроможності підприємства у відносинах з кредиторами;

Миколаївського національного аграрного університету (довідка від 07.02.2023 р. №06-01/133) – наукові розробки дисертаційного дослідження в рамках виконання наукових тем: «Розвиток страхової екосистеми України в умовах структурних трансформацій» (номер державної реєстрації 0121U109253) (пропозиції щодо стратегії розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін, обґрунтовано практичні рекомендації щодо протидії страховому шахрайству в сучасних умовах функціонування страхових компаній України на основі міжнародного досвіду); «Формування потенціалу місцевого розвитку територіальних громад» (номер державної реєстрації 0121U114744) (пропозиції щодо удосконалення алгоритму комплексного оцінювання соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника та уточнено систему показників-індикаторів в розрізі її виробничої, соціально-економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, фінансової та екологічної складових, застосовуються при викладанні дисциплін «Управління та планування розвитку територій», «Страхування» та при підготовці курсових робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик здобувачами вищої освіти.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому обґрунтовано теоретичні та

методичні аспекти розвитку страхування в системі формування соціально-економічної безпеки регіону.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження були апробовані на науково-практичних конференціях, зокрема: VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція науковців та здобувачів вищої освіти «Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти» (м. Кам'янець-Подільський, 6 травня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція Міжнародного форуму «Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни» (м. Миколаїв, 26 травня 2022 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти» (м. Миколаїв, 9 червня 2022 р.); Міжнародна наукова конференція «Цифровізація економіки як фактор стійкого розвитку держави» (м. Кельце, Республіка Польща, 23-24 вересня 2022 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Інтеграція науки та практики управління в умовах соціокультурних трансформацій» (м. Полтава, 18 травня 2022 року).

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 197 найменувань та 6 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 177 сторінки. У тексті дисертації розміщено 23 таблиці, 29 рисунків на 29 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

1.1 Поняття, принципи та функціональні особливості соціально-економічної безпеки регіону

Концепція соціально-економічної безпеки була розроблена на основі визнання поняття «безпека», яке увійшло в ужиток наприкінці XII століття і трактувалося як загроза, небезпека, створення умов і соціальних інститутів [147, с. 9]. У дослідженнях соціально-економічної безпеки всі поняття впливають із загального терміну «безпека».

Термін «безпека» вперше було вжито в 1190 р. як значення «...душевний спокій того, хто вважає себе захищеним від будь-якої небезпеки» Однак до 17 ст. це слово рідко використовувалося в цьому значенні. Пізніше етимологія цього поняття розширилася, і лише з XVII ст. воно почало використовуватися на державному рівні [126, с.7].

Попадинець Н. М. визначає «безпеку» як якісні властивості об'єкта (системи), здатність об'єкта до існування та розвитку, його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз. Розташування, роль і пріоритет кожного елемента безпеки залежать від фактичних подій всередині та за межами об'єкта в певний період [166, с. 20].

Гарантування (забезпечення) безпеки окремих осіб, суспільства та сталого розвитку країни полягає в основному у вирішенні цілого комплексу питань безпеки, до яких можна віднести: військову; продовольчу; енергетичну; промислову; екологічну; сировинно-ресурсну; інвестиційну; фінансову; інноваційну; технологічну; зовнішньо-економічну; політичну; інформаційну; юридичну та ін. види безпеки, що можуть покращувати та забезпечувати

безпеку особи, суспільства, регіону та країни загалом та сприяти досягненню вищого рівня життя [197, с.151].

Через зв'язок з усіма об'єктами та видами безпеки виникають різноманітні, більш складні поняття: економічна безпека регіону; соціальна безпека регіону; продовольча безпека регіону; інформаційна безпека тощо. Неоднозначність термінологічного трактування цих понять викликало різноманіття підходів вчених до їх дослідження [182].

Економічна безпека в наукових роботах Варналія З. С., Мельника П. В., Тарангул Л. Л. трактується як система, яка включає такі основні складові безпеки країни, як фінанси, енергетика, наука і технології, продовольство, суспільство, трудові ресурси, зовнішньоекономічна [101, с. 34].

Гуменюк А. М. розглядає економічну безпеку як багатоаспектну категорію, що відображає: соціально-економічне явище і визначає як мотив і мету функціонування макросистем; стан економіки, за якого забезпечується досягнення сукупного вектора інтересів структурних елементів макросистеми. На думку автора, саме системний підхід створює можливість окреслити місце економічної безпеки в динамічному розвитку макросистеми держави. При цьому зміцнення економічної безпеки обумовлене не лише потребами соціального та економічного розвитку, а й позаекономічними та інституціональними чинниками [105, с. 8-9].

За визначеннями Проскура В. Ф. та Жукова С. А., економічна безпека – це здатність національної економіки забезпечити необхідний рівень ефективності для задоволення внутрішніх і міжнародних суспільних потреб. Іншими словами, на думку вченого, економічна безпека – це сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, що сприяють ефективному та динамічному зростанню національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави та окремих осіб з метою забезпечення конкурентоспроможності на зовнішньому та внутрішньому ринках, гарантуючи тим самим захист від різних загроз [175].

Зазначимо, що у 2021 р. в Україні вперше на законодавчому рівні з'явилося визначення поняття «економічна безпека», у такому розумінні – стан економіки, який забезпечує досягнення основних національних економічних інтересів. Останні трактуються як забезпечення економічної стабільності, високої конкурентоспроможності вітчизняної економіки у світовому економічному середовищі та на цій основі досягнення високих стандартів якості життя населення. Тобто, стратегічний підхід щодо забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язані напрями – напрям розвитку та напрям безпеки [171].

На наш погляд, найбільш повне визначення економічної безпеки, засноване на комбінації існуючих підходів, наводить Гбур З. В. Згідно з яким економічна безпека – це стан економічної та соціальної продуктивності, забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни, підтримання необхідного рівня національної безпеки, належного рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної конкуренції [104].

Поняття «економічна безпека регіону» відноситься до ряду умов і факторів, які характеризують економічний стан, стабільність, стійкість і прогрес розвитку. Безпека не може розглядатися ізольовано і вимагає взаємодії: стійкість-безпека-розвиток через призму сфер життєдіяльності (економічна, екологічна та соціальна) [94]. Категорія «економічна безпека» і «соціальна безпека» тісно взаємопов'язані між собою.

На думку Копитко М. І., Вінчук М. В., Верескля М. Р., категорія «соціальне» представляє собою безпосереднє вираження «спільності» людської життєдіяльності... в яких утворюється взаємозв'язок і взаємозалежність між людьми. Феноменами соціальної реальності виступають соціальна дія і соціальна взаємодія, на основі яких виникають соціальні спільності й системи. А виникаючі в таких випадках стійкі зв'язки між елементами соціальної системи трактуються як «соціальні відносини» [122].

В останні роки різними авторами запропонована низка визначень категорії «соціальна безпека». Так, Кальницька М. А. наголошує, що соціальна безпека – комплекс заходів щодо захисту інтересів держави і суспільства в соціальній сфері, розвитку соціальних структур і соціальних відносин, системи життєзабезпечення і соціалізації населення [114].

Іляш О. І. визначає, що соціальна безпека зумовлює якість життя людини в суспільстві і являє собою комплексне поняття, яке включає як сукупність цивільних прав і свобод, так і ряд аспектів, пов'язаних зі здоров'ям, екологією тощо [112].

У працях Мальтус Т.Р., Кейнс Дж., Ларін Ю. [25] відображено історію створення, становлення та розвитку соціального забезпечення. Указані автори бачать соціальну безпеку як соціальний стан, у якому люди, суспільства та нації в соціальних просторах надійно та всебічно захищені від загроз усіх видів.

Таким чином, соціальна безпека – це стан соціальної сфери, який забезпечує гідну якість життя населення шляхом їх фізичної та майнової безпеки, соціальної інфраструктури, навколишнього середовища, підвищення рівня продуктивності праці людей, задоволеності їх працею і життям. Вважаємо, що заходи щодо забезпечення економічної та соціальної безпеки населення спрямовані на захист не тільки матеріальних, а й духовних і моральних інтересів. Слід зазначити, що поняття «економічна та соціальна безпеки» в сукупності дають загальну характеристику цієї економічної категорії.

Представники регіональної економічної науки наголошують, що, по-перше, економічна та соціальна безпека повною мірою відображає рівень економічного та соціального розвитку країни. По-друге, категорія економічної та соціальної безпеки розглядається як гарантія та ступінь задоволення необхідних матеріальних і духовних потреб населення. По-третє, економічна і соціальна захищеність, як державна гарантія, визначається не тільки розміром грошових і натуральних доходів населення, а й наявністю впорядкованого житла, роботи за інтересами, рівнем споживання матеріальних цінностей та

духовних благ (рівень добробуту населення). Дуже важливо, що ця категорія визначається ступенем свободи у виборі професії та гідною працею кожної працездатної людини в реалізації трудових здібностей.

Категорія «економічної та соціальної безпеки» виражається в єдності чотирьох основних сфер (економічної; соціальної; демографічної; духовної) і визначається в гарантованому задоволенні соціально-економічних інтересів і підвищенні якості життя населення. Ця категорія розкривається в системі показників соціально-економічних відносин і продуктивних сил. Водночас система економічного та соціального забезпечення створює умови для організації процесу запобігання загрозам та усунення можливих ризиків у забезпеченні гарантованої системи життєзабезпечення населення.

Слід враховувати, що соціально-економічна безпека регіону завжди виступає оціночною категорією, яка характеризує стан його соціально-економічної системи, її стійкість і стабільність, а також ступенем її захищеності (насамперед від зовнішніх загроз). Соціально-економічна безпека регіону – здатність економіки регіону створювати умови для інтенсивного виробництва і підвищення соціального благополуччя населення, впливати на стабілізацію економічних внутрішньо регіональних та міжрегіональних відносин, зміцнювати самостійність у вирішенні локальних питань [109].

Ольшанська О. В. зазначила, що соціально-економічна безпека регіону – це не лише захист регіональних інтересів, а й бажання та здатність відповідних органів влади налагодити механізми реалізації та захисту національних інтересів у розвитку національної економіки та підтримки соціальної і політичної стабільності [145]. Отже, суть соціально-економічної безпеки регіону полягає в: забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону (з метою досягнення економічного прогресу); підвищення якості та рівня життя населення (на основі наявних у регіону ресурсних можливостей).

Соціально-економічна безпека регіону безпосередньо пов'язана з регіональними можливостями для росту, а саме виробничими, трудовими,

науково-технічними, демографічними, природно-ресурсними, організаційними, аграрними, рекреаційними, екологічними та ін. ресурсами.

Стілл А. В. виокремлює 10 видів соціально-економічної безпеки, що визначають сталий розвиток країни та її регіонів [182, с.122]: 1) оборонна; 2) соціально-демографічна; 3) економічна; 4) фінансова; 5) екологічна; 6) інноваційна; 7) продовольча; 8) дорожньо-транспортна; 9) енергетична; 10) інституційна (пов'язана зі створенням і функціонуванням організаційних структур, законів і правил поведінки, що забезпечують ефективну участь у глобалізації та інформатизації економіки, інноваційну та ділову активність, міжфірмове, міжнаціональне, міжрегіональне та міждержавне співробітництво в поліпшенні якості економічного зростання).

Визначення соціально-економічної безпеки регіону як ключового об'єкта дослідження здебільшого визначається особливостями регіону як складного соціально-економічного явища. Так, найбільш значущі з цих особливостей, на думку А. В. Стілла [182, с.123] зосереджені на рис.1.1.

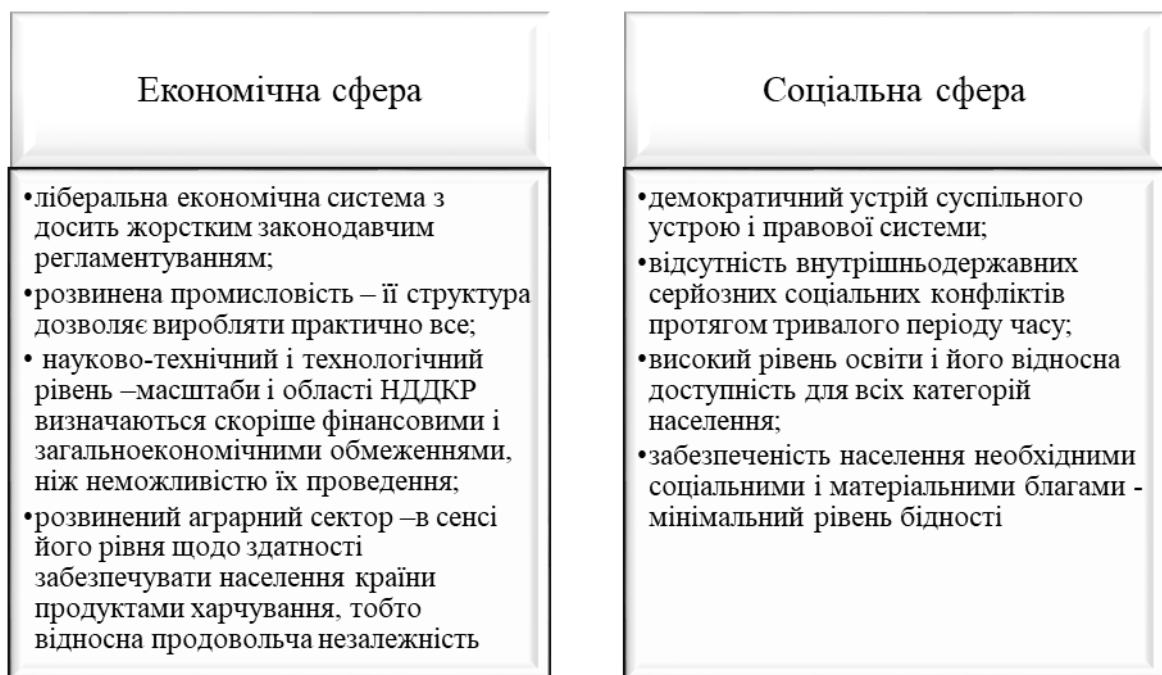

Рисунок 1.1 – Особливості регіону як складного соціально-економічного явища

Джерело: складено за даними [182, с.123]

Перераховані економічні та соціальні особливості, на нашу думку, свідчать про те, що досягнення економічної безпеки неможливе без певних соціальних умов. У свою чергу, соціальні умови також дозволяють реалізувати той економічний потенціал, що існує. Відповідно, можна зробити висновок, що сутність безпеки регіону доцільно розглядати в контексті соціально-економічної безпеки.

Досягненню соціально-економічної безпеки на регіональному рівні перешкоджає багато невирішених проблем, які віднесені до категорії загроз економічній безпеці. Це законодавче призупинення багатьох питань, нестабільні відносини між місцевою та центральною адміністраціями, зниження НТП, відсутність виваженої системи захисту навколишнього середовища, занепад економіки, зростання економічної злочинності, низька професійна компетентність керівників регіональних органів управління. Але головною з них є недостатня спрямованість на її соціально-економічний розвиток. Для забезпечення соціально-економічної безпеки регіону необхідно дотримуватись принципів, які зосереджені на рис.1.2.

Отже, економічна безпека на регіональному рівні розглядається як сукупність умов і факторів регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний і ефективний розвиток соціально-економічної сфери та запобігають дестабілізуючим факторам.

Для комплексного забезпечення економічної безпеки регіону необхідно ефективно управляти відтворенням та використанням усіх об'єктів власності, які знаходяться на відповідній території, а не лише державних. Координувати зусилля щодо забезпечення економічної безпеки регіону можуть лише національні інституції, які виступають представниками власників, на цьому наголошує Гбур З. В. [104].

Рисунок 1.2 – Характеристика основних принципів забезпечення соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: складено автором за даними [166]

На думку Дикань В. В., Александрова О. Ю. основи підвищення ефективності управління і стратегічна мета забезпечення економічної безпеки регіону в цілому полягають у створенні прийнятних умов для життя та розвитку особистості, соціально-економічної стабільності суспільства і збереження

цілісності держави, успішного протистояння до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на основі достатньої забезпеченості необхідними ресурсами Державна стратегія в даній області повинна створити умови для економічного зростання виробництва, високої конкурентоспроможності продукції, підтримати науково-технічний потенціал, не допустити зниження рівня життя населення до порогових значень, зберегти соціально-економічну стабільність в суспільстві [107].

Дослідження різних наукових поглядів щодо поняття «соціально-економічна безпека» дало змогу сформулювати власне бачення цього поняття. Соціально-економічну безпеку регіону пропонуємо розглядати як комплекс умов і факторів регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний і ефективний соціально-економічний розвиток, раціональне використання економічного потенціалу регіону та досягнення інтересів території в межах національної економіки. На нашу думку, соціально-економічна безпека регіону проявляється в двох взаємозалежних аспектах: соціальному (проявляється у підвищенні життєвого рівня населення, всебічному розвитку людського капіталу, підвищенні якості життєвого середовища) та економічному (проявляється загалом у здатності економіки забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішніх впливів, в розвитку галузей і виробництв, що визначають зростання національного добробуту).

1.2 Роль страхування в системі формування соціально-економічної безпеки регіону та методика оцінки його розвитку

Стан соціально-економічної безпеки безпосередньо залежить від рівня життя народу та рівня розвитку продуктивних сил. Соціально-економічна безпека не може бути забезпечена лише діями офіційної та неофіційної влади. Для цього потрібні сприятливі соціально-економічні умови. Сучасні тенденції суспільного розвитку суттєво підвищують ризики і загрози безпеці людини, розширюють масштаби їхніх можливих наслідків. У зв'язку з цим проблеми

забезпечення соціально-економічної безпеки нині доцільно розглядати в контексті страхування. Страхування виступає важливим елементом розвитку і регулювання соціально-економічних процесів, покликаним не тільки компенсувати витрати ринкової економіки, а й стимулювати її розвиток, надаючи їй соціально-орієнтований характер, а також відіграє важливу стратегічну роль у соціально-економічних перетвореннях країни [178, с.291].

Страхова діяльність з самого початку була зосереджена на потребах захисту, про яку вимагали її учасники, беручи до уваги небезпеки, які вплинули на їхню фізичну та моральну цілісність у результаті появи руйнівних явищ, хвороб, епідемій, забруднення навколишнього середовища, а також внаслідок наслідків протиправних поведінкових дій, які спричинили людські чинники в процесі руйнування та погіршення якості товарів, ушкодження здоров'я та нещасних випадків. Бажання клієнтів скористатися додатковим страхуванням базується на фінансових можливостях страхувальника, а права та обов'язки сторін встановлюються договором.

Страхові компанії акумулюють довгострокові фінансові ресурси, які можна використовувати безпосередньо в економіці [95]. Розвиток страхових компаній та збільшення обсягів акумульованих ними фінансових ресурсів створили сприятливі умови для розвитку економіки та формування соціально-економічної безпеки, оскільки страхові кошти спрямовуються на інвестування в різні галузі та соціальні об'єкти. Водночас у багатьох країнах страхові компанії є найважливішими інституційними інвесторами, які ефективно розподіляють кошти та управляють активами.

Різні визначення понять «страхування» та «страховий ринок» у вітчизняній та зарубіжній літературі значною мірою пояснюються широтою принципових ознак цієї досить складної економічної категорії. Так, на думку Ботвіної Н. О. [95] «...сфера особливих грошових відносин, де об'єктом купівлі є конкретна послуга – страховий захист, на яку встановлено попит і пропозиція».

Гаманкова О. А. [146] страховий ринок вважає складовою фінансового ринку (ринку грошей і капіталу, оскільки страхові компанії інвестують свої капітали на цих ринках за допомогою певних фінансових інструментів) і ринку фінансових послуг, оскільки страхові компанії виступають фінансовими посередниками, залучаючи кошти страхувальників.

В своїх дослідженнях Bilevsky Gabriela [5] висвітлює розвиток основних показників, характерних для страхового ринку (ступінь проникнення страхування, валові премії, валові виплачені збитки, рейтинг збитків, щільність страхування, ступінь концентрації ринку).

Кудрявська Н. [38] досліджувала моделі взаємодії страхових посередників та страхових компаній у забезпеченні сталого розвитку страхового ринку. Авторкою підкреслено важливість потужності та ефективності цієї моделі, її вплив на стабільність страхового ринку.

Вважаємо, що страховий ринок за сучасних умов слід розглядати як складову систему фінансового ринку, в якій об'єктом купівлі-продажу є специфічна послуга – страховий захист, яка базується на врахуванні інтересів держави, регіону, громадян та бізнесу, використання технологічних інновацій та застосування інформаційних технологій.

На основі проведених теоретичних досліджень, нами представлена на рис. 1.3 концептуальна модель формування страхового ринку в сучасних умовах.

Разом з тим, сталий розвиток інтеграційних процесів на страховому ринку як держави, так і регіону підпорядкований сукупності чинників, таких як: фінансовий добробут суб'єктів господарювання та населення – потенційних страхувальників; утворення надійних страхових компаній; посилення інтересу держави до сучасної розбудови страхового ринку; затвердження державних пріоритетів в утворенні сучасного національного страхового ринку; перегляд законодавчої бази відповідної сфери; використання новітніх методів управління страховими компаніями. Фактори впливу на розвиток страхового ринку зосереджені на рис. 1.4.

Рисунок 1.3 – Концептуальна модель формування страхового ринку в сучасних умовах

Джерело: сформовано автором на основі даних [180]

Економічній сутності страхування відповідають ряд категорій: (фінансова, економічна, кредитна), які дають можливість виявити суть, принципи та класифікацію страхування, як ланки фінансової системи. Якщо економічна сутність страхування постійна, то економічний зміст – мінливий, і спричинений рядом трансформаційних змін, що відбуваються в країні. З підтриманням ідеї системності явища страхування та страхової діяльності

виникає потреба в окресленні принципів, на які орієнтується даний напрям (додаток Б).

Рисунок 1.4 – Фактори впливу на розвиток страхового ринку

Джерело: сформовано автором на основі даних [95, 111]

Що стосується суб'єктів страхового ринку, то, вчені та практики, як правило, спираються на законодавчу базу. Згідно з Законом України «Про страхування», до суб'єктів страхового ринку належать [172]: страхові компанії (страховики); посередники; добровільні об'єднання страховиків; держава та ін. Головним суб'єктом, який регулює діяльність страхового ринку України є державний регуляторний орган нагляду за страховою діяльністю. У Законі України «Про страхування» його визначено як спеціально уповноважений орган у сфері нагляду за страховою діяльністю, який здійснює нагляд з боку

держави, з метою надання можливості учасникам страхового ринку дотримуватись законодавства України про страхування, ефективно розвивати страхові послуги, попередження страхових компаній від недостатності капіталу, погашення боргів та захист інтересів страхувальників [172]. В Україні таким органом є Національний банк України, який здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Український страховий ринок перебуває на етапі трансформації у сфері нагляду і регулювання, оскільки впродовж тривалого періоду функції з регулювання страхового ринку належали Національній комісії, що здійснювала регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Однак, у вересні 2019 р. ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» (так званий закон про «спліт») [167], згідно з яким з 01 липня 2020 р. Національний банк України став регулятором та наглядовим органом на ринку страхування.

Метою діяльності Національного банку України є формування платоспроможного, стабільного та конкурентоспроможного страхового ринку в Україні, повного захисту прав споживачів страхових послуг. Для цього Національний банк запровадив нову модель регулювання страхового ринку, яка враховує положення Директив ЄС, світову практику регулювання та нагляду за ринками страхування та перестрахування, особливості страхового ринку в Україні. Регулювання та нагляд за страховими компаніями здійснює за ризик-орієнтованим підходом [140].

Досліджуючи напрями регулювання страхового ринку в умовах трансформаційних змін, слід виділити аспекти, зазначені в стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року [183] (Додаток В).

Нами систематизовані погляди вчених стосовно переліку показників оцінки розвитку страхового ринку. Наведені на рисунку 1.5. індикатори сформовані відповідно до груп, що найточніше відображають розвиток страхового ринку регіону.

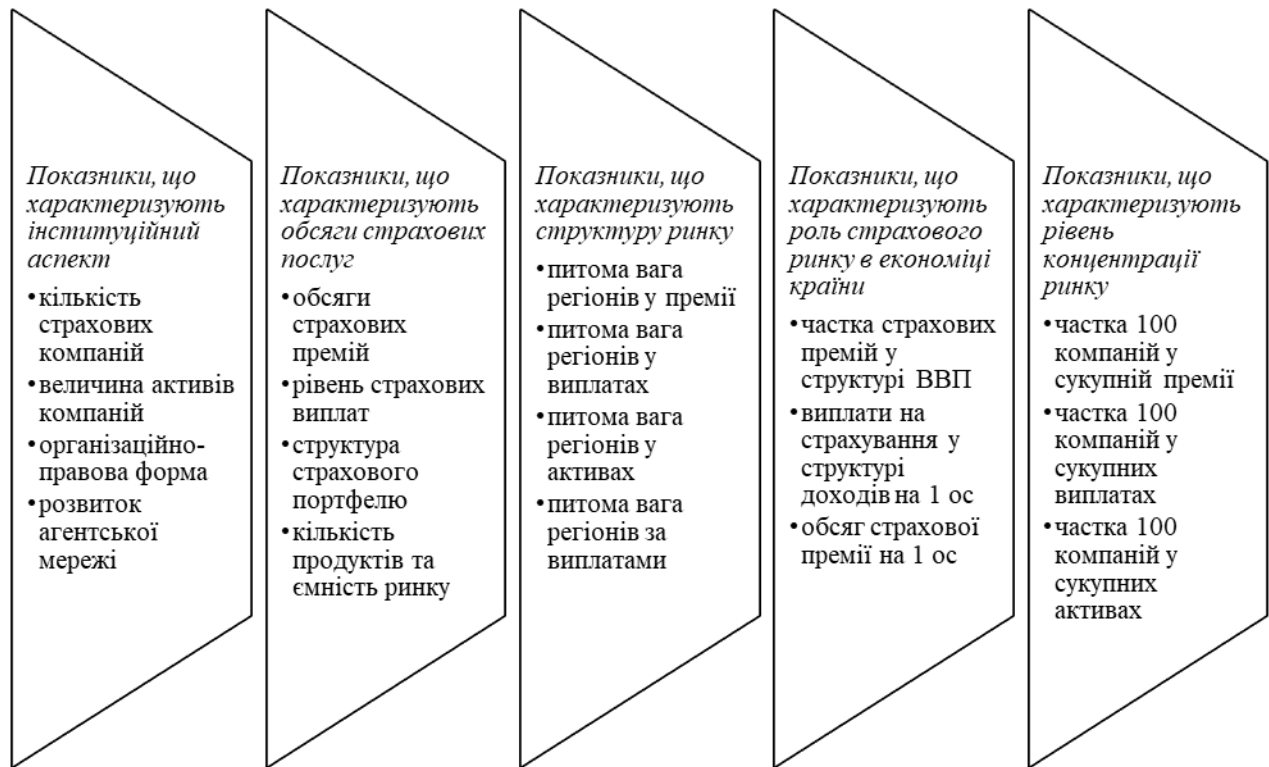

Рисунок 1.5 – Система показників для оцінки розвитку страхового ринку

Джерело: сформовано автором на основі даних [96, 99, 118, 131]

Запропоновану інформаційно-аналітичну систему показників для оцінки розвитку страхового ринку можна надалі застосовувати як підґрунтя визначення обсягу, структури та ролі страхування в формуванні соціально-економічної безпеки регіону.

Отже, за результатами дослідження нами запропонована загальна система показників для оцінки розвитку страхового ринку, які сформовані у п'ять груп (І група – характеризують інституційний аспект; II група – характеризують обсяги страхових послуг; III група – характеризують структуру ринку; IV група – характеризують роль страхування в соціально-економічному розвитку регіонів країни; V група – характеризують рівень концентрації ринку). Вважаємо, що запропонована інформаційно-аналітична система показників дозволить аналізувати страховий ринок країни з єдиних позицій на основі системного підходу.

Страхування є потужним інструментом для сприяння економічного зростанню та зменшення нерівності доходів. В усіх економіках страхування є

критично важливим компонентом економічного зростання та стійкості. Страхування життя може зменшити нерівність доходів. Високий рівень страхування також дозволяє державі витримувати фінансові катастрофи та захищати соціальні програми, зміцнюючи таким чином стійкість суспільства.

Вплив страхування на соціально-економічну безпеку залежить від типу та виду страхування. Для фізичних осіб це забезпечує стійкість перед несприятливими потрясіннями, а для підприємств – страхування підтримує підприємницький ризик. Варто відмітити, що у більшості країн страхування життя випереджає темпи зростання комерційного страхування, адже страхування життя відіграє важливу роль у пом'якшенні соціальної нерівності населення. Широко поширений доступ до медичного страхування також має вирішальне значення для мінімізації нерівних результатів для здоров'я.

Страхування сприяє зменшенню нерівності та підтримці людей після непередбачуваних подій. Нерівність зменшує здатність людей протистояти несприятливим подіям. Протидія фінансовим наслідкам цих подій є основною функцією страхування. Емпіричні дослідження свідчать про те, що життя страхування може зменшити різницю в доходах більше, ніж комерційне страхування в більшості країн, за винятком країн з низьким рівнем доходу [35]. Без добре розвиненого ринку страхування життя, члени домогосподарств є вразливими. Непослаблені фінансові потрясіння для вразливих домогосподарств можуть посилити або зберегти нерівність у сфері житла, здоров'я та освіти.

Непрямі ефекти від застосування страхування включають зменшення фінансових втрат. Страхування також сприяє витривалості особистості та домогосподарств, забезпечуючи економічні стимули для сприяння поведінці щодо зменшення втрат. Так, на думку С. Kousky, програми страхування від повені пропонують знижки за преміум-ставки, можуть також діяти преміальні знижки на вітер, землетрус і лісову пожежу [8]. Проте власники будинків можуть неохоче робити інвестиції через невпевненість щодо їх здатності отримати вигоди від нижчих премій у майбутньому. Погоджуємося з думкою

авторів [8], що функції стандартизації та довгострокових контрактів щодо преміальних знижок може посилити економічні стимули інвестувати в засоби безпеки.

Непрямі ефекти від застосування страхування проявляються у прийнятті рішень. Додатковою непрямою перевагою є те, що страхування підтримує прийняття рішень у критичних ситуаціях. Дослідження S. Mullainathan & E. Shafir, з експериментальної психології показали, що люди приймають неправильні рішення, коли вони живуть в умовах жорсткого обмеження ресурсів. Дефіцит зменшує наявну «розумну здатність» під час прийняття рішень [50]. Підтримуючи людей в результаті настання непередбачуваних подій, страхування може сприяти більшій рівності можливостей, зменшуючи вразливість і нерівність серед населення.

Страхування є засобом забезпечення великих інвестицій для фізичних осіб та підприємців. Роль страхування в захисті застави має вирішальне значення для певних форм запозичень, таких як іпотека тощо. Наприклад, страхування майна підтримує право власності на житло та дозволяє позичальникам отримати звичайну позику, захищаючи позикодавця від можливої втрати застави кредиту. Подібним чином страхування автомобіля є обов'язковою умовою для більшості автовласників. За твердженнями N. J. Klein, коли бідні домогосподарства мають можливість придбати автомобіль і користуватися ним, члени домогосподарства, швидше за все, будуть більше працювати, збережуть свою роботу, намагатимуться збільшити свій заробіток, працювати більше годин, але будуть купувати програми соціального страхування [37]. У країнах, що розвиваються, сільськогосподарське страхування зазвичай є обов'язковою умовою для фермерів, а посіви та худобу пропонують використовувати як заставу, що дозволяє малим фермерам і домогосподарствам інвестувати більше в обладнання, матеріали або технології для підвищення врожайності.

Приватне страхування збільшує макростійкість до непередбачуваних подій. Нерівність може негативно вплинути на шлях економічного зростання

через погіршення доходів і втрати активів від непередбачуваних подій. В свою чергу негативний вплив від непередбачуваних подій на індивідуальному рівні може накопичуватися та впливати на національний економічний добробут. Страхування зменшує ці збитки та стимулює макроекономічну стійкість, сприяючи більш міцному відновленню після страхових випадків, забезпечуючи грошову компенсацію вливання саме тоді, коли це найбільше потрібно країні чи регіону. За даними досліджень Sigma [61] страхування також може мати позитивний вплив і на місцеву економіку, оскільки це сприяє довірі та заохочує прискорене інвестування після непередбачуваних подій. Дослідження G. von Peter, S. von Dahlen and S. Saxena, свідчать, що великі природні катаклізми мають значний негативний вплив на економічну діяльність, спричинений незастрахованими збитками [18]. Проте, при наявності страхового полісу, страхові події можуть виявитися несуттєвими з точки зору втраченої вигоди. Цей вплив особливо очевидно проявляється в країнах із низьким і середнім рівнем доходу, які страждають більше, коли не мають страхового полісу, але відновлюються швидше, коли застраховані.

Страхування зменшує навантаження на державні ресурси і таким чином захищає соціальні програми та фінансовий простір. Зростаюча кількість екзогенних потрясінь (кліматичних ризиків, пандемій, геополітики та війни) – це фінансовий тягар як для країни в цілому, регіонів, так і для людей і підприємств. У розвинутих країнах державні програми забезпечують значну допомогу після катастроф, особливо вразливій демографічній групі [6262]. Sigma-аналіз [61] робить висновок, що для країн з розвиненою економікою із високим рівнем проникнення страхування катастрофи та стихійні лиха призводять до меншого зростання дефіциту і таким чином захищають громадські програми та фінансовий простір. Багато країн з економікою, що розвивається, мають більш обмежені фінансові можливості, ресурси та доступ до кредитів, тому страхування виступає важливим способом захисту від непередбачуваних подій. Для таких країн програми державного страхування можуть бути корисними в сфері захисту державних активів та план витрат.

Агροстрахування сприяє забезпеченню продовольчої безпеки та сталому розвитку сільських територій. Аграрне страхування є ефективним інструментом, який дозволяє зменшити економічні збитки внаслідок несприятливих погодних умов під час проведення сільськогосподарської господарської діяльності. Страховий захист останньої є оптимальним способом забезпечення безперервності, збалансованості й стабільності розвитку аграрного ринку [193, с.157]. Агροстрахування може відігравати важливу роль у покращенні продовольчої безпеки та боротьбі з бідністю, адже близько 80% населення світу живуть у сільській місцевості [14]. Це допомагає фермерам, особливо дрібним, управляти ризиками, включаючи несприятливі погодні явища. Агροстрахування може допомогти фермерам зберегти рівень доходів і продовжувати займатися землеробством навіть у разі втрати врожаю – зменшення невизначеності. Це також може полегшити доступ до кредитних ринків шляхом скорочення ризику непогашення кредиту в разі великих виробничих втрат, що в свою чергу забезпечує фінансування виробництва продуктами харчування.

Протягом останніх років український ринок агροстрахування демонструє позитивну динаміку (зростає кількість укладених договорів страхування, обсяг зібраних премій (у курсі гривні) та загальна сума страхування). Проте співвідношення застрахованої площі до загальної продукції рослинництва залишається в межах 3-5 відсотків [25, с.60].

Розглядаючи доцільність агροстрахування, О. Панченко, А. Шоломій зазначають, що організація страхового захисту сільськогосподарських підприємств захистить їх від можливих ризиків втрати врожаю та втрати прибутку [155, с.119]. Таку ж думку підтримують В. Шебанін, Ю. Кормишкін, які відносять агροстрахування до основних складових інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва [192, с.9] і наголошують, що саме страхування є одним з ефективних засобів захисту агроформувань від погодно-кліматичних ризиків, які господарства не в змозі уникнути, але

негативні наслідки яких вони можуть мінімізувати шляхом вибору відповідної страхової програми.

Розширення медичного страхування сприяє вирівнюванню доступу до медичної допомоги. Медичне страхування доповнює соціальний захист, покриваючи витрати на медичне обслуговування та покращення доступу до медичної допомоги, що дозволить більшій кількості людей отримати користь від профілактичних заходів [51]. Медичне страхування полегшує доступ до медичної допомоги та пов'язане зі зниженням рівня смертності, кращими показниками здоров'я та підвищенням продуктивності. За останні роки кількість людей, які мають медичне страхування, значно зросла, і майже 20 млн людей стали новими застрахованими [75].

Отже, страхування: захищає активи та доходи від несприятливих потрясінь; заохочує ризик та інвестиції в малий бізнес; покращує рівність в освіті та здоров'ї. Надаючи фінансову допомогу, коли домогосподарства зазнають катастрофічних витрат, втрачають активи або здатність отримувати дохід, страхування може обслуговувати всі верстви населення. На нашу думку, підвищення ефективності та стійкості функціонування національної економіки в цілому, зростання рівня соціально-економічної безпеки її регіонів є неможливим без зміцнення потенціалу вітчизняного страхового ринку.

Український страховий ринок знаходиться в стадії розвитку та інтеграції у світовий простір. Варто відмітити, що з початком повномасштабного вторгнення росії на Україну ринок страхування продовжує працювати. Більшість страховиків організовують свою роботу, евакуюючи співробітників у безпечніші райони, забезпечуючи віддалену роботу людей і зберігаючи технології та бази даних. Це підтверджують результати опитування страхових компаній, проведеного Національним банком України у березні 2022 року [157].

Станом на 1 квітня 2022 р. в опитуванні Національного банку взяли участь 119 із 145 зареєстрованих в Україні страхових компаній. Це 82% від загальної кількості страхових компаній, 91% страхових премій non-life і 100%

резервів зі страхування життя. За результатами опитування можна зробити висновок, що наразі на страховому ринку України є такі проблеми: більшість страховиків не можуть повно та своєчасно подати фінансову звітність; не всі страховики відповідають критеріям відповідності, оскільки фінансова міцність страховика у воєнний час безпосередньо залежить від якості та структури його довоєнних активів і капіталу; обсяги продажів значно зменшуються, особливо в роздрібному каналі, є досить багато клієнтів, які вимагають відстрочки періодичних платежів та розірвання договорів страхування; відбувається скорочення кількості центрів обслуговування клієнтів страхових компаній, особливо на тимчасово окупованих територіях; є проблеми з організацією вирішення страхових випадків в районах бойових дій; спостерігається значне зниження надходжень страхових платежів за «лайфовими» страхуванням; фіксуються обмеження діяльності компанії, труднощі, пов'язаних з організаційним спілкуванням та роботою співробітників, ускладненого доступу до офісів та оригіналів документів. Все це ускладнює здійснення страхових виплат, особливо через смерть застрахованих осіб в окупованих території.

Незважаючи на наявність ряду проблем страхового ринку, в Україні існують можливості для його подальшого розвитку, які проявляються в існуванні ринку, що динамічно зростає, зростанні обсягів страхових операцій, зацікавленості іноземних інвесторів [161]. Вирішення перерахованих проблем сприятиме розвитку страхового ринку, дозволить сформувати ринкове фінансове середовище, яке значно знизить рівень ризику та активізувати діяльність населення та підприємців у фінансовий сектор, забезпечить мобілізацію значних фінансових ресурсів для інвестиційних проектів та сприятиме формуванню соціально-економічної безпеки регіонів України.

1.3 Методологічні та методичні підходи оцінювання соціально-економічної безпеки регіону

У науковій літературі існує низка методичних підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону, що відрізняються між собою предметом, методичним інструментарієм та системою показників. Основні підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону зосереджено на рис. 1.6.

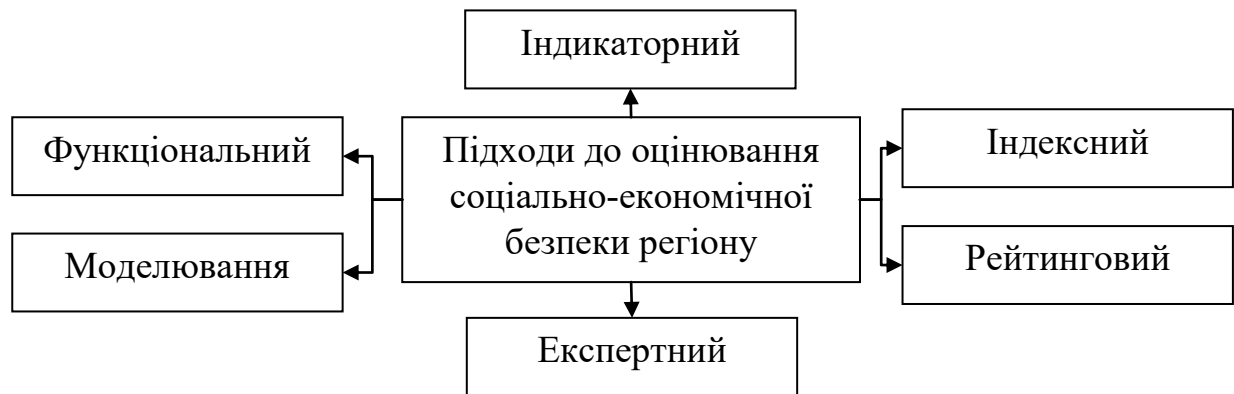

Рисунок 1.6 – Підходи до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: узагальнено автором на основі даних [97, 120, 122, 133]

На думку Козаченко Г. В., Буколової В. В. найпоширенішим методом оцінки соціально-економічної безпеки регіону є функціональний (або комплексний), який передбачає знаходження її часткових (проміжних) оцінок для кожної складової з подальшим їх інтегруванням [120].

Незважаючи на широке використання функціонального підходу в оцінці економічної безпеки та певну стабільність технології його застосування, залишається низка достатньо чітких невирішених проблем, які негативно впливають на якість оцінки соціально-економічної безпеки регіону, перешкоджаючи їх порівнянності як в динаміці одного регіону, так і між регіонами країни. Зокрема, до обмежень використання цього підходу можна віднести те, що збір первинних показників розтягнутий у часі, численні та

громіздкі розрахунки, а проміжні та кінцеві показники соціально-економічної безпеки регіону є дуже малоінформативними і вимагають детальних коментарів. При оцінці соціально-економічної безпеки регіону використовуються ретроспективні значення показників, унаслідок чого отримані оцінки представляють переважно аналітичний інтерес і непридатні для прийняття поточних управлінських рішень.

Немає єдності думок щодо переліку складових в оцінці економічної безпеки на всіх її рівнях (держава, регіон, підприємство). Кожен із дослідників надає власний перелік компонентів для оцінки. І хоча ці складові принципово не відрізняються, наявність значної їх кількості створює «інформаційний шум» у методичній базі оцінки соціально-економічної безпеки регіону [120].

Переконані, що невиправданий вибір показників оцінки соціально-економічної безпеки регіону має суттєвий вплив на достовірність оцінок та призводить до ототожнення оцінок соціально-економічної безпеки регіону з оцінками його соціально-економічного розвитку чи соціально-економічного становища, знижує інформаційну цінність оцінок. Саме необґрунтованість вибору первинних показників є суттєвим недоліком методологічної основи оцінювання. Застосування індикаторів різної розмірності та природи для кожної зі складових соціально-економічної безпеки регіону зумовлює необхідність стандартизації індикаторів за обраною шкалою, метою якої є приведення різноманітних індикаторів до єдиного вигляду. Через різний характер первинних показників шкали їх нормування різні.

Козаченко В. Г. в своїх дослідженнях обґрунтовує, що функціональний підхід в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону часто використовується спільно з індикаторним та індексним підходом, тобто в основі використання індикаторного та індексного підходів лежить виділення окремих складових (або аспектів) соціально-економічної безпеки регіону [119].

Відповідно до індикаторного методу оцінка соціально-економічної безпеки території здійснюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичного значення показника з його показником і відповідної

обробки виявлених відхилень [92, с. 351]. Проте, на думку Буколової В. В. індикаторному підходу властива і низка обмежень різного походження, які яскраво виявляються при спробах його практичного застосування [97].

На проблеми у використанні індикаторного підходу незалежно від виду досліджуваного об'єкта звертав увагу і Качинський А. Б. [115], Козаченко Г. В. [120]. На їх думку, основною проблемою використання даного підходу є те, що кожен з авторів віддає перевагу своєму набору показників. До того ж не завжди обґрунтованому, що призвело до: появи великої кількості наборів індикаторів в економічній безпеці; відсутності єдиних правил вибору індикаторів; відсутності значень індикаторів.

Правомірність використання індексного методу в оцінці соціально-економічної безпеки регіону зумовлена визнанням його як складного соціально-економічного явища, можливістю встановлювати зв'язки між окремими його компонентами, досліджувати їх не ізольовано, а взаємозв'язано і визначити ступінь їх впливу на отримані оцінки [43].

Основним елементом індексного методу є індекс. Індикатори соціально-економічної безпеки регіону можуть дати комплексну картину його стану, для чого потрібні не окремі показники, а їх сукупність.

На думку вчених [120, с.155] в оцінці соціально-економічної безпеки регіону доцільно використовувати аналітичні (загальні чи агрегатні) показники, які дають змогу оцінити певний її аспект, представлений однорідними елементами, тобто отримати укрупнену оцінку соціально-економічної безпеки регіону. Така укрупнена оцінка порівнюється з її максимально можливим значенням, і за результатами такого порівняння за виявленими відхиленнями можна скласти уявлення про стан оцінюваних складових соціально-економічної безпеки регіону.

Найскладнішими етапами технології використання індексного методу в оцінці соціально-економічної безпеки регіону є виділення складових кожного індексу, вибір показників для опису цих складових та визначення порядку розрахунку їх значення. Для оцінки соціально-економічної безпеки регіону

індексним методом необхідне відповідне інформаційно-аналітичне забезпечення, неповнота чи низька достовірність якого суттєво унеможливилює проведення оцінки або призводить до неякісних оцінок.

Моделювання в оцінці соціально-економічної безпеки регіону у вигляді розробки формалізованої залежності її результуючого показника від значення первинних показників зустрічається не так часто. Серед таких моделей слід згадати моделі С. Белая [93], з приводу яких слід зазначити таке:

- набір показників, запропонований у моделі, не справляє враження виправданості, принаймні тому, що він включає вартісні показники, на які не впливає взагалі або дуже опосередковано регіон (наприклад, індекс споживчих цін, середньомісячна заробітна плата);
- з наведеного набору показників не зрозуміло, які результати процесів, що впливають на соціально-економічну безпеку регіону, ці показники відображають;
- основним обмеженням моделей є спроба побудувати їх на основі прямого причинно-наслідкового зв'язку між результуючим показником (оцінкою соціально-економічної безпеки регіону) та первинними показниками. Звичайно, такий зв'язок є, але його не можна визнати безпосереднім і прямим.

Рейтинги регіонів за їх соціально-економічною безпекою складаються за різними алгоритмами. На думку С. В. Фімяр, переваги рейтингової оцінки полягають у тому, що вона дає можливість: оцінити рівень безпеки окремих регіонів як кінцевий результат соціально-економічного розвитку; отримати узагальнюючий показник на основі системи показників економічної безпеки; здійснити порівняння окремих регіонів за рівнем соціально-економічної безпеки; визначити найбільш небезпечні з точки зору соціально-економічної безпеки території; мати уявлення про пріоритетність заходів щодо забезпечення економічної безпеки [188, с.454].

Досить широко в економічній науці використовуються методи експертної оцінки. Так, О. Ф. Новікова, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова в своїх дослідженнях наводять результати експертних оцінок стану та перспектив

соціально-економічної безпеки в Україні. Авторами наведено оцінку протиріч у досягненні економічної та соціальної безпеки при вирішенні проблем соціальної орієнтації економіки, розкрито перешкоди та пріоритети досягнення соціальної безпеки держави [142, с.17-43].

Експертні оцінки широко використовуються при визначенні рівня соціального розвитку країн світу у міжнародних порівняннях. Так, індекс соціального прогресу (Social Progress Index) вимірює, наскільки країна задовольняє потреби громадянського суспільства та навколишнього середовища на основі 54 показників, згрупованими за трьома напрямками: задоволення базових людських потреб (харчування, доступ до води, електроенергії, санітарія, особиста безпека); забезпечення основ благополуччя (здоров'я та медичні послуги, доступ до знань, інформації та комунікацій, екологія); забезпечення можливостей для людей (основні права, персональна свобода та свобода вибору, інклюзія, рівність та можливості розвитку).

Зазначимо, що Україна у 2021 р. піднялася на 15 сходинок у світовому рейтингу за значенням Social Progress Index, посівши 48 місце зі 168 країн із значенням індексу 75,78. Середнє значення індексу за всіма країнами, що увійшли до дослідження, 65,05 бали. Кількість країн, які входять до перших трьох груп, – з дуже високою якістю життя, високою якістю життя та помірно високою якістю життя, – скоротилась із 104 до 78 за два роки. Це сталося переважно через пандемію, погіршення доступу до необхідних медичних послуг, а також через обмеження особистих прав. Україна не лише залишилась у третій групі, але і покращила свої результати на 32 місця (у 2019 р. займала 80 місце зі значенням індексу 66,97) [136].

Economist Group, будучи лідером у сфері аналізу, інтелекту та впливу, запропонувала методологію по розрахунку Індексу якості життя [65]. Economist Group базується на високоякісному незалежному аналізі, який проходить через усі її підприємства. Індекс якості життя (чим вище, тим краще) базується на комплексному врахуванні індексу купівельної спроможності, індексу забруднення навколишнього середовища, співвідношення ціни на житло та

доходу, індексу життя, індексу безпеки, індексу безпеки, індексу часу поїздки на роботу, кліматичного індексу. Відмітимо, що у 2022 р. Україна у світовому рейтингу за значенням індексу якості життя (Quality of Life Index) посіла 60 місце зі значенням індексу 112,1 серед 87 країн [15].

Вивчення сучасних підходів до оцінки соціально-економічної безпеки дозволяє стверджувати, що це складний та багатоетапний процес, в основі якого лежить використання великого масиву різномірної інформації. Проаналізовані підходи використовуються в певному переплетенні, основою якого найчастіше є функціональний (чи комплексний) підхід, який передбачає виділення функціональних напрямів (складових або аспектів) соціально-економічної безпеки, кожна з яких відображає певний аспект функціонування соціально-економічної системи регіону.

Разом з тим, незважаючи на велику кількість існуючих підходів до оцінки соціально-економічної безпеки, одним з основних є розгляд його як комплексної характеристики, що складається з різномірних компонентів. З урахуванням усього вище зазначеного, нами розроблений алгоритм оцінки соціально-економічної безпеки регіону (рис. 1.7). Так, оцінка соціально-економічної безпеки регіону має проводитися в три послідовних етапи: підготовчий (вибір показників для оцінювання соціально-економічної безпеки регіону); розрахунковий (розрахунок інтегрального індексу); заключний (аналіз та інтерпретація результатів оцінювання).

Ми вважаємо, що за основу розрахунку комплексної оцінки соціально-економічної безпеки регіону доцільно використовувати методiku, передбачену Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2013 р.) [113], які базуються на комплексному аналізі показників економічної безпеки з визначенням потенційно можливих загроз економічної безпеки України та використовуються Міністерством економіки України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому в економіці та в окремих її сферах.

Як показано на рис. 1.7 алгоритмом передбачено розрахунок як інтегральної оцінки соціально-економічної безпеки регіону в цілому, так і її проміжні оцінки – для кожної виділеної складової.

Рисунок 1.7 – Алгоритм оцінювання соціально-економічної безпеки регіону

Джерело: розроблено автором

Проміжні оцінки соціально-економічної безпеки регіону дають змогу виділити складові з найнижчими оцінками, тобто є основою для зворотного аналізу, метою якого є виявлення причин незадовільного стану соціально-економічної безпеки регіону за певною складовою та локалізувати реалізовані загрози соціально-економічній системі регіону. Адже низькі проміжні оцінки соціально-економічної безпеки регіону є прямим наслідком реалізації загроз соціально-економічній системі регіону, що спричинило негативні трансформації в ньому.

Сформована сукупність показників для окремих складових соціально-економічної безпеки регіону є достатньою для охоплення всіх її аспектів. Формалізація розрахунків інтегрального показника соціально-економічної безпеки регіону буде здійснюватися в такій послідовності.

Множину відібраних показників, для кожного з яких визначено граничне значення їхніх індикаторів, позначено як X .

Множина X являє собою об'єднання $X = \bigcup_{j=1}^7 X_j$, де X_1 – множина показників виробничої, X_2 – демографічної, X_3 – зовнішньоекономічної, X_4 – інвестиційно-інноваційної, X_5 – соціальної, X_6 – фінансової, X_7 – екологічної складових соціально-економічної безпеки регіону.

Відібрані показники позначено через x_{ij} , де індекс j вказує, до якої множини X_j належить показник, а індекс i є номером показника в цій множині.

Значення показника x_{ij} в рік t позначено через x_{ijt} .

Нормалізовані значення показників визначено за рівністю:

- для факторів і показників стимуляторів, підвищення яких має позитивний ефект на розвиток трудового потенціалу:

$$y_{ijt} = \frac{x_{ijt} - x_{ij}^{\min}}{x_{ij}^{\max} - x_{ij}^{\min}} \quad (1.1)$$

Результатом формули (1.1) буде коефіцієнт, який лежить в межах (0; 1], причому коефіцієнт із значенням 1 буде мати лише рік з найкращим значенням даного індикатора. Варто зазначити, що не всі показники можна перетворити на часткові коефіцієнти із значенням в межах (0;1] шляхом ділення на максимальне значення, адже для факторів-стимуляторів найкращим буде найвищий показник, а для дестимуляторів – найнижчий.

- для факторів і показників дестимуляторів, підвищення яких має негативний ефект:

$$y_{ijt} = \frac{x_{ij}^{max} - x_{ijt}}{x_{ij}^{max} - x_{ij}^{min}} \quad (1.2)$$

Проміжні оцінки соціально-економічної безпеки регіону за її складовими визначено за рівністю:

$$I_{jt} = \sum_{i=1}^{n_j} d_{ij} y_{ijt} \quad (1.3)$$

де I_{jt} – проміжна оцінка соціально-економічної безпеки регіону за j -ю складовою в t -й рік;

d_{ij} – ваговий коефіцієнт i -го показника в множині показників соціально-економічної безпеки регіону безпеки за j -ю складовою;

n_j – кількість показників, що використано в оцінюванні соціально-економічної безпеки регіону безпеки за j -ю складовою.

Інтегральна оцінка I соціально-економічної безпеки регіону в цілому визначається за рівністю:

$$I_t = \sum_{j=1}^n d_j y_{jt} \dots (1.4)$$

де I_t – інтегральна оцінка соціально-економічної безпеки регіону в t -й рік;

d_j – ваговий коефіцієнт підмножини показників j -го виду;

n – кількість підмножин, що описують соціально-економічну безпеку регіону за певною складовою ($n = 7$).

Дія алгоритму оцінки соціально-економічної безпеки регіону завершується інтерпретацією отриманих проміжних та інтегральних показників (оцінок). Таким чином, аналіз проміжних оцінок дає змогу виявити найбільш

проблемні складові соціально-економічної безпеки регіону, з'ясувати, через реалізацію яких загроз такі складові отримали найнижчі оцінки, звернути на них особливу увагу при розробці заходів регіональної політики щодо зміцнення соціально-економічної безпеки регіону.

Отже, використання запропонованої методики, дозволяє здійснити комплексний аналіз поточного стану соціально-економічної безпеки, визначення її позитивних і негативних тенденцій в цілому та за окремими функціональними складовими, повною мірою врахувати вплив загроз на соціально-економічну безпеку регіону, оцінити її комплексно з використанням системи показників.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження різних наукових поглядів на соціально-економічну безпеку дало змогу сформуванню власне бачення цієї категорії. Соціально-економічну безпеку регіону запропоновано розглядати як комплекс умов і факторів регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний і ефективний соціально-економічний розвиток, раціональне використання економічного потенціалу регіону та досягнення інтересів території в межах національної економіки. На нашу думку, соціально-економічна безпека регіону проявляється в двох взаємозалежних аспектах: соціальному (проявляється у підвищенні життєвого рівня населення, всебічному розвитку людського капіталу, підвищенні якості життєвого середовища) та економічному (проявляється загалом у здатності економіки забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішніх впливів, в розвитку галузей і виробництв, що визначають зростання національного добробуту).

2. Визначено, що страхування є визначальною складовою соціально-економічної безпеки регіону й слугує інструментом захисту фізичних та юридичних осіб на комерційній основі, що формує основу капіталовкладень. Страхування захищає активи та доходи від несприятливих потрясінь, заохочує ризик та інвестиції в малий бізнес, покращує рівність в освіті та здоров'ї.

3. Запропонована загальна система показників для оцінки розвитку страхового ринку, які сформовані у п'ять груп показників (I група – характеризують інституційний аспект; II група – характеризують обсяги страхових послуг; III група – характеризують структуру ринку; IV група – характеризують роль страхування в соціально-економічному розвитку регіонів країни; V – характеризують рівень концентрації ринку). Вважаємо, що запропонована інформаційно-аналітична система показників дозволить аналізувати страховий ринок країни з єдиних позицій на основі системного підходу.

4. Запропоновано алгоритм методики оцінки соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника, який дозволяє повною мірою врахувати вплив загроз на соціально-економічну безпеку регіону та оцінити її комплексно з використанням системи показників, а отримані результати аналізу соціально-економічної безпеки регіону за вказаним алгоритмом можуть слугувати основою для пошуку та обґрунтування напрямів її зміцнення.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [4, 5, 6, 13].

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

2.1 Характеристика соціально-економічного розвитку Миколаївської області

Миколаївська область розташована в Причорноморській низовині на півдні України, в нижній частині річки Південний Буг. На заході область межує з Одеською, на півночі – з Кіровоградською, на сході та північному сході – з Дніпропетровською, на південному сході – з Херсонською областями. Площа області становить 24,6 тис.км.кв. (4,1% від території України). За площею Миколаївська область дорівнює Кіровоградській, а серед інших областей-сусідів є найменшою (Херсонська – 28,5 тис.км.кв. (4,71% території України); Одеська – 33,3 тис.км.кв (5,5%); Дніпропетровська – 31,9 тис.км.кв (5,3%)). Центр області – місто Миколаїв – потужний політичний, торговельний, промислово-технологічний, транспортний і культурний центр.

Завдяки своєму розташуванню в області присутні всі види транспорту, через її територію проходять залізничні, автомобільні, морські, авіаційні і трубопровідні міжнародні транспортні коридори.

Згідно з новим адміністративно-територіальним устроєм Миколаївської області базовий рівень адміністративно-територіального устрою Миколаївської області відповідно до перспективного плану формування територій громад Миколаївської області, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.04.2020 № 480-р, сформовано з 52 спроможних територіальних громад, якими охоплено всю територію області. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 № 719-р визначено адміністративні центри цих громад та затверджено їх території. На субрегіональному (районному) рівні згідно з Постановою Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-IX «Про

Далі проаналізуємо динаміку основних демографічних показників Миколаївської області (табл.2.2).

Таблиця 2.2 Динаміка основних демографічних показників Миколаївської області, осіб

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп росту (зменшення) 2021 р. до 2019 р., %
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 січня наступного року	1119862	1108394	1091821	97,5
Середня чисельність наявного населення	1125479	1114128	1100107	97,7
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на 1 січня наступного року	1119147	1107679	1091106	97,5
Середня чисельність постійного населення	1124764	1113413	1099392	97,7
Загальний приріст, скорочення (–) населення	-11234	-11468	-16573	147,5
Природний приріст, скорочення (–) населення	-9121	-10132	-14359	157,2
Кількість живонароджених	7966	7633	7029	88,2
Кількість померлих	17087	17765	21388	125,2
з них дітей у віці до 1 року	57	55	45	78,9
Міграційний приріст, скорочення (–) населення	-2113	-1336	-2214	104,8

Джерело: складено автором на основі даних [151]

В області спостерігається зменшення чисельності жителів, але разом з тим чисельність міського населення перевищує більше ніж вдвічі сільських жителів, що є першою передумовою з демографічної точки зору до урбанізації регіону. Понад 50 % жителів міського населення проживають в обласному центрі – 480,1 тис осіб; серед інших міст обласного значення найбільша чисельність населення спостерігається у м. Первомайську (64,1 тис осіб), найменша – у м. Очаків (14,1 тис осіб). Серед районів найбільшими за

кількістю населення є Миколаївський район (651,2 тис осіб), найменшим – Баштанський район (138,5 тис осіб) [151].

Зменшення чисельності населення області протягом досліджуваного періоду здійснювалось за рахунок природного скорочення від 11234 осіб у 2019 р. до 14359 осіб у 2021 р., міграційне скорочення становило від 2113 осіб у 2019 р. до 2214 осіб у 2021 році (рис.2.2).

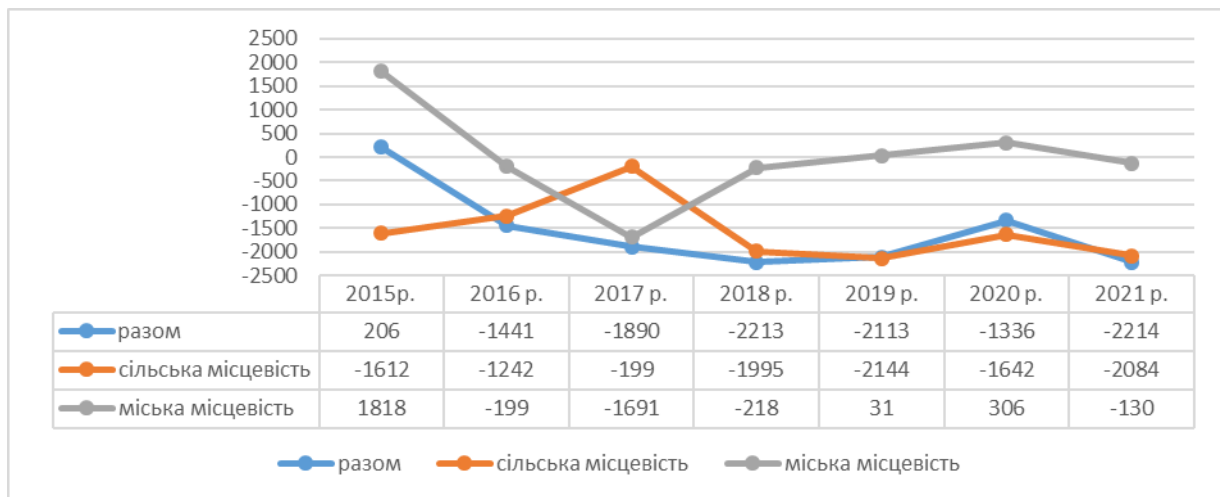

Рисунок 2.2 – Динаміка міграційного приросту (скорочення) населення Миколаївського регіону, осіб

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Динаміка основних показників міграції населення Миколаївської області свідчить про збільшення міграційного скорочення у 2021 р. порівняно з 2019 р. на 4,7 відсотків. Варто також відмітити, що динаміка міграційного обороту сільського населення характеризується стабілізацією на рівні близько 30 відсотків.

На перерозподіл населення між містом і селом найбільше впливає внутрішня міграція. У міграційних потоках у межах області переважаючим був напрямок «село–місто». Наступним рухом сільської робочої сили є сезонна міграція. Даний вид міграцій працездатного населення села пов'язаний із сільськогосподарськими роботами. Не маючи роботи в селах, де мешкають, селяни змушені їхати у інші регіони України або за кордон. Найбільші міграційні зв'язки область мала з суміжними регіонами: Одеською,

Херсонською, Дніпропетровською і Кіровоградською областями та м.Києвом. Обмін з ними склав 63,8% усього міжрегіонального обороту [151]. Серед мігрантів більше половини (52,4 %) особи віком 15-29 років, серед яких 58,5% жінки та особи, які мають вищу та середню освіту. Тобто поступово села Миколаївської області втрачають найбільш продуктивні (у репродуктивному, інтелектуальному та економічному відношенні) групи населення. Відповідно сільські території області і надалі матимуть зменшення природного приросту.

Отже, за рахунок відпливу із села осіб у працездатному віці, тобто демографічно найактивнішою вікової категорії населення, відбувається обезлюднення і відмирання сільських населених пунктів та наростання депресивних процесів у поселенській мережі. Зважаючи на те, що серед мігрантів переважають особи із середньою спеціальною та вищою освітою, українське село також втрачає інтелектуальну основу відтворення трудового потенціалу. Інтенсивна міграційна рухливість демографічно активної та найбільш працездатної частини сільського населення є однією з основних причин прискорення старіння трудових ресурсів, погіршення статеві-вікової структури сільського населення, зміни його кількісного складу та якісних характеристик, а також посилює непривабливість проживання (особливо для молоді) у сільській місцевості.

Варто відмітити, що область має розгалужену транспортну систему, в структурі якої функціонує 1 міжнародний аеропорт, 3 морських порти, 1 річковий порт, підрозділи залізниці, кілька тисяч автоперевізників різних форм власності, які працюють на ринку автотранспортних перевезень. Географічне положення області, наявність судноплавних артерій сприяють розвитку водного транспорту. Могутнім портовим містом не тільки області, а й України, є м. Миколаїв, де функціонують три морські й один річковий порти, зокрема: Миколаївський морський порт, спеціалізований морський порт «Ольвія», порт Очаків, Миколаївський річковий порт. Також до підприємств морегосподарського комплексу входить декілька стивідорних компаній та морських перевантажувальних терміналів, зокрема – ТОВ СП «НІБУЛОН» та

ТОВ «Миколаївський спеціалізований порт Ніка-Тера». Географічне розташування морського вузлового порту «Бузька-Дніпро», близькість до основних експортерів продукції українського виробництва, перевірені транзитні коридори, добре розвинені водні шляхи, залізниці, автомобільні та повітряні мережі створюють сприятливі умови для транзитних вантажів. За даними Адміністрації морських портів України зростання обсягів перевалки Миколаївськими портами у 2021 р. порівняно з 2020 р. становило 7,7 відсотків [7979].

Далі проаналізуємо соціальну сферу Миколаївської області. У Миколаївській області кількість закладів загальної середньої освіти області скорочено на 6,4% у 2021 р. порівняно з 2019 р. і на 5,0% порівняно з 2020 р. з 484 до 453 відповідно (табл.2.3). Аналогічна тенденція до зменшення спостерігається і в діяльності закладів дошкільної освіти, загальна кількість яких зменшилася у 2021 р. порівняно з 2019 р. на 0,7%, а порівняно з 2020 р. на 2,5 відсотків. Кількість осіб у закладах дошкільної освіти зменшилася за досліджуваний період на 12,5% з 37976 у 2019 р. до 33244 у 2021 році.

Мережу вищої освіти представлено 8 закладами вищої освіти. За станом на 2021 р. у закладах вищої освіти навчалося 21,4 тис здобувачів вищої освіти. Протягом 2019-2021 рр. спостерігається тенденція до зменшення загальної кількості студентів вищих начальних закладів, що зумовлено глобальним зниженням народжуваності в Україні, у тому числі і в області.

Так, в 2021 р. порівняно з 2019 р. кількість осіб у закладах вищої освіти зменшилася на 7,6 тис осіб або 26,2%, а порівняно з 2020 р. зменшення склало 5,6 тис осіб або 20,7 відсотків. На фоні постійного зменшення здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти, варто відмітити щорічний приріст кількості учнів, слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. У 2021 р. порівняно з 2019 р. зростання відбулося на 8,4%, а порівняно з 2020 р. на 5,1%, що є досить позитивним, адже формування трудового потенціалу для сучасної економіки неможливо без професійної підготовки кваліфікованих робітників. Вважаємо, що розвиток професійно-технічної освіти в регіоні буде сприяти

покращенню ефективності виробництва, стимулюванню розвитку та зростанню конкурентоспроможності економіки, зниженню безробіття та може стати ефективним інструментом для поліпшення становища малозабезпечених верств населення.

Таблиця 2.3 Основні показники діяльності закладів освіти у Миколаївській області

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп приросту (зменшення), %	
				2021 р. до 2019 р.	2021 р. до 2020 р.
Кількість закладів дошкільної освіти, од	545	555	541	-0,7	-2,5
Кількість осіб у закладах дошкільної освіти, осіб	37976	34907	33244	-12,5	-4,8
Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, %	72	72	67	-6,9	-6,9
Кількість закладів загальної середньої освіти, од	484	477	453	-6,4	-5,0
Кількість учнів у закладах загальної середньої освіти, тис осіб	119,1	120,1	119,0	-0,1	-0,9
Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти на кінець року, од	31	31	31	0,0	0,0
Кількість учнів, слухачів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти на кінець року, тис осіб	9,5	9,8	10,3	8,4	5,1
Кількість закладів вищої освіти, од	9	11	8	-11,1	-27,3
Кількість осіб у закладах вищої освіти, тис осіб	29,0	27,0	21,4	-26,2	-20,7

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Відмітимо, що в ході проведення медичної реформи, в регіоні затверджено спроможну мережу надання первинної медичної допомоги у сільській місцевості, яка здатна надавати якісну, комплексну, безперервну та орієнтовану на пацієнта медичну допомогу. Всі заклади первинної мережі перетворено у комунальні некомерційні підприємства та розпочали роботу з Національною службою здоров'я України з 01.01.2019 року.

В Миколаївській області сформовано та затверджено план спроможних мереж надавачів первинної медичної допомоги з урахуванням перспектив розвитку територій на 5-10 років, цим же планом передбачено будівництво 35 амбулаторій. Завершено процес автономізації та здійснено перехід підприємств, що забезпечують вторинну (спеціалізовану) та третинну (високоспеціалізовану) медичну допомогу населенню на нову систему фінансування. Швидку допомогу розділено на екстрену, коли необхідна термінова госпіталізація, та невідкладну, коли немає небезпеки для життя людини, але є загроза для здоров'я (загострення хронічної хвороби, підвищення температури або артеріального тиску).

В області створено Миколаївський обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф, до складу якого входить 5 станцій екстреної (швидкої) медичної допомоги при 4 відділеннях та 29 пунктів постійних бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги.

На території Миколаївської області створено 141 об'єкт природно-заповідного фонду, з них 8 об'єктів загальнодержавного значення, в тому числі 1 природний заповідник, 2 національні природні парки, зоопарк, лісовий заказник і пам'ятки природи, 133 мають місцеве значення, у тому числі п'ять регіональних ландшафтних парків, ландшафти, ліси, гідрологічні заказники, пам'ятки природи, парки-сади та парки-пам'ятки мистецтва. Фактична площа природно-заповідного фонду становить 75,5 тис га або 3,07 % від площі області [151]. Миколаївська область володіє високим рекреаційно-ресурсним та туристичним потенціалом. В таблиці 2.4 наведена динаміка обсягу наданих послуг туроператорами та турагентами в Миколаївській області.

Таблиця 2.4 Основні показники розвитку туристичної галузі в Миколаївській області

Показники	2019 р.	2020 р.	2020 р. у порівнянні з 2019 р.	
			+/-	%
Кількість туроператорів та турагентів-юридичних осіб, од	21	20	-1	95,2
Кількість турпакетів, реалізованих туроператорами та турагентами-юридичними особами, од	4884	2005	-2879	41,1
Вартість турпакетів, реалізованих туроператорами та турагентами-юридичними особами, тис грн	139322,7	54945,4	-84377,3	39,4
Кількість турагентів-фізичних осіб-підприємців, од	64	69	5	107,8
Кількість обслугованих туристів, осіб	8402	2890	-5512	34,4
Кількість турпакетів, реалізованих турагентами-фізичними особами, од	7220	26185	18965	362,7
Вартість турпакетів, реалізованих турагентами-фізичними особами, тис грн	218886,7	99523,7	-119363	45,5
Кількість обслугованих туристів, осіб	16705	8213	-8492	49,2

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Аналізуючи табл. 2.4 слід відмітити, що в 2020 р. порівняно з 2019 р. спостерігається незначне зменшення (на 4,8%) кількості туроператорів та турагентів-юридичних осіб та збільшення кількості турагентів-фізичних осіб-підприємців (на 7,8 відсотків). Варто відмітити загальне зменшення кількості обслуговуваних туристів протягом досліджуваного періоду, що в першу чергу пов'язано з запровадженням карантинних заходів, у зв'язку з пандемією COVID-19. Саме 2020 р. поставив туристичну галузь в екстремальні умови та кардинально змінив підхід туристів до вибору країн для відпочинку. Водночас перше півріччя 2021 р. ознаменувалося поступовим відновленням туристичних потоків, як для України, так і для Миколаївської області. Відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі. Відмітимо, що найбільш перспективними

напрямами розвитку туризму в області є екологічний, історико-культурний, сільський, промисловий, молодіжний, активні види туризму (рафтинг, кайтинг, джампінг, трекінг, спортивне орієнтування тощо). Подальше відновлення туризму в регіоні та зростання туристичних потоків сприятиме збільшенню попиту та споживання туристами товарів і послуг у різних галузях національної економіки, тим самим стимулюючи їх розвиток та зростання виробництва.

Дослідження соціально-економічної безпеки регіону в складних умовах сучасності важливо проводити з використанням такого індикатора, як валовий регіональний продукт. Валовий регіональний продукт являє собою рівень економічного розвитку та результати господарської діяльності всіх суб'єктів господарювання регіону. Обсяг валового регіонального продукту Миколаївської області у період 2010-2020 рр. демонстрував стабільне зростання і за підсумками 2020 р. (останні звітні дані) становить 96648 млн грн, що на 4,6% перевищує показник 2019 р. (рис.2.3). Також у додатку Г представлено динаміку валового регіонального продукту в розрізі областей України.

Аналізуючи дані представлені в додатку Г, можна констатувати, що лідерами за показником валового регіонального продукту у 2020 р. були: м. Київ – 1014693 млн грн; Дніпропетровська область – 398732 млн грн; Харківська область – 257805 млн грн; Київська область – 242406 млн грн; Львівська область – 236254 млн грн; Одеська область – 220242 млн грн.

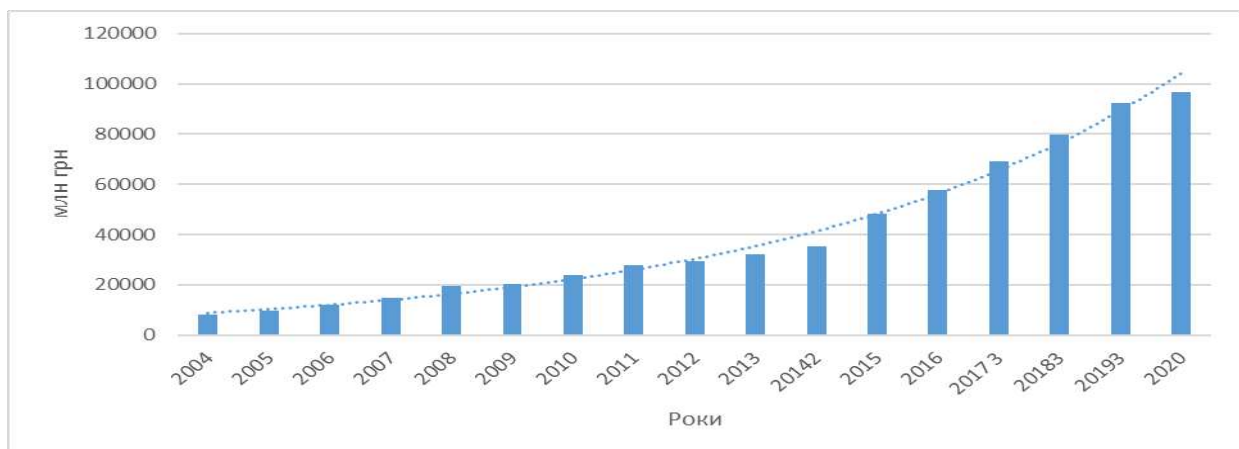

Рисунок 2.3 – Динаміка валового регіонального продукту Миколаївської області, млн грн

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Внесок області за обсягом ВРП у національну економіку складає на рівні 2,2% - 2,5%, зокрема у 2020 р. – 2,3 відсотків (табл.2.5).

Таблиця 2.5 Динаміка валового регіонального продукту Миколаївської області

Показники	2016р.	2017р.	2018р.	2019 р.	2020 р.
Валовий регіональний продукт, млн грн	57815	69299	79903	92427	96648
Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту, у цінах попереднього року, %	105,6	99,0	103,1	106,6	91,2
Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, грн	50091	60486	70325	82121	86750
Частка валового регіонального продукту у загальному обсягу по Україні, %	2,5	2,3	2,2	2,3	2,3
Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу (у цінах попереднього року), %	106,3	99,7	104,0	107,6	92,2

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Для більш об'єктивної оцінки стану виробництва валового регіонального продукту нами розрахований цей показник в розрахунку на одну особу зайнятого населення працездатного віку. Даний показник в регіоні в 2020 р. порівняно з 2019 р. зменшився на 7,8%, хоча за 2018-2019 рр. спостерігається зростання на 4,0% та 7,6% відповідно.

У подальшому дослідженні проаналізуємо структуру економіки Миколаївської області в розрізі основних галузей. На рис. 2.4 представлено

динаміку обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2015-2020 роках.

Рисунок 2.4 – Динаміка обсягу промислової продукції (товарів, послуг) Миколаївської області за видами економічної діяльності у 2015-2020 рр., %

Джерело: складено автором на основі даних [151]

У структурі промислового виробництва протягом 2015-2020 рр. відбулася суттєва зміна через зменшення частки виробництв з високою часткою доданої вартості. Зокрема, частка галузі «машинобудування» у 2020 р. порівняно з 2019 р. зменшилася на 8,2% (з 8,6% до 7,3%), легкої промисловості – у 3 рази (з 3,3% до 1,1%) та збільшення частки виробництва сировинних видів продукції (енергетики на 4,2 в.п. (з 31,5% у 2019 р. до 35,7% у 2020 р.), добувної промисловості – на 17,7% (з 1,4% до 1,6%), а порівняно з 2015 р. зростання відбулося у 4,1 рази.

Зростання обсягів виробництва протягом майже усього періоду в енергетиці (з 29,8% у 2015 р. до 35,7% у 2020 р.) відбулося за рахунок активного розвитку альтернативної енергетики (вітро- та геліоенергетики).

За підсумками 2020 р. індекс промислової продукції становив 102,2% (по Україні – 95,5%), а в 2021 р. спостерігалось зменшення по відношенню до попереднього року на 0,7 в.п. (рис.2.5).

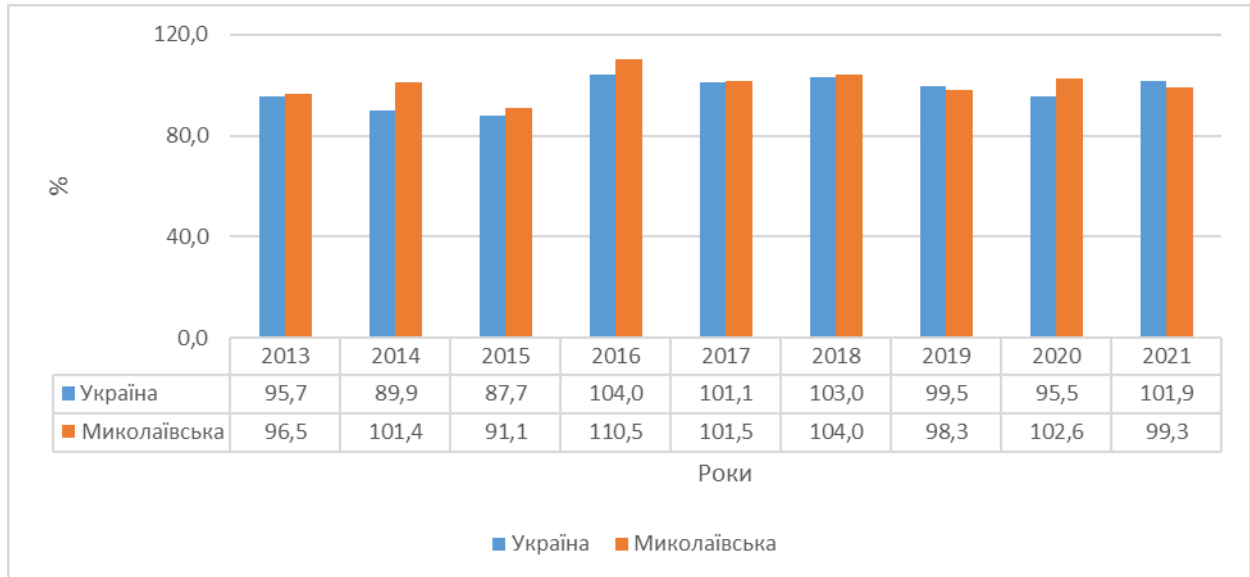

Рисунок 2.5 – Динаміка індексу промислової продукції Миколаївської області, 2013-2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Відмітимо, що найбільш складна ситуація склалася у галузі машинобудування, в якій скорочення виробництва спостерігалось протягом усього досліджуваного періоду, за винятком 2016 р., підприємства згаданого сектору постійно здійснюють пошук нових ринків збуту продукції. Крім того, недостатньо завантажені виробничі потужності таких суднобудівних підприємств, як: ДП «Миколаївський суднобудівний завод», ТОВ «Суднобудівний завод «Океан», Чорноморська суднобудівна верф, які переважно виконують роботи із судноремонту, за винятком суднобудівного заводу ТОВ СП «Нібулон». Суднобудування залишається важливим напрямом економічного розвитку регіону, що в подальшому сприятиме створенню морського кластеру на півдні України.

Промисловість є найвагомішою сферою економічної діяльності за чисельністю зайнятих, в якій працює понад чверть працівників області.

Протягом останніх років в області, як і в цілому у державі, відстежувалося скорочення чисельності працюючих в промисловості, з майже 56 тис осіб у 2013 р. до 47,9 тис осіб у 2020 року. Це викликано як скороченням виробництва в окремих галузях промисловості, так і створенням нових високотехнологічних виробництв, що потребують мінімального втручання людини.

Питома вага агропромислового комплексу Миколаївської області в структурі валової доданої вартості становить 21,0%, а в загальнодержавному обсязі – 4,0 відсотки. Основні показники, що характеризують розвиток галузі сільського господарства Миколаївської області наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6 Динаміка показників розвитку сільського господарства Миколаївської області

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп росту 2021 р. до 2019 р., %
Продукція сільського господарства у постійних цінах 2016 р., млн грн: <i>Україна</i>	680982,4	612121,5	712566,3	104,6
<i>Миколаївська область</i>	24279,9	19778,0	29066,9	119,7
Частка рослинництва у виробництві продукції сільського господарства, %: <i>Україна</i>	79,1	77,3	81,4	2,3 в.п.
<i>Миколаївська область</i>	88,6	86,4	91,5	2,9 в.п.
Продукція сільського господарства в розрахунку на 100 га с/г угідь, тис грн: <i>Україна</i>	1723,6	1550,0	1804,4	104,7
<i>Миколаївська область</i>	1298,6	991,5	1457,2	112,2
Продукція сільського господарства в розрахунку на 1 особу, грн: <i>Україна</i>	16203	14663	17221	106,3
<i>Миколаївська область</i>	23080	17752	26422	114,5
Частка регіону у загальному виробництві продукції сільського господарства, %	3,6	3,2	4,1	0,5 в.п.

Джерело: складено автором на основі даних [151]

У 2021 р. обсяг виробництва продукції сільського господарства Миколаївської області складав 29066,9 млн грн, що на 19,7% більше, ніж у 2019 році. Частка регіону у загальному виробництві продукції сільського господарства має тенденцію до збільшення і у 2021 р. становила 4,1%, що на 0,5 в.п. більше рівня 2019 року. У структурі сільськогосподарської продукції переважає продукція рослинного походження. Так, у 2021 р. вона становила 91,5%, що свідчить про її пріоритетний розвиток в регіоні.

У 2021 р. на одного мешканця Миколаївської області продукції сільського господарства вироблено на 14,5% більше, ніж у 2019 р., та на 53,4% більше, ніж у середньому по Україні. Обсяг виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на 100 гектарів сільськогосподарських угідь у 2021 р., порівняно з показником 2019 р., збільшився на 4,7% і склав 1804,4 тис. грн. Для галузі тваринництва 2018 р. став продовженням тенденцій, що сформувалися протягом останніх років: поголів'я худоби і свійської птиці скорочується, обсяги виробництва знижуються. Різні сільськогосподарські структури в секторі розвинені нерівномірно, особливо домогосподарства, які все ще займають значну частину ринку.

На жаль, у 2021 р. через обмежувальні заходи, пов'язані з поширенням коронавірусної хвороби, економіка області зазнала значних змін. За статистичною інформацією відстежується падіння за основними прогностичними показниками розвитку регіону.

Аналіз виконання місцевих бюджетів у 2021 р. показав, що реалізація реформи міжбюджетних відносин надала позитивних результатів (табл.2.7).

Таблиця 2.7 Баланс бюджету Миколаївської області

Показники	2020 р.	2021 р.	Темп росту (зменшення) 2021р. до 2020 р.	
			тис. грн	%
Доходи, тис. грн	3487859,4	3695954,5	207795,1	121,6
Видатки, тис. грн	3261221,1	3968872,3	707651,2	121,6
Кредитування, тис. грн	6810,6	6083,5	-727,0	89,3
Дефіцит (-)/профіцит (+), тис. грн	219827,7	-279301,3	-499129,0	-

Джерело: складено автором на основі даних [100]

Доходи бюджету Миколаївської області у 2021 р. порівняно з 2020 р. збільшилися на 21,6 % або на 207795,1 тис грн. Протягом досліджуваного періоду спостерігався дефіцит бюджету на 499129,0 тис. грн.

Динаміка структури бюджету області за доходами (рис. 2.6) показує, що в структурі доходів найбільшу питому вагу (у 2021р. – 58,9%) займають офіційні трансферти, причому у 2021 р. порівняно з 2018 р. їх обсяг зменшився на 3163807,5 тис грн, або на 59,2%. Варто відмітити щорічне зростання податкових та неподаткових надходжень до місцевих бюджетів Миколаївської області. У 2021 р. питома вага податкових надходжень склала 36,53%, що на 22,42 в.п. більше ніж у структурі 2018 року. У структурі надходжень левову частку і далі займає податок на доходи фізичних осіб, який складає 62%, іншими за величиною джерелами податків у 2021 р. був єдиний податок, який становив 12,2%, та плата за землю - 11,7%, акцизний податок 6% та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, сплачений юридичними та фізичними особами, які є власниками об'єктів житлової та нежитлової нерухомості (близько 1 відсотка).

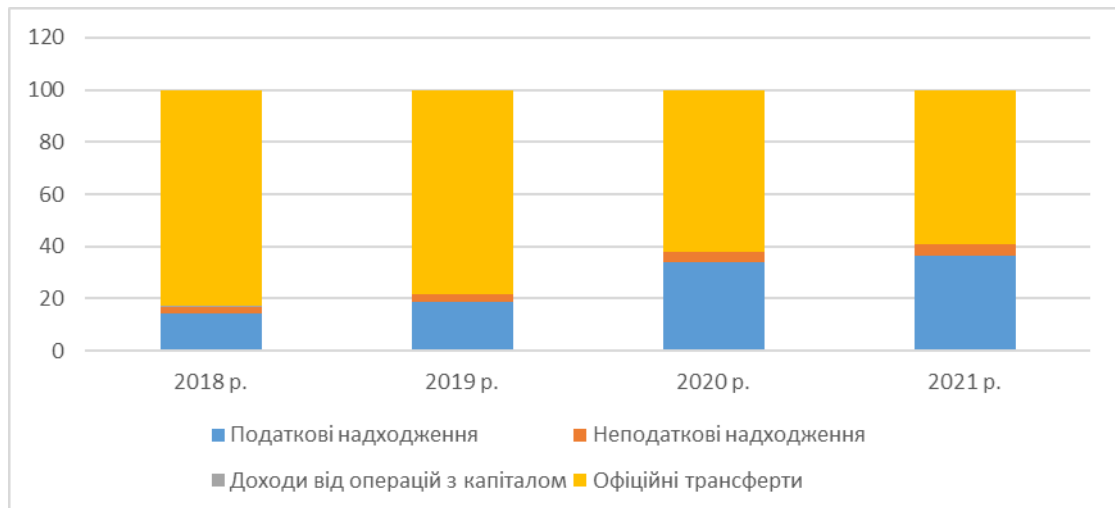

Рисунок 2.6 – Динаміка структури бюджету Миколаївської області за доходами, %

Джерело: складено автором на основі даних [100]

Проаналізуємо динаміку видатків бюджету Миколаївської області за статтями фінансування (табл.2.8).

Таблиця 2.8 Напрямки видатків бюджету Миколаївської області, тис грн

Напрямки видатків	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Темп росту (зменшення) 2021 р. до 2018 р.	
					тис. грн	%
Загальнодержавні функції	3671201,9	2876703,9	590526,3	757165,1	-2914037	20,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	442,8	3205,2	4770,2	1882,2	1439,4	425,1
Економічна діяльність	515007,5	473015,9	666930,3	1168267,5	653260	226,8
Охорона навколишнього природного середовища	12004,2	16891,7	16538,2	21907,2	9903	182,5
Житлово-комунальне господарство	23589,6	18315,8	5495,0	12823,8	-10765,8	54,4
Охорона здоров'я	933679,9	1063608,7	526639,0	253709,4	-679970,5	27,2
Духовний та фізичний розвиток	165078,1	191293,3	210677,7	250717,6	85639,5	151,9
Освіта	923844,2	1013613,7	1025423,2	1255600,5	331756,3	135,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	192570,2	228852,2	214221,1	246798,5	54228,3	128,2
Разом	6437418,2	5885473,8	3261221,1	3968872,3	-2468546	61,7

Джерело: складено автором на основі даних [100]

Загальний обсяг видатків бюджету Миколаївської області у 2021 р. порівняно з 2018 р. зменшився на 2468546,0 тис грн або 38,3 відсотки. Спостерігається зменшення по таким напрямкам як: загальнодержавні функції – на 2914037,0 тис грн або 79,4%; житлово-комунальне господарство – на 10765,8 тис грн або 45,6%; охорона здоров'я – на 679970,5 тис грн або 72,8%. Найбільше зростання видатків за досліджуваний період спостерігається за напрямком громадський порядок, безпека та судова влада, у 2021 р. порівняно з 2018 р. на 1439,4 тис. грн або у 4,2 рази.

На рисунку 2.7 наведено динаміку структури бюджету Миколаївської області за видатками.

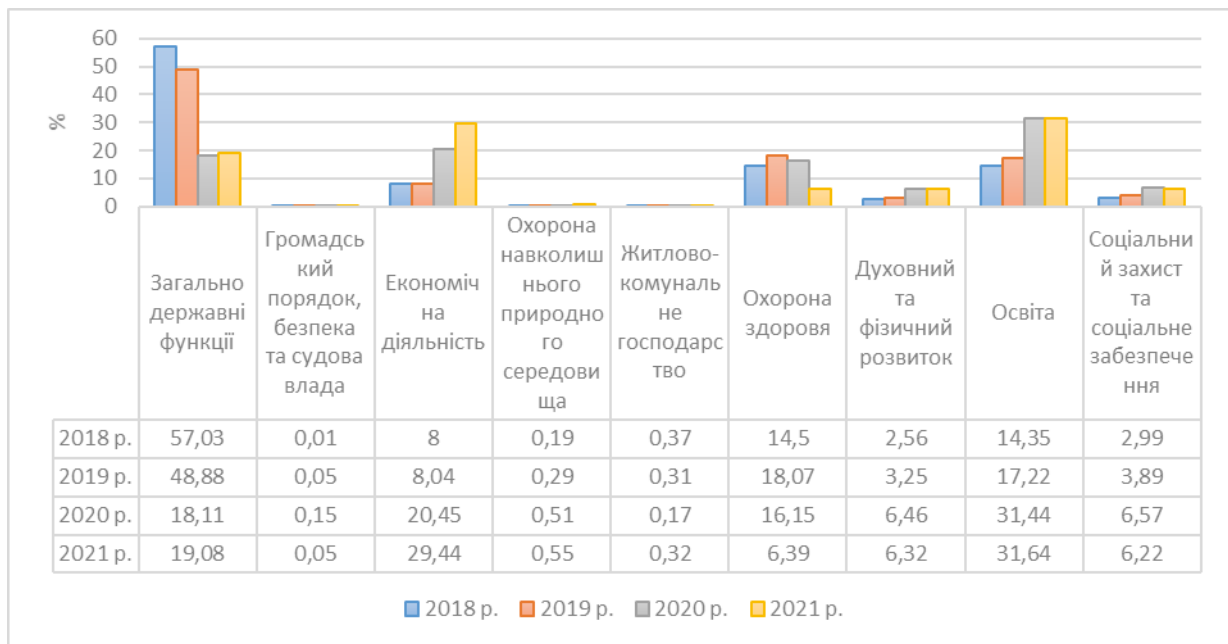

Рисунок 2.7 – Динаміка структури бюджету Миколаївської області за видатками, %

Джерело: складено автором на основі даних [100, 151]

Найбільша питома вага в структурі видатків бюджету Миколаївської області в 2021 р. займає сфера «Освіта», на яку направлено 31,64% всього бюджету. На сферу «Економічна діяльність» направлено 29,44% бюджету.

Отже, проведений аналіз соціально-економічного розвитку Миколаївської області дає змогу визначити, що: незважаючи на загальнодержавні тенденції щодо зменшення чисельності (з різних причин) наявного населення, частка людей працездатного віку в області складає 61,6%; регіон має вигідне економіко-географічне положення, значний рекреаційний потенціал, наявність історико-культурних пам'яток, природно-заповідних територій та об'єктів, що сприяє формуванню на території області сучасного високоприбуткового туристично-рекреаційного комплексу; Миколаївська область має величезний природно-ресурсний потенціал – 2 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 1,7 млн га орних земель, що становить 5% площі ріллі України, виробляє сільськогосподарську продукцію, яка є конкурентоспроможною як на вітчизняному ринку, так і на зовнішньому; завдяки вдалому впровадженню реформ соціальна сфера зазнає значних позитивних змін.

2.2 Оцінювання рівня соціально-економічної безпеки регіону

Для проведення комплексної інтегральної оцінки соціально-економічної безпеки Миколаївської області, скористаємося методикою розрахунку, запропонованою нами в п.1.3, яка передбачає три етапи:

- 1) відбір групи показників за виділеними складовими соціально-економічної безпеки регіону, визначення їх значень;
- 2) нормування показників-коефіцієнтів та на основі отриманих значень здійснити розрахунок інтегральних індексів стану окремих складових соціально-економічної безпеки як середнього арифметичного нормованих показників за кожною компонентою (виробничою, соціально-економічною, зовнішньо-економічною, інвестиційно-інноваційною, соціальною, фінансовою, екологічною).
- 3) розрахунок інтегрального індексу стану соціально-економічної безпеки регіону.

Вихідними даними для проведення розрахунків є показники соціально-економічного розвитку Миколаївської області за даними 2017–2021 рр. [135], тобто вибірка даних склала 135 спостереження за 27 показниками. Основним джерелом інформації по визначенню показників, що характеризують соціально-економічну безпеку регіону є агреговані статистичні дані. На основі аналізу інформаційної наповненості форм статистичної звітності було побудовано систему показників, що характеризують стан соціально-економічної безпеки регіону. Відібрані за кожною функціональною складовою соціально-економічної безпеки регіону первинні показники, а залежно від характеру впливу змін цих показників диференційовано їх на показники стимулятори та дестимулятори (Додаток Д).

Оскільки показники системи соціально-економічної безпеки регіону мають різні одиниці виміру, адитивне агрегування потребує приведення їх до однієї основи шляхом нормалізації цих показників шляхом індексування ваговими коефіцієнтами (табл. 2.9, Додаток Е).

Таблиця 2.9 Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального індексу стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області

Складові соціально-економічної безпеки регіону	Вагові коефіцієнти
Виробнича	0,18
Соціально-економічна	0,13
Зовнішньо-економічна	0,11
Інвестиційно-інноваційна	0,19
Соціальна	0,20
Фінансова	0,12
Екологічна	0,08

Джерело: сформовано автором

Далі оцінку соціально-економічної безпеки Миколаївського регіону будемо проводити шляхом визначення інтегральних індексів за кожною виокремленою складовою. Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки за виробничою складовою Миколаївського регіону в період з 2017-2021 рр. подані в табл. 2.10.

Таблиця 2.10 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки за виробничою складовою Миколаївського регіону

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення, грн	50091,0	60549,0	70336,0	82149,0	86750,0
Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, грн	44525,0	51211,9	55148,1	55878,6	76065,8
Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, тис грн	487,2	517,3	540,8	974,9	1413,4
Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, грн	2290,8	2461,6	3864,1	3017,5	4195,1

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Для характеристики соціально-економічної безпеки за виробничою складовою використано 4 показники. Одним із основних показників соціально-економічної безпеки регіону є показник ВВП, який може охопити всі характеристики регіональної виробничої структури, а за рівнем ВВП на душу населення можна визначити найбільш продуктивні регіони. Так, обсяг валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу населення Миколаївської області у 2021 р. становив 86750,0 грн, що на 14,2% менше ніж загальний рівень по Україні. За даним показником у 2021 р. досліджуваний регіон займає 11 місце серед регіонів України. Традиційним лідером серед інших регіонів за цим показником є місто Київ (101138 грн), а вищим за середньо-український показник валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу населення зафіксовано у таких промислово розвинених областях, як Полтавська (136608 грн), Київська (135817 грн) та Дніпропетровська (126209 грн).

Часткові інтегральні індекси за виробничою складовою свідчать про щорічне покращення стану соціально-економічної безпеки Миколаївського регіону (рис. 2.8).

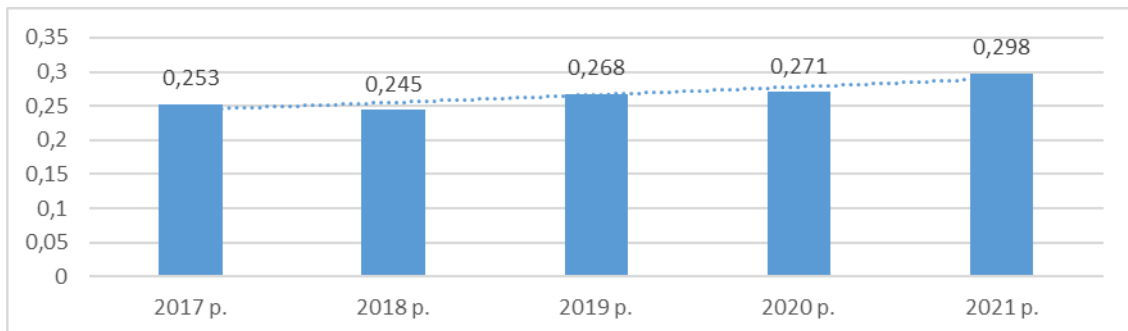

Рисунок 2.8 – Часткові коефіцієнти оцінки соціально-економічної безпеки Миколаївської області за виробничою складовою

Джерело: сформовано автором

В табл.2.11 наведені абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївського регіону за соціально-економічною складовою. До цієї групи включено 4 показники, що характеризують наявний дохід населення, рівень зайнятості та безробіття та індекс заробітної плати.

Вважаємо, що стабільне зростання доходів жителів є першоосновою регіонального і навіть національного економічного зростання.

Доходи населення втілюють динамічні характеристики різних ланок економічної системи та відображають ситуацію у сфері кінцевого споживання, що дає змогу оцінити реальний рівень добробуту населення для вирішення поставленого завдання. Варто відмітити, що даний показник по Миколаївській області має тенденцію до зростання.

Таблиця 2.11 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за соціально-економічною складовою

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення, грн	41608,6	55543,9	63685,0	69884	81870,0
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	10,3	9,6	9,3	10,7	11,3
Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією МОП), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	56,8	58,1	59,1	57,3	56,4
Індекс реальної заробітної плати, відсотків до відповідного періоду попереднього року, %	118,4	110,3	113,2	111,6	110,7

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Так, у 2021 р. порівняно з 2017 р. наявний дохід населення у розрахунку на 1 особу зріс на 96,7%, а у порівнянні з 2020 р. на 17,2 відсотки. За даним

показником у 2021 р. досліджуваний регіон займає 10 місце серед регіонів України.

Що стосується другого показника, то рівень безробіття (за методологією МОП) за досліджуваний період має тенденцію до зростання. Найвищого значення рівень безробіття досягнув у 2021 р. (11,3%), що на 9,7% вищий за рівень 2017 року. На ринку праці за підсумками 2021 р. середній рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) по Україні склав 9,9 %, що на 0,4 в.п. вище, ніж у попередньому році.

Головною причиною зростання безробіття є негативна ситуація в економіці області й країни. Одним із чинників зростання безробіття є підвищення мінімальної заробітної плати та посилення відповідальності роботодавців за відсутність офіційного оформлення працівників підприємств і організацій. Підвищення мінімальної заробітної плати (3200 грн у 2017 р., 3723 грн у 2018 р., 4123 грн у 2019 р., 4723 грн у 2020 р., 5000 грн у 2020 р. та 6500 грн у 2021 р.) змусило підприємців, які не в змозі збільшити фонд оплати праці, переводити працівників на неповний робочий день або взагалі офіційно не оформлювати. Пропорційно до зростання рівня безробіття спостерігається зниження рівня зайнятості населення: у 2021 р. порівняно з 2020 р. на 1,6 відсотків.

Протягом 2021 р. заробітна плата зростала вищими темпами, ніж ціни в Україні та Миколаївському регіоні. Так, у 2020 р. реальна заробітна плата зросла на 7,4% (у 2019 р. – на 9,8%).

Далі проаналізуємо показники соціально-економічної безпеки за зовнішньо-економічною складовою (табл.2.12).

Даний напрям включає 3 показники, які характеризують стан зовнішньої торгівлі товарами (експорт). Відмітимо, що абсолютні значення наведених в цьому блоці індикаторів протягом досліджуваного періоду мають позитивну тенденцію до зростання.

Таблиця 2.12 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за її зовнішньо-економічною складовою

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Обсяг експорту товарів, тис. дол США	1900646,2	2112694,8	2152565,3	2248663,9	3457092,5
Обсяг імпорту товарів, тис. дол США	782389,7	739729,1	988963,9	791233,0	1193884,7
Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол. США	1658,9	1859,4	1912,6	2018,3	3142,5

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Важливою складовою економічного потенціалу регіону є інвестиції. Інвестиційно-інноваційна безпека регіону характеризується рівнем фінансування наукових і науково-технічних робіт, інноваційною активністю підприємств, часткою інноваційної продукції в реалізованій промисловій продукції. Вона визначається рівнем інвестування інноваційного розвитку регіону, здатністю економіки регіону до сприйняття нововведень і забезпечення якісних зрушень у виробництві товарів і послуг, стійкістю до технологічних загроз із боку конкурентів. В табл. 2.13 наведені абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за інвестиційно-інноваційною складовою.

Даний напрям включає 5 показників, які характеризують ситуацію із залученням в економіку регіону інвестиційних ресурсів та розвиток інновацій. Так, індекс капітальних інвестицій за звітний період становив 103,8 проти 52,0 % у 2020 р., а обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу населення у 2021 р. порівняно з 2020 р. збільшився на 15,8 відсотків.

Таблиця 2.13 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за інвестиційно-інноваційною складовою

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування, дол. США	182,8	200,3	271,6	282,5	293,1
Індекс капітальних інвестицій, відсотків до попереднього року, %	108,2	87,4	140,1	52,0	103,8
Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку року, грн	9647,7	7885,4	10394,4	5422,3	6279,0
Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року, %	98,0	110,3	138,5	112,0	108,5
Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	0,3	1,0	0,3	2,4	4,1

Джерело: складено автором на основі даних [151]

Далі визначимо значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки за соціальною складовою (табл.2.14). Соціальна безпека регіону передбачає достатню кількість матеріальних благ, соціальних гарантій, необхідних для життєдіяльності та відтворення потенціалу населення, яке проживає в регіоні.

До даного напрямку включені 5 показників, що характеризують розвиток інфраструктури, доступність та якість послуг у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальний захист і безпеку. Відмітимо, що за підсумками 2021 р. в країні погіршилася ситуація із забезпеченістю дітей позашкільною освітою.

Станом на 1 січня 2021 р. питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою (до загальної кількості дітей шкільного віку) зменшилась у порівнянні з показниками 2019 р. у всіх регіонах, і в цілому по країні до 58,7% проти 63,1% станом на 01.01.2020 рік. Найгірші показники забезпеченості дітей позашкільною освітою мали місце у Рівненській та Дніпропетровській областях, де більше половини дітей шкільного віку (41,3% та 43,4% відповідно) не залучено до участі у гуртках, секціях, творчих об'єднаннях учнів тощо.

Таблиця 2.14 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за її соціальною складовою

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Загальна площа житлового фонду у розрахунку на одну особу населення, кв м	22,4	22,6	22,7	22,8	22,9
Чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	114,0	114,0	110,0	96,0	108,0
Питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою, відсотків до загальної кількості дітей шкільного віку, %	71,0	70,2	67,2	61,5	55,2
Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення, проміле	14,8	15,1	15,2	15,9	19,4
Кількість кримінальних правопорушень вчинених проти життя та здоров'я особи на 10 тис. осіб населення, од	14	15	16	16	14

Джерело: складено автором на основі даних [151]

У 2021 р. загальний коефіцієнт смертності населення по Миколаївській області збільшився з 15,9 до 19,4 на 1 тис. осіб наявного населення, порівняно з попереднім роком, що вищий за загальноукраїнський коефіцієнт на 0,9в.п.

За підсумками 2021 р. кількість кримінальних правопорушень, вчинених проти життя та здоров'я особи (у розрахунку на 10 тис. осіб населення)

становила 14 од. (у 2019 р. – 16 од.), що на 75,0% перевищує середній рівень по Україні.

Часткові коефіцієнти оцінки соціально-економічної безпеки Миколаївської області за соціальною складовою подані на рисунку 2.9.

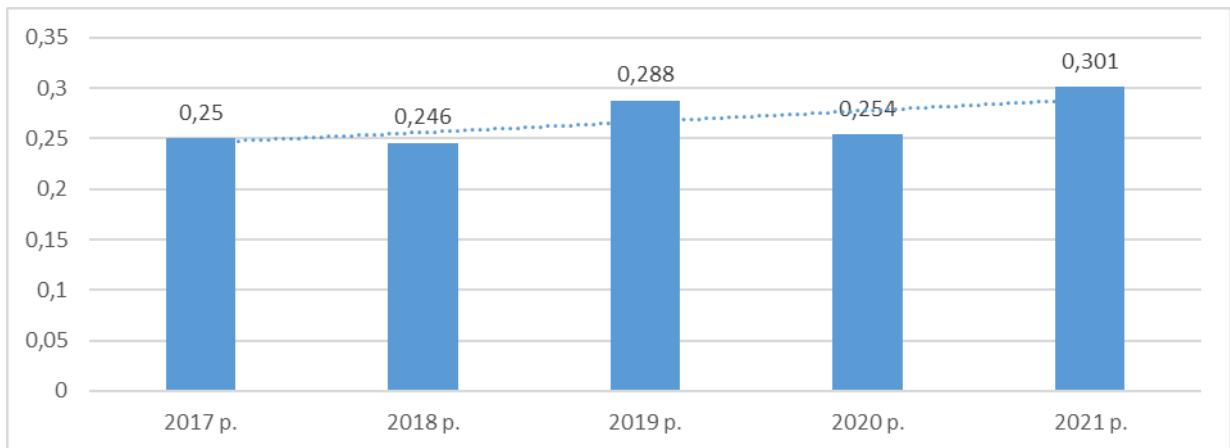

Рисунок 2.9 – Часткові коефіцієнти оцінки соціально-економічної безпеки Миколаївської області за соціальною складовою, %

Джерело: сформовано автором

Важливим складником економічної безпеки регіону є фінансова безпека, яку можна розглядати як інтегральну комплексну характеристику місцевої економіки, забезпечення якої є ключовим питанням місцевої та державної муніципальної фінансової політик, що, значною мірою, визначає їх ефективність, орієнтацію на реалізацію стратегічних цілей розвитку економічних систем різних ієрархічних рівнів. Фінансова безпека, як складова частина соціально-економічної безпеки, визначає комерційну структуру фінансового сектору, стан захищеності громадян від різноманітних загроз, викликаних недостатністю фінансових ресурсів, їх збалансованістю і ліквідністю.

Абсолютні значення індикаторів за фінансовою складовою представлені в табл. 2.15. Даний блок включає 4 показники, які характеризують динаміку росту доходів місцевих бюджетів, обсяг капітальних видатків на одну особу населення, капітальні видатки місцевих бюджетів та кількість страхових

компаній. Варто відмітити, що розпочата в 2015 р. бюджетна децентралізація значно покращила фінансову спроможність місцевих бюджетів. У 2021 р. доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) зросли по відношенню до відповідних показників 2020 р. на 16,4%, і в середньому по Україні показник приросту склав 5,4 відсотків.

Таблиця 2.15 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за фінансовою складовою

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), % до попереднього року, %	136,2	112,5	116,8	107,8	116,3
Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одиницю населення, тис грн	4,7	5,3	6,2	6,7	7,8
Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис грн	1,0	1,0	1,3	1,3	0,9
Кількість страхових компаній, зареєстрованих в регіоні та/або їх філій, од	35	33	27	25	23

Джерело: складено автором на основі даних [100, 151]

Напрямок екологічної складової соціально-економічної безпеки Миколаївської області включає 2 показники, які характеризують ситуацію у сфері екології та ефективність здійснення природоохоронних заходів (табл. 2.16). У сфері екології екологічна безпека, в першу чергу, пов'язана з безпекою життя громадян. Це є необхідною умовою для реалізації природного і невід'ємного права людини на безпечне довкілля.

Аналізуючи екологічну складову соціально-економічної безпеки Миколаївської області слід відмітити, що за досліджуваний період питома вага населених пунктів, які впроваджують роздільне збирання твердих побутових відходів, до загальної кількості населених пунктів області зросла з 1,5% у 2017

р. до 2,5% у 2021 р., демонструючи позитивну динаміку. А часткові коефіцієнти за цією складовою становлять у 2017 р. – 0,115; 2018 р. – 0,145; 2019 р. – 0,165; 2020 р. – 0,171; 2021 р. – 0,167.

Таблиця 2.16 Абсолютні значення індикаторів стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області за екологічною складовою

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Обсяги викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел на 1 млрд. гривень валового регіонального продукту, тис т	0,24	0,20	0,16	0,18	0,22
Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, %	1,5	1,9	1,9	1,9	2,5

Джерело: складено автором на основі даних [100, 151, 135]

За результатами здійсненого оцінювання соціально-економічної безпеки Миколаївської області за функціональним підходом отримано її інтегральну оцінку у розрізі 2017-2021 рр. за функціональними складовими (Додаток Ж, рис.2.10).

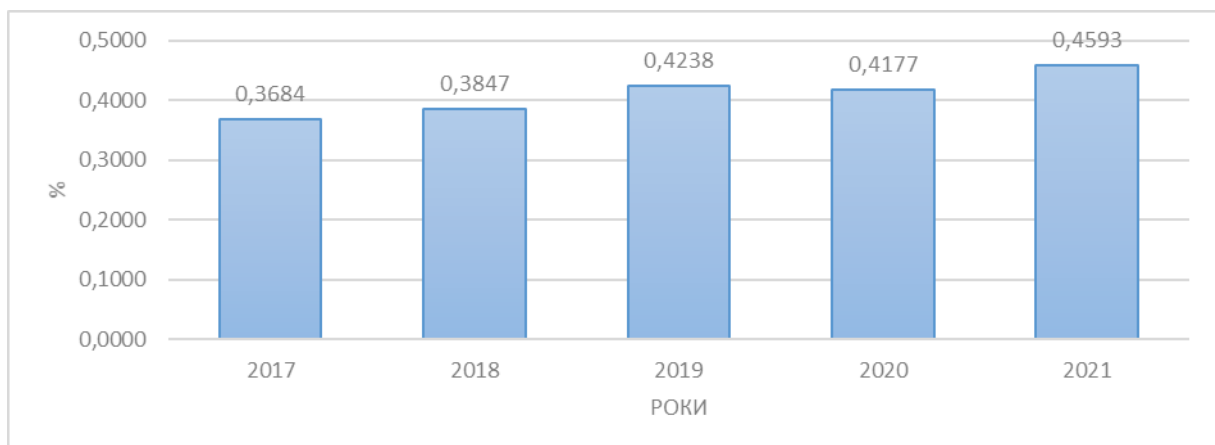

Рисунок 2.10 – Інтегральна оцінка соціально-економічної безпеки Миколаївської області 2017-2021 рр.

Джерело: сформовано автором

Отже, отримані оцінки соціально-економічної безпеки Миколаївської області свідчать про її невисокий рівень. Позитивна динаміка за одними складовими соціально-економічної безпеки регіону нівелюється негативною динамікою за іншими. Як свідчать дані рис. 2.8 динаміка соціально-економічної безпеки Миколаївської області мала висхідну тенденцію у 2017-2021 роках. У 2020 р. рівень соціально-економічної безпеки має найнижче значення, що є наслідком пандемії коронавірусу. Спостерігаючи погіршення індексу соціально-економічної безпеки Миколаївської області влада повинна реагувати на загрози, які призвели до зниження її рівня.

Однак, важливим аспектом в управлінні соціально-економічною безпекою регіону є активізація розвитку тих показників, які відіграють найбільшу роль у формуванні індексу соціально-економічної безпеки області. Так, найвищим у 2021 р. є показник «соціально-економічна складова» (0,412), що свідчить про те, що органам виконавчої влади Миколаївської області та місцевим територіальним громадам варто стимулювати розвиток бізнесу з метою створення робочих місць, зростання заробітної плати тощо.

На другому місці показник «соціальна безпека» з коефіцієнтом 0,321, що свідчить про те, що місцевій владі варто і надалі удосконалювати організацію діяльності закладів освіти та охорони здоров'я, стимулювати розвиток соціальної інфраструктури. Ще одним напрямком роботи влади області в контексті підвищення рівня соціально-економічної безпеки є збільшення капітальних інвестицій та збільшення витрат на наукові дослідження, оскільки показник «інвестиційно-інноваційна складова» у 2021 р. становить (0,215). Отже, влада повинна покращувати інвестиційний клімат області і створювати умови для збільшення капітальних інвестицій шляхом реалізації цільових обласних програм стимулювання інвестицій. Збільшення капітальних інвестицій є основою розвитку промисловості та зростання валового регіонального продукту, а отже й наявного доходу на одну особу населення.

Оцінювання соціально-економічної безпеки Миколаївської області виявило негативні тенденції в її захищеності від низки серйозних загроз.

Зокрема, йдеться про незначну частку виробництв з високою часткою доданої вартості (переробна промисловість) та збільшення частки виробництва сировинних видів продукції, про низький рівень зайнятості населення, особливо у сільській місцевості, відсутність робочих місць у невеликих містах і селищах, про зменшення чисельності економічно активного населення у працездатному віці, про низький рівень упровадження інновацій та випуску інноваційної продукції на підприємствах області, про високий рівень утворення відходів та низькі показники для використання їх як вторинної сировини.

2.3 Аналіз розвитку страхування в аспекті соціально-економічної безпеки регіону

Сучасний стан страхового ринку в Україні свідчить про наявні проблеми та потенційні загрози. Зазначимо, що динаміка розвитку страхових компаній свідчить про чітку тенденцію до скорочення їх кількості. З кінця періоду 2011 р. по кінець 2021 р. кількість зареєстрованих страхових компаній зменшилась на 273 (з 442 в 2011 р. до 169 в 2021 р.). Компаній, що здійснюють страхування життя стало менше на 73,4%, зменшення відбулось на 47 од – з 64 до 17. Регулююча політика держави, яка встановлює новітні і посилені вимоги задля забезпечення захисту клієнтів і надійності компаній, а також складна економічна ситуація в країні стали причиною такої тенденції. Відповідну динаміку показників відображено на рис 2.11.

Таке зменшення в першу чергу пов'язано з посиленням нормативів платоспроможності та достатністю капіталу, внаслідок чого низка страхових компаній не виконує ці вимоги та згортає свою діяльність. Крім того, суттєвий вплив на зниження ключових показників страхового ринку мала також ситуація з пандемією COVID-19.

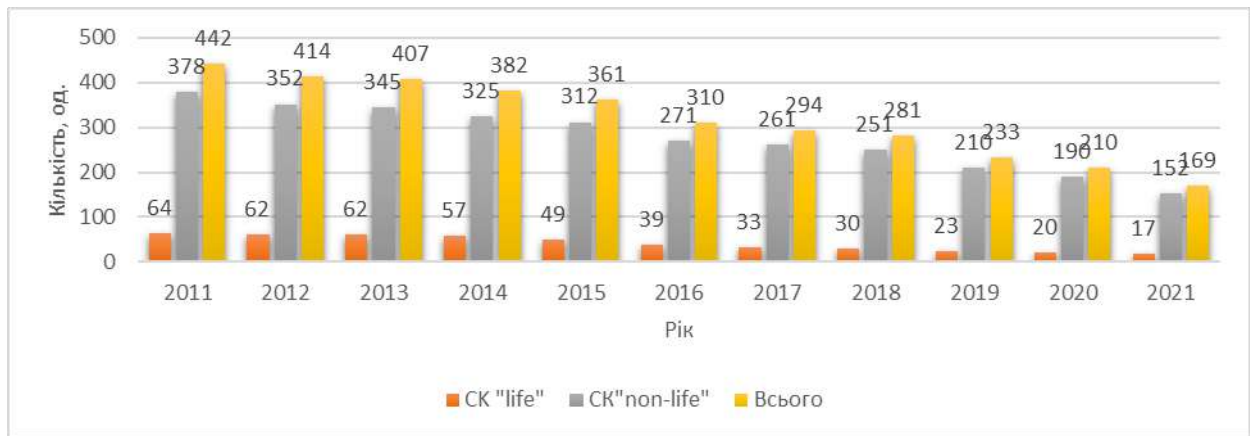

Рисунок 2.11 – Динаміка кількості страхових компаній в Україні упродовж 2011-2021 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [181]

Аналіз регіональних особливостей розвитку страхових компаній, свідчить про значні регіональні відмінності. З 169 страхових компаній України 118 знаходяться в м. Києві (70,4% страхового ринку). В Миколаївській області працює 25 страхових компаній, які надають свої послуги у 37 офісах. У Миколаєві в топ-5 страхових компаній входить: «Провідна», «Уніка», «Евроінс Україна», «Країна», «Просто-страхування».

Показник кількості страхових компаній слід розглядати разом з показником концентрації страхового ринку. Тому, для більш детального аналізу страхового ринку проаналізуємо рівень концентрації страхових компаній (табл. 2.17). Це допоможе оцінити загальний потенціал цих фінансових установ у сфері страхових послуг.

Таблиця 2.17 Концентрація страхових компаній в Україні

Кількість страхових компаній	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.
Топ 100 СК «non-Life», %	97,6	97,9	98,1	98,9	99,1
Топ 150 СК «non-Life», %	99,5	99,7	99,8	99,9	99,9
Топ 10 СК «Life», %	95,9	96,9	96,7	97,1	97,4
Топ 20 СК «Life», %	99,9	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: побудовано за матеріалами [181]

Слід зазначити, що особливістю розвитку українського страхового ринку є те, що на 89,5% його складають «non-life» страхові компанії. Причиною низького рівня розвитку страхування життя є те, що українці не мають вільних коштів і довіри до всієї системи страхування. Так, станом на кінець 2021 р. лише 100 страховиків «non-Life» із 152 (65,7%) акумулюють 98,9% всіх зібраних страхових премій [181]. Тобто, можна сказати, що на страховому ринку існує «псевдострахування», тому що 52 зі 152 страхових компаній акумулюють 1,1% страхових премій. Подібна тенденція спостерігається і на ринку страхування життя. За 2017-2021 рр. 10 СК (що становлять 41,2% від загальної кількості СК «life») накопичили 97,4% премії. Усе це підтверджує низький рівень соціальної захищеності населення України.

Варто зазначити, що за сучасних економічних умов страхування є галуззю економіки України, і в останні роки обсяги послуг, що надаються, з кожним роком зростають. Водночас, незважаючи на номінальне зростання страхового ринку, галузь наразі забезпечує невеликий перерозподіл ВВП (табл.2.18).

Таблиця 2.18 Частка страхового ринку у ВВП України за 2010-2020 рр.

Роки	Показники			
	ВВП, млн грн.	Валові страхові премії, млн грн.	Питома вага ринку страхових послуг у ВВП, %	Темпи приросту (зменшення) валових страхових премій, % до попереднього року
2010	1079346	23081,7	2,14	12,91
2011	1299991	22693,5	1,75	-1,68
2012	1404669	21508,2	1,53	-5,22
2013	1465198	28661,9	1,97	33,26
2014	1586915	26767,3	1,69	-6,61
2015	1988544	29736,0	1,50	11,09
2016	2385367	35170,3	1,48	18,28
2017	2983882	43431,8	1,46	23,49
2018	3560596	49367,5	1,39	13,67
2019	3978400	53001,2	1,33	7,36
2020	419000	45184,9	1,07	-14,7

Джерело: сформовано автором на основі даних [151,181]

В Україні страховий ринок є незначним за розміром активів та рівнем споживання страхових послуг. Рівень проникнення страхування (тобто відношення надходжень страхових премій до ВВП) у 2020 р. становить 1,07%, (з них «non-life» – 1,0%), що на 0,06 в.п. менше в порівнянні з 2019 р. Починаючи з 2015р. спостерігається динаміка до зростання темпів приросту валових страхових премій у відсотках до попереднього року, проте у 2020 р. порівняно з 2019 р. спостерігається зменшення даного показника на 14,7%, що в першу чергу пов'язано з підвищенням нормативних вимог до діяльності страхових компаній, запровадження карантинних заходів і локдауну, зальним спадом ділової активності.

Слід зазначити, що зміна вимог НБУ до діяльності страхових компаній зумовила необхідність збільшення активів страховиків, чим і пояснюється зростання їх активів у 2018-2020 роках (табл. 2.19).

Таблиця 2.19 Динаміка основних фінансових показників страхових компаній України у 2016-2020 рр.

Показники	Роки					2020р. до 2016р.	
	2016	2017	2018	2019	2020	+/-	%
Активи страховиків, млн грн	56075,6	57381,0	63493,3	63866,8	64925,0	8849,4	115,8
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів, млн грн	35071,9	36084,6	40666,5	44609,9	48705,2	13633,3	138,9
Обсяг сформованих страхових резервів, млн грн	20936,7	22864,4	26975,6	29558,8	34192,1	13255,4	163,3
Обсяг сплачених статутних капіталів, млн грн	12661,6	12831,3	12636,6	11066,1	9748,1	-2913,0	76,9

Джерело: сформовано автором за даними [181]

Таким чином, загальні активи страховиків у 2020 р. порівняно з 2016 р. зросли на 15,8% (8849,4 млн грн) і становили 64925 млн грн. Варто відмітити,

що більшу частину активів займають цінні папери та банківські вклади, разом вони становлять більше 60% всіх активів страхових компаній. Натомість інвестиції в економіку України за напрямками, визначеними Кабінетом Міністрів України займають останні позиції. Аналітичні дослідження показують, що СК «Life» надають пріоритетності провадженню комбінованої діяльності – страховій та інвестиційній, на відміну від ризикових компаній, більшість (65%) з них стверджують, що від них вимагається здійснювати суто страхову діяльність. Лише решта страхових установ (35%) у сегменті страхового ризикового бізнесу орієнтовані на страхову та інвестиційну діяльність [143].

Варто зауважити, що негативно впливають на інвестиційну складову діяльності страхових організацій політична та економічна нестабільність, нерозуміння місії страхування для українського суспільства, а також неузгодженість регуляторної політики у страховому бізнесі. Практика довгострокового накопичувального страхування (зокрема страхування життя), яка склалася на даний момент на вітчизняному страховому ринку, зумовлена загальним низьким економічним розвитком країни, відсутністю вільних коштів у більшості населення та недовірою до страхових організацій, викликана негативним досвідом інвестування в різні фінансові інструменти на початку 1990-х років XX ст. [174, с.9]. Однак страхова галузь, зокрема її довгострокові види страхування, завдяки здійсненню стабільної інвестиційної політики дозволяє підтримувати спроможність національної економіки до сталого зростання з одночасним нівелюванням циклічних коливань.

Результати динаміки укладених договорів страхування протягом звітного періоду підтверджують, що упродовж останніх 8 років не сформувалося стійких закономірностей при укладанні загальної кількості договорів страхування (рис. 2.12).

Загальна кількість укладених договорів страхування за досліджуваний період як стрімко зростала (у 2015 р. проти 2014 р.), так і стрімко знижувалась (темп падіння укладених договорів у 2014 р. проти 2013 р. склав 27,3%, а у 2020

р. проти 2019 р. – 38,7%). Таке зменшення кількості укладених страхових договорів у 2020 р. пов'язано з соціально-економічною ситуацією, що відбувалася в країні, особливо з пандемією коронавірусу.

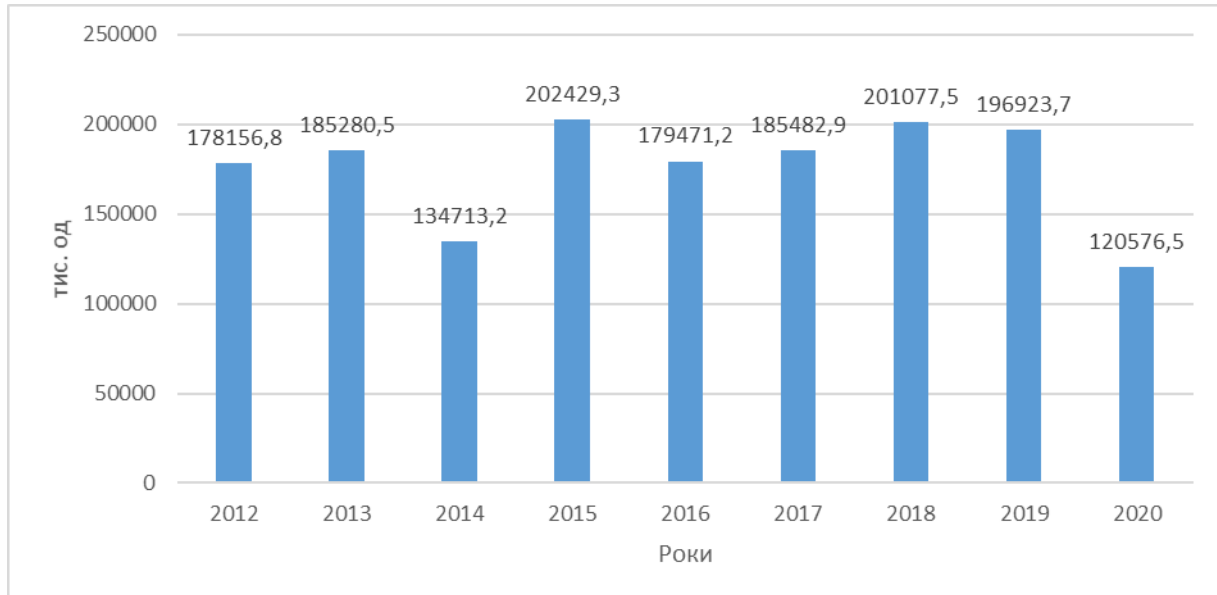

Рисунок 2.12 – Динаміка кількості договорів страхування, тис од

Джерело: сформовано автором за даними [181]

Результати функціонування страхового ринку відображаються в динаміці страхових платежів та виплат страхових відшкодувань – основних показниках діяльності страхових компаній.

Обсяг валових страхових премій в 2020 р. зменшився порівняно з 2019 р. на 7816,3 млн грн або 14,7%, порівняно з 2018 р. зменшення склало 4182,6 млн грн або 8,4 відсотків. Натомість чисті страхові премії у 2020 р. порівняно з 2019 р. зросли на 746,2 млн грн або 1,9%, а порівняно з 2018 р. – на 5925,9 млн грн або 17,2 відсотків. В цілому валові страхові премії за період з 2012 р. по 2020 р. зросли на 23676,7 млн грн. У 2019 р. вони становили 53001,2 млн грн, а у 2020 р. – лише 45184,9 млн грн. Тобто до 2020 р. спостерігалася позитивна тенденція даних показників (рис. 2.13).

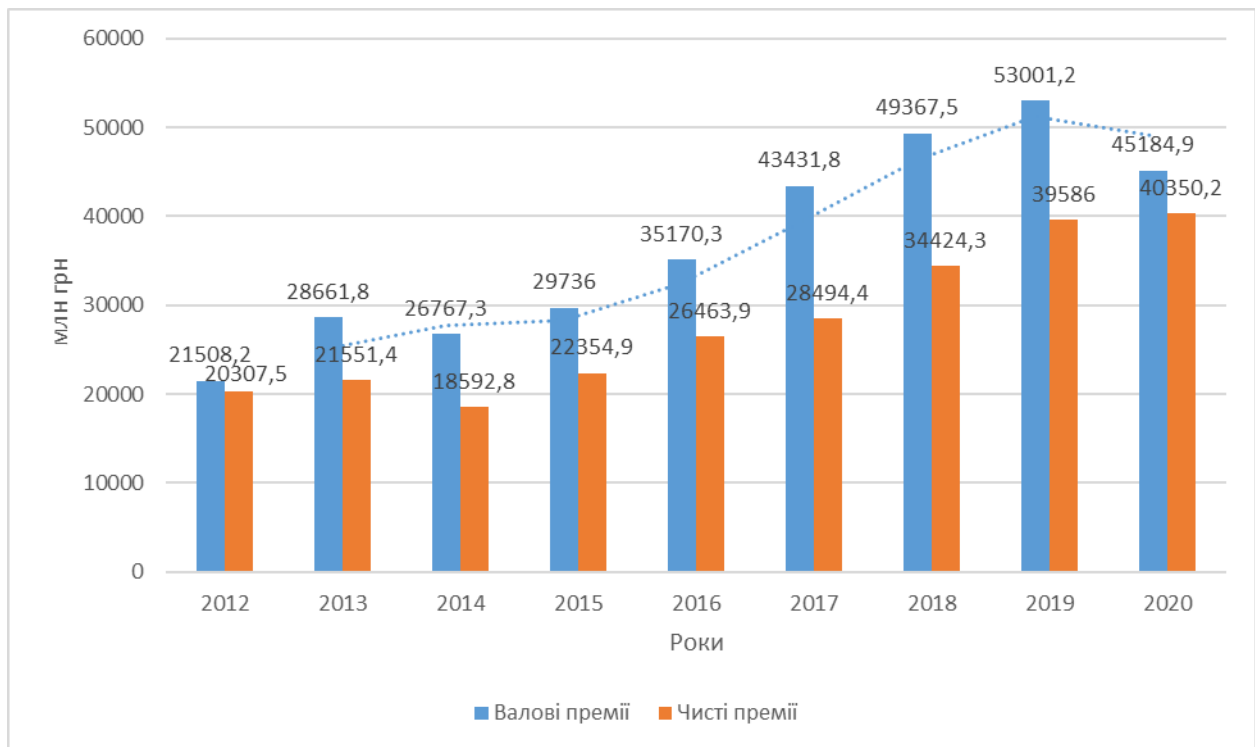

Рисунок 2.13 – Динаміка валових і чистих страхових премій, млн грн

Джерело: сформовано автором за даними [181]

Страхові премії за видами страхування за 2018–2020 рр. (обсяги, структура та темпи приросту) наведено в таблиці 2.20.

Варто відмітити, що відбулося зменшення по всім видам страхування. Найбільше зменшення відбулося в авіаційному страхуванні (-42,4% або 298,2 млн грн), страхуванні вантажів та багажу (-33,3% або 942,8 млн грн) та страхуванні фінансових ризиків (-28,2% або 1244,0 млн грн).

Найбільшу питому вагу в структурі валових страхових премій протягом досліджуваного періоду займає Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») від 26,3% у 2018 р. до 29,5% у 2020 р. На другому місці – майнове страхування, що в 2020 р. становить 12,0 відсотків. Найменшу питому вагу становить авіаційне страхування від 2,1% у 2018 р. до 0,9% у 2020 р. та страхування кредитів, від 2,3% у 2018 р. до 2,0% у 2020 р.

Далі проаналізуємо динаміку валових страхових виплат (рис.2.14).

Таблиця 2.20 Динаміка валових страхових премій за видами страхування
в Україні, млн грн

Показники	2018р.	2019р.	2020р.	Питома вага, %		
				2018р.	2019р.	2020р.
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка")	12975,1	15110,2	13290,1	26,3	28,5	29,4
Страхування життя	3906,1	4624	4099,6	7,9	8,7	9,1
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	3486,7	4470,3	3919,4	7,1	8,4	8,7
Страхування майна	6440,2	6604,8	5406,1	13	12,5	12,0
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	4497,1	4746,3	4550,2	9,1	9	10,1
Страхування фінансових ризиків	5135,5	4397,6	3153,6	10,4	8,3	7,0
Страхування медичних витрат	1345,9	1885,5	1711,9	2,7	3,6	3,8
Страхування від нещасних випадків	1754,2	1872,2	1757,0	3,6	3,5	3,9
Страхування вантажів та багажу	2899	2835	1892,1	5,9	5,3	4,2
Страхування відповідальності перед третіми особами	2567,2	2238,7	1711,9	5,2	4,2	3,8
Авіаційне страхування	1041,7	703,7	405,5	2,1	1,3	0,9
Страхування кредитів	1113,6	1102,3	901,0	2,3	2,1	2,0
Інші види страхування	2205,2	2410,6	2386,5	4,5	4,5	5,3
Всього	49367,5	53001,2	45184,9	100	100	100,0

Джерело: сформовано автором за даними [181]

Розмір валових страхових виплат за 2020 р. становив 14852,7 млн грн, що на 514,4 млн грн або 3,5% більше ніж у 2019 р. Валові страхові виплати у 2020 р. порівняно з 2012 р. зросли на 9712,2 млн грн або 71,1%. Чисті страхові виплати мають аналогічну тенденцію.

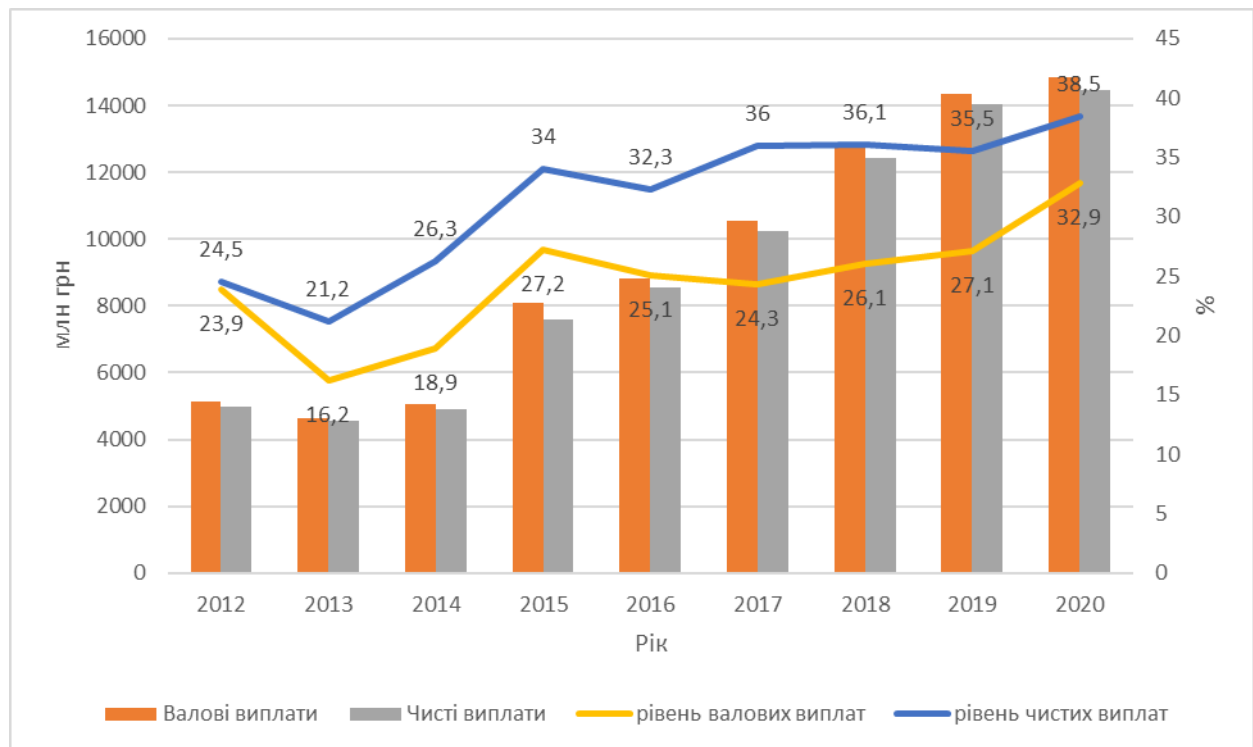

Рисунок 2.14 – Динаміка страхових виплат в Україні та їх рівень, млн грн
Джерело: сформовано автором за даними [181]

Слід відмітити, що останніми роками спостерігається тенденція до зростання рівня виплат. Так, в 2020 р. порівняно з 2019 р. рівень валових страхових виплат зріс на 5,8 в.п., а рівень чистих виплат зріс на 3,0 в.п. Аналогічний показник порівняно з 2012 р. зріс на 9,0 в.п. та 14,0 в.п. відповідно. Такий явний ріст виплат опосередковано свідчить про посилення конкуренції за клієнтів та зниження частки так званого «схемного страхування» на ринку. Також можна говорити і про обмеження застосування страхування та перестрахування суб'єктами господарювання та страховими компаніями для оптимізації оподаткування. З іншого боку, збільшення відносного рівня майбутніх відшкодувань загрожує фінансовій стабільності самих ризикових страхових компаній. Зрештою, їх здатність отримувати прибуток і підтримувати хиткий баланс між обсягом виплат і премій погіршується.

В табл. 2.21 представимо динаміку валових страхових виплат за видами страхування.

Таблиця 2.21 Динаміка валових страхових виплат в Україні за видами страхування, млн грн

Показники	2018р.	2019р.	2020р.	Питома вага, %		
				2018р.	2019р.	2020р.
Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка")	5831,6	6714,1	6916,9	45,3	46,8	46,6
Страхування життя	704,9	575,9	677,1	5,5	4	4,6
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	2095,4	2602,8	2654,4	16,3	18,2	17,9
Страхування майна	1423,6	1160,5	1373,1	11,1	8,1	9,2
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	262,4	215,2	243,3	2	1,5	1,6
Страхування фінансових ризиків	1585	1624,6	1438,0	12,3	11,3	9,7
Страхування медичних витрат	312,8	349,9	480,9	2,4	2,4	3,2
Страхування від нещасних випадків	328,1	402,1	267,6	2,6	2,8	1,8
Страхування вантажів та багажу	122,1	214,9	258,1	0,9	1,5	1,7
Страхування відповідальності перед третіми особами	52,3	175,1	197,3	0,4	1,2	1,3
Авіаційне страхування	5,8	6,3	-	...	...	-
Страхування кредитів	91,8	49,6	48,7	0,7	0,3	0,3
Інші види страхування	47,6	247,3	297,3	0,4	1,7	2,0
Всього	12863,4	14338,3	14852,7	100	100	100,0

Джерело: сформовано автором за даними [181]

Аналізуючи табл. 2.21 слід відмітити, що у 2020 р. порівняно з 2019 р. спостерігається загальне зростання валових страхових виплат на 514,4 млн грн або на 3,6 відсотки. Відбулося зростання у 2020 р. порівняно з 2019 р. за такими

видами страхування: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») на 202,8 млн грн або 3,0%; страхування життя на 101,2 млн грн або 17,5%; медичне страхування на 51,6 млн грн або 1,9%; страхування майна на 212,6 або 18,3%; страхування від вогневих ризиків на 28,1 млн грн або 13,0%; страхування медичних витрат на 131 млн грн або 37,5%; страхування вантажів та багажу на 43,2 або 20,1%; страхування відповідальності перед третіми особами на 22,2 млн грн або 12,7% та інші види страхування на 50 млн грн або 20,2 відсотки.

Найбільшу питому вагу в структурі валових страхових виплат протягом досліджуваного періоду займає Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») від 45,3% у 2018 р. до 46,6% у 2020 р. На другому місці – медичне страхування (безперервне страхування здоров'я), що в 2020 р. становить 17,9 відсотки. Найменшу питому вагу становить страхування кредитів від 0,7% у 2018 р. до 0,3% у 2020р. та страхування відповідальності перед третіми особами від 0,4% у 2018р. до 1,3% у 2020 році.

У результаті аналізу страхового ринку за 2018-2020 рр. можна констатувати, що протягом аналізованого періоду відбулося значне зменшення кількості страхових компаній за рахунок ліквідації ліцензій страхових компаній через невиконання професійних обов'язків. Проте у 2019 р. страхові резерви зросли, тому це є позитивною тенденцією, адже за рахунок збільшення цього показника страховики уникають неприємних подій, які можуть стати причиною банкрутства, що свідчить про підвищення платоспроможності та збільшення валових виплат.

Особові види страхування у 2020 р. (ДМС, страхування від нещасних випадків, страхування життя) склали 25,5 відсотки. Більше 50% страхових премій від фізичних осіб non-life сконцентровано у 10 страховиків. Таким чином, наведена статистика свідчить про те, що зацікавленість українців у страхуванні та рівень фінансової грамотності населення зростає, а також довіра до страхових послуг. Однак, криза, пов'язана з пандемією COVID-19, та криза економічна у 2020 р. продовжували помірно впливати на діяльність

страховиків. У 2020 р. та на початку 2021 р. фінансовий стан низки страховиків продовжував погіршуватися. У березні 2021 р. перевірено та сформульовано 46 актів про порушення страховиками нормативів і 7 актів – через неподання компаніями звітності [181].

Ситуація, пов'язана з карантинном, суттєво вплинула на поведінку клієнтів страхових компаній. У цій небезпечній ситуації люди відчують потребу чинити опір і не хочуть ризикувати і без того непередбачуваною реальністю пандемії COVID-19. Як наслідок, на страховому ринку зріс попит на медичне страхування та страхування життя. Про цю тенденцію свідчить зростання часток премії за цими двома видами страхування на 2% і 3% у 2020 р. порівняно з 2019 роком. У 2020 р. спостерігається підвищений інтерес страхувальників до нових програм страховиків, які пропонують покриття у разі захворювання на COVID-19.

Варто зазначити, що в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки важливу роль відіграє також соціальне страхування, оскільки створює умови для відтворення робочої сили та захищає громадян у разі настання певних страхових випадків (непрацездатності, догляд за дітьми, вагітність і пологи; втрата годувальника, безробіття; нещасні випадки на виробництві тощо).

При цьому діяльність фондів соціального страхування має відбуватися у двох напрямках:

- забезпечення (матеріальне забезпечення тимчасово непрацездатних або інвалідів);
- соціальний розвиток (забезпечення профілактики, відновлення та збереження працездатності працівників, у тому числі оздоровчі заходи та перепідготовка кадрів) (рис.2.15) [116].

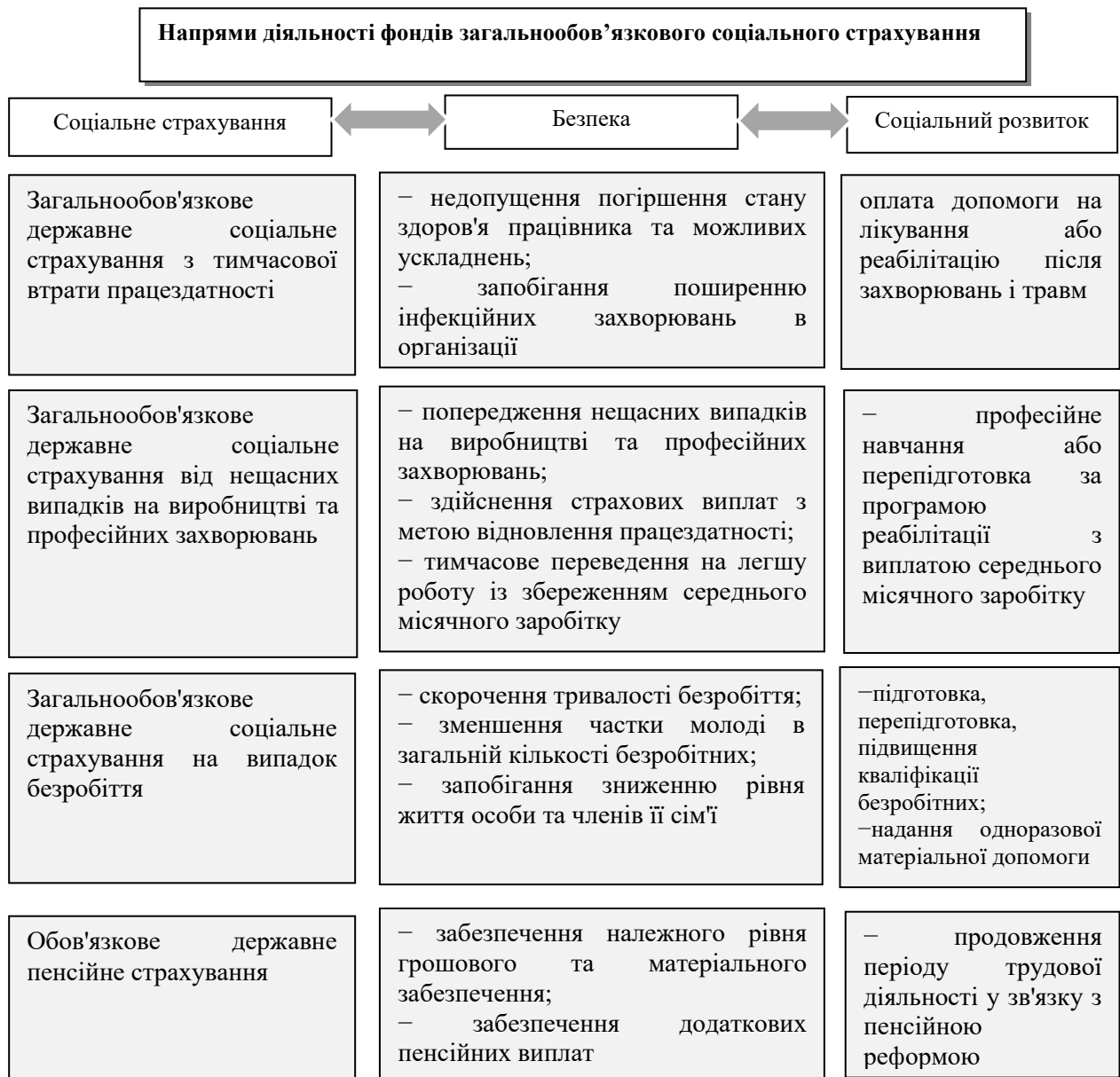

Рисунок 2.15 – Напрями діяльності фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування

Джерело: сформовано автором

Статтею 4 Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» в системі соціального захисту населення України визначено такі види соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; медичне страхування; страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату

працевдатності; страхування на випадок безробіття; інші види страхування, передбачені законами України [148].

Тому соціальне страхування як організаційно-правова форма соціального захисту населення має виконувати дві важливі функції:

- 1) запобігання соціально-економічним ризикам, збереження та відновлення працевдатності працівників;
- 2) забезпечення громадян страховими виплатами для забезпечення гідного рівня життя.

На даний час результати досліджень та статистичні показники свідчать про те, що соціальне страхування в Україні має значну прогалину у напрямку профілактичної діяльності та попередження страхових випадків. Так, у бюджеті Фонду соціального страхування України на 2021 р. кошти на профілактику страхових випадків не були передбачені взагалі, а у 2020 р. питома вага цих видатків становила 0,04 відсотки [168].

Скорочення чисельності, старіння населення, високий рівень навантаження на Пенсійний фонд та низький рівень пенсійного забезпечення актуалізують необхідність глибокої трансформації системи пенсійного страхування. Поглиблює ці питання також незавершеність пенсійної реформи, внаслідок чого не вдалося побудувати систему накопичувального пенсійного страхування, не набуло поширення недержавне пенсійне страхування. Вирішення зазначених проблем лежить у сфері економічної та соціальної політики України та потребує комплексного підходу до зниження рівня безробіття та соціального навантаження, реалізації заходів щодо зниження рівня оплати праці, розвитку трирівневої системи пенсійного забезпечення та вдосконалення пенсійного страхування.

Соціальною сферою, що визначає якість життя суспільства та рівень його соціального благополуччя, є сфера охорони здоров'я, важливим етапом реформування якої є подальший розвиток системи загальнообов'язкового медичного страхування.

Варто відмітити, що частка страхових премій добровільного страхування перевищує 75 відсотків. Зауважимо, що особисті види страхування (добровільне медичне страхування, страхування життя, страхування від нещасних випадків) у загальному страховому портфелі у 2021 р. становили 31,0 відсотків (рис. 2.16).

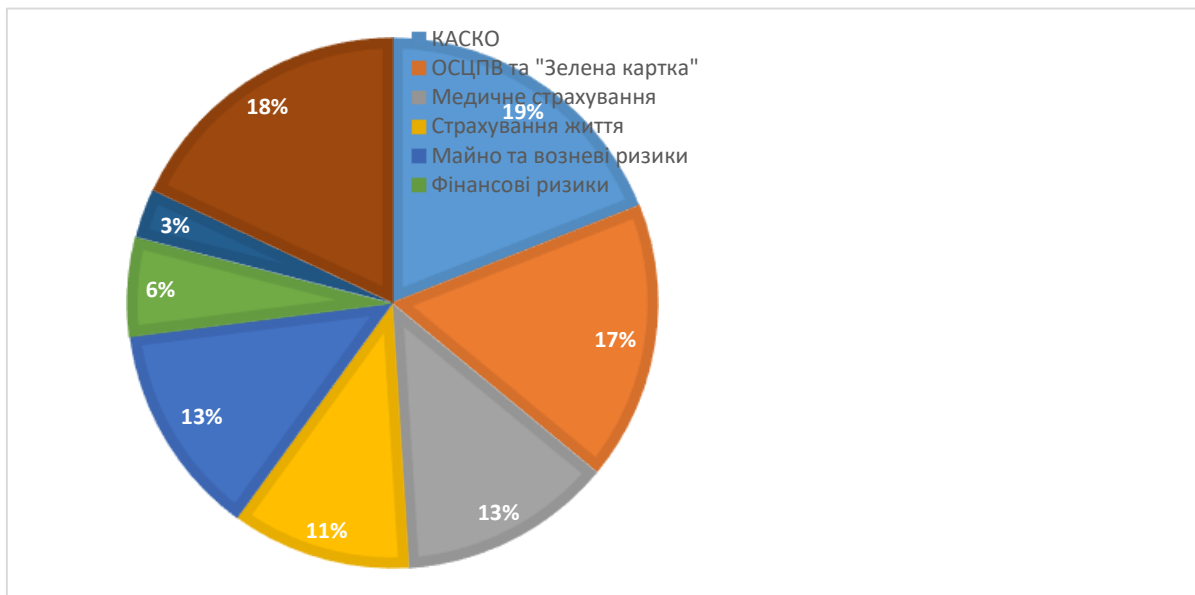

Рисунок 2.16 – Страховий портфель України за видами страхування, 2021 р.

Джерело: сформовано автором за даними [143, 176, 181]

Стимулами для зростання ринку добровільного медичного страхування у 2018-2021 рр. стали відносна макроекономічна стабілізація в країні; початок медичної реформи, яка створила конкуренцію між лікувально-профілактичними закладами; встановлення тарифів на медичні послуги для вторинної та третинної ланок системи охорони здоров'я; зростання попиту та очікувань страховиків щодо запровадження обов'язкового медичного страхування. Водночас актуальним залишається питання готовності та спроможності українських страховиків належним чином організувати обов'язкове медичне страхування та охопити страховим захистом все населення працездатного віку.

Страхування медичних витрат користується попитом і активно пропонується вітчизняними страховими компаніями. Аналіз показників

розвитку цього виду страхування показує на їхню позитивну динаміку. Зокрема, у 2020 р. порівняно з 2018 р. кількість укладених договорів страхування медичних витрат зросла на 82,8%, причому в останні роки темпи зростання прискорилися (табл. 2.22).

Таблиця 2.22 – Динаміка кількості договорів страхування медичних витрат в Україні

Показники	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Темп приросту (зменшення) 2020р. до 2018р., %
Кількість укладених договорів страхування з фізичними особами, всього, тис од	66915,2	72460,2	73440,1	9,8
Кількість укладених договорів страхування медичних витрат, од	3331	4081	6091,6	82,8
Частка укладених договорів страхування медичних витрат в загальній кількості, %	4,9	5,6	8,3	X

Джерело: сформовано автором за даними [143, 176, 181]

Впродовж 2020 р. на ринку страхування медичних витрат було зібрано майже на 31,6% або 1025,7 млн грн більше чистих страхових премій.

Відмітимо, що одна із важливих умов забезпечення продовольчої безпеки регіону є розвинена система сільськогосподарського страхування. Страховий захист сільськогосподарського виробництва є оптимальним способом забезпечення безперервності, збалансованості й стабільності розвитку аграрного ринку [192, с.157]. На сьогодні аграрний сектор економіки України є провідною ланкою національної економіки, значною мірою визначає соціально-економічний розвиток села, забезпечує працевлаштування сільського населення і займає понад 14% валової доданої вартості та 40% експорту країни.

Існуючий вітчизняний агропотенціал використовується не в повній мірі. У першу чергу, це пов'язано з відсутністю належної фінансової підтримки

сільського господарства, не вигідними умовами кредитування сільськогосподарських підприємств, а також відсутністю державного субсидування та інвестування в аграрний сектор.

Існують різні типи програм агрострахування. Схеми страхування врожаю та доходу, які гарантують компенсацію сільгоспвиробникам збитків не лише через недостатній урожай, а й через падіння цін на продукцію. Програми страхування тварин гарантують відшкодування страхувальнику можливих збитків, пов'язаних із вирощуванням худоби та птиці, а також наслідків неможливості отримати від них певний кінцевий продукт у результаті страхового випадку [25]. Програма страхування фінансових ризиків призначена для компенсації збитків, які можуть виникнути, якщо застраховані операції не забезпечують очікуваного прибутку через певний період часу. При цьому страхове відшкодування визначається на основі різниці між страховою сумою та прибутком, отриманим від застрахованої господарської діяльності.

За даними Національного банку України [139] станом на червень 2021 р. на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції має 61 страхова компанія. Офіційні дані на регулярній основі щодо показників діяльності страхових компаній за напрямом агрострахування наразі не збираються. Так, останні дані щодо динаміки розвитку ринку агрострахування були зібрані в рамках Аналітичного дослідження «Ринок агрострахування України у 2018-му андерайтинговому році, яке провело Міністерство аграрної політики та продовольства України спільно з проєктом Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група Світового банку) «Розвиток фінансування аграрного сектора в Європі та Центральній Азії» [87, с.57]. Сільськогосподарське страхування в Україні ширше запроваджується у сфері рослинництва: погодний ризик становить 58%, загибель та захворювання рослин – 17%, забур'яненість – 14%, шкідники – 10 відсотків. Вітчизняні сільськогосподарські підприємства традиційно надають перевагу страхуванню посівів озимих зернових та озимого ріпаку на період перезимівлі, що становить 76,0% за кількістю договорів та 84,5% у

застрахованій площі [87, с.58]. Найбільшу частку договорів, укладених на весняно-літній період, складають договори страхування майбутнього врожаю від багатьох ризиків (мультиризик) – 57,7 відсотків. Договори страхування від поіменованих ризиків складають 34,2% від загальної кількості договорів. На фоні обсягів страхування посівів сільгоспкультур, страхування сільськогосподарських тварин в Україні малопоширене.

У 2021 р. Міжнародна науково-дослідна компанія Corteva Agriscience разом із страховою компанією ARX, брокерською компанією GrECo та платформою MeteoControl запустили пілотну програму індексного страхування для фермерів, які купують насіння соняшнику та кукурудзи торгової марки Brevant разом із основними засобами захисту, а також пакетами захисту пшениці та ячменю.

Згідно з умовами пілотного проекту, параметр «ступінь дефіциту вологи ґрунту» стає індикатором – тобто показником погоди, а досягнення певного значення є ознакою настання страхових ризиків. Програма передбачає покриття посівів кукурудзи, соняшнику, пшениці та ячменю. Сільськогосподарські культури, на яких застосована закуплена продукція, застраховані на суму 30% від вартості цієї продукції. Страхові внески сплачує Corteva Agriscience. У пілотному проекті брали участь фермери з південних та центральних регіонів України. Загалом застраховано понад 10 тис га. Учасники пілотного проекту Corteva Agriscience позитивно оцінили програму, особливо на Півдні, де проблеми посухи є наріжним каменем регіону, і в майбутньому вони будуть лише зростати. Фермери підкреслили правильний напрямок, який обирає Corteva, щоб допомогти їм розвивати свій бізнес. Зокрема, 52% опитаних покупців висловили готовність порекомендувати цей варіант страхування [10].

Проте, в даний час лише незначна кількість аграріїв України готова і здатна платити страхові премії для убезпечення свого бізнесу від можливих збитків. Показник частки застрахованих площ в Україні останні роки варіює в межах 3-4 відсотків. Причини низького рівня поширюваності агрострахування в Україні зазначені на рис.2.17.

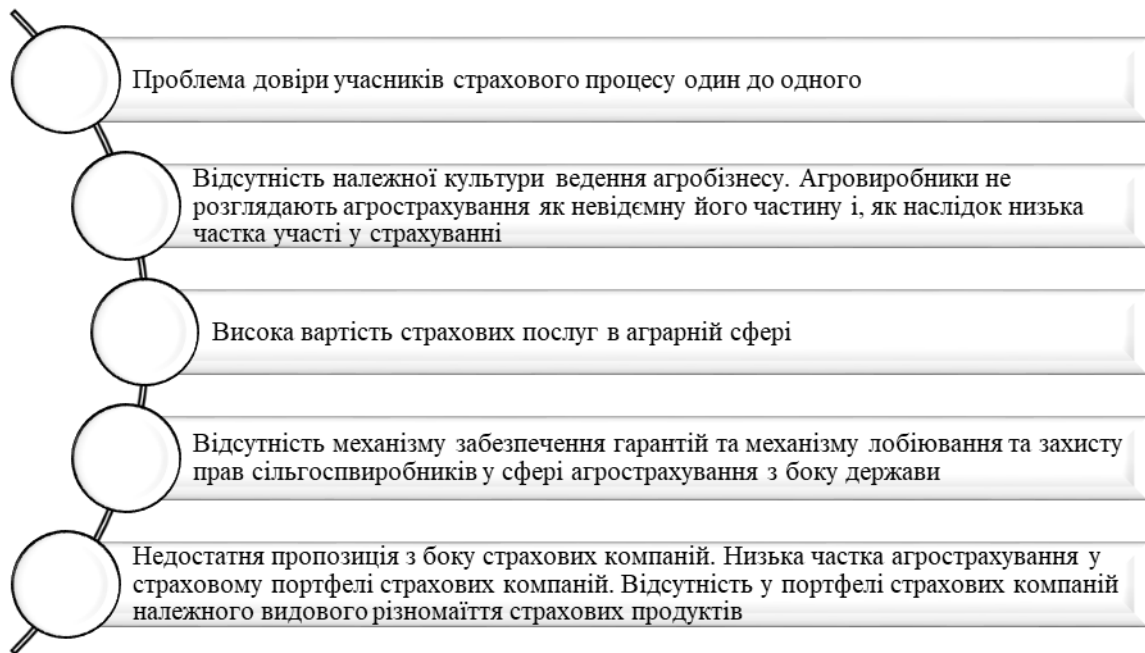

Рисунок 2.17 – Проблеми розвитку ринку агрострахування в Україні

Джерело: сформовано автором за даними [25, 87, 155, 192, 193]

Варто відмітити, що 22 липня 2021 р. був підписаний Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [167]. Цей нормативно-правовий акт передбачає внесення суттєвих змін (ліквідація Аграрного страхового Пулу; розширення асортименту страхових продуктів та страхових ризиків; встановлення вимог до страховиків-учасників програми державної підтримки; запровадження можливості страхування доходу; розширення повноважень регулятора страхового ринку; підвищення рівня державної підтримки).

Підводячи підсумки, можна сказати, що темпи зростання страхового ринку продовжують відставати від економічного зростання, становлячи незначну частку у ВВП. Проте, незважаючи на це, ринок має великий потенціал для розвитку. Тому для створення нових можливостей у розвитку страхової галузі важливо впроваджувати заходи щодо забезпечення нормального розвитку страхового ринку України, що сприятиме забезпеченню соціально-економічної безпеки її регіонів. Адже страхування сприяє зміцненню та покращенню матеріального становища застрахованого населення, а також

спрямуванню значних коштів на цілі інвестування народного господарства через механізми страхування (страхові резерви). Таким чином, прийняття та реалізація вираженої національної політики щодо страхового ринку може бути впливовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, особливо в контексті соціального захисту населення та бюджетного дефіциту.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз соціально-економічного розвитку Миколаївської області дає змогу визначити, що: незважаючи на загальнодержавні тенденції щодо зменшення чисельності наявного населення, частка людей працездатного віку в області складає 61,6%; регіон має вигідне економіко-географічне положення, значний рекреаційний потенціал, володіє вагомим природно-ресурсним потенціалом – має 2 млн га сільськогосподарських угідь, з них 1,7 млн га орних земель, що становить 5% орної землі в Україні, виробляє конкурентоспроможну, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, сільськогосподарську продукцію; завдяки вдалому впровадженню реформ соціальна сфера зазнає значних позитивних змін.

2. Комплексна інтегральна оцінка соціально-економічної безпеки Миколаївської області, проводилася за запропонованою методикою в три етапи: відбір групи показників за виділеними складовими соціально-економічної безпеки регіону, визначення їх значень (вибірка даних склала 135 спостереження за 27 показниками); нормування показників-коефіцієнтів та на основі отриманих значень базових показників, розрахунок інтегральних індексів стану окремих складових соціально-економічної безпеки (виробничої, соціально-економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, фінансової, екологічної); розрахунок інтегрального індексу стану соціально-економічної безпеки регіону.

3. Оцінка соціально-економічної безпеки Миколаївської області свідчить про її невисокий рівень. Динаміка інтегрального індексу соціально-економічної

безпеки Миколаївської області мала висхідну тенденцію у 2017-2021 роках. У 2020 р. рівень соціально-економічної безпеки має найнижче значення, що є наслідком пандемії коронавірусу. Визначено, що найвищу вагу у 2021 р. має показник «соціально-економічна складова» (0,412), на другому місці показник «соціальна безпека» з коефіцієнтом 0,321, а показник «інвестиційно-інноваційна складова» у 2021 р. становить (0,215).

4. Проаналізовано стан розвитку вітчизняного ринку страхових послуг. Визначено, що темпи зростання страхового ринку продовжують відставати від економічного зростання, становлячи незначну частку у ВВП. Проте, незважаючи на це, ринок має великий потенціал для розвитку. Тому для створення нових можливостей у розвитку страхової галузі важливо впроваджувати заходи щодо забезпечення нормального розвитку страхового ринку України, що сприятиме забезпеченню соціально-економічної безпеки регіону. Вважаємо, що прийняття виваженої національної політики щодо страхового ринку може бути впливовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, особливо в контексті соціального захисту населення та бюджетного дефіциту.

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [2, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13].

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

3.1 Стратегічні орієнтири розвитку страхування у контексті формування соціально-економічної безпеки регіону

Зростання ролі страхування в регіональній ринковій економіці вимагає теоретичного та практичного переосмислення. Страхові компанії сьогодні вважаються фінансовими установами високого ризику. Як наслідок, в Україні поступово впроваджується нова модель регулювання страхового ринку з урахуванням міжнародних принципів IAIS, передового світового досвіду та директив Європейського Союзу. Разом з цим слід зазначити, що рівень фінансової безпеки страхового ринку України сьогодні залишається низьким. Зокрема, такі показники, як рівень проникнення страхування та концентрація страхового ринку премій, значно нижчі за аналогічні світові та європейські країни [45]. Такі тенденції зумовлюють необхідність розробки стратегії формування фінансової безпеки страхового ринку України, а також обґрунтування раціональних підходів в управлінні фінансовими ризиками страхових компаній.

Обов'язковими структурними елементами стратегії зміцнення фінансової безпеки страхового ринку мають бути:

- характеристика внутрішніх і зовнішніх загроз фінансовій безпеці, які реально існують або потенційно можливі;
- визначення та врахування національних інтересів у фінансових відносинах, їх параметрів і критеріїв;
- формування ефективної фінансової та регуляторної політики та розроблення механізму нейтралізації впливу дестабілізуючих чинників;
- визначення довгострокових пріоритетів у реалізації комплексу завдань щодо зміцнення фінансової безпеки в умовах глобалізації;

- виконання системи заходів, визначених у стратегії, з урахуванням довгострокових пріоритетів.

Враховуючи актуальність ризик-орієнтованого підходу в регулюванні та нагляді за діяльністю страхових компаній, ми визначили принципи, на яких має базуватися процес управління фінансовими ризиками в системі фінансової безпеки страхового ринку України (рис. 3.1).

Безперервність	Процес ідентифікації, аналізу, оцінки ризиків та моніторингу управління ними здійснюється постійно
Економічна ефективність	Витрати на процес оптимізації фінансових ризиків не повинні перевищувати оцінку руйнівних наслідків цих ризиків
Системність	Управління ризиками в цій підсистемі фінансової безпеки повинно здійснюватися з урахуванням взаємозв'язку з іншими підсистемами безпеки держави
Профілактика	Своєчасне виявлення зростаючих загроз фінансовій безпеці та впровадження заходів, спрямованих на їх мінімізацію
Відсутність конфлікту інтересів	Оптимізація ризиків для системи безпеки не може мати деструктивного впливу на інші системи національної безпеки
Пропорційність	Регуляторні вимоги та інтенсивність нагляду визначаються на основі розміру, значущості, складності бізнес-моделі та профілю ризику компанії
Перспектива	Аналіз діяльності здійснюється з урахуванням розуміння бізнес-плану, перспектив і потенційних ризиків компанії
Своєчасне реагування	Аналіз потенційних ризиків та визначення їх на ранній стадії для подальшого повідомлення
Професійне судження	Оцінка ґрунтується на аргументованих і обґрунтованих висновках, що базуються на знаннях і досвіді, а також на комплексному і всебічному аналізі інформації
Юридична визначеність	Вставлення чітких і зрозумілих вимог щодо відповідності системі законів і нормативних актів

Рисунок 3.1 – Принципи оптимізації фінансових ризиків у системі фінансової безпеки страхового ринку

Джерело: сформовано автором за даними [140]

Вважаємо, що серед перерахованих принципів, основними є принцип правової визначеності, який полягає у встановленні чіткої та зрозумілої для відповідності вимогам діяльності через систему законів і нормативних актів, у тому числі з графіками приведення діяльності страхових компаній у відповідність до нових вимог. Цей принцип є базовим у чинній регуляторній політиці НБУ [140], оскільки його дотримання створив відповідну основу для подальшого розвитку та зростання надійних страхових компаній та забезпечить умови для належного виконання страховими компаніями своїх функцій.

В умовах глобалізації та трансформаційних змін основними чинниками розвитку страхового ринку є економічна нестабільність, підвищення нормативних вимог, природні ризики та зниження прибутку від інвестицій. Ці дані були отримані підрозділом Economic Intelligence Unit в результаті опитування 322 керівників страхових посередників з Північної Америки, Європи та Азії щодо перспектив розвитку галузі до 2030 року [66]. Щоб підготуватися до майбутніх глобальних змін, учасники страхового ринку оновлюють та змінюють архітектуру своєї діяльності. Крім того, лідери світового страхового ринку зосереджуються на поглибленні спеціалізації, переході від традиційного страхування до цифрових платформ, створенні нових міжгалузевих продуктів тощо.

Слід зазначити, що перехід страхового бізнесу на цифрові технології є визначальною вимогою сьогодення. Адже в умовах загострення конкуренції, зростаючих вимог з боку споживачів та нагляду, ринок страхування стрімко займає лідируючі позиції в авангарді технічного прогресу [179]. З кожним роком розвиваються сервіси дистанційного врегулювання збитків, зростає кількість онлайн-продажів страхових продуктів, впроваджуються мобільні додатки, чат-боти тощо.

Для визначення можливостей страхового ринку України в цифровізації важливий сучасний проєкт «Україна 2030Е – країна з передовими цифровими технологіями» від Українського інституту майбутнього. Цей проєкт містить аналіз поточного стану цифровізації, пропозиції щодо вдосконалення

автоматизації бізнес-процесів, перспективні напрямки та орієнтири на майбутнє. Щоб підвищити конкурентоспроможність, страхові компанії повинні насамперед: адаптувати свої бізнес-моделі до цифрових вимог; модернізувати основні технологічні платформи; розширити аналітичні можливості баз даних; покращити взаємодію з усіма учасниками страхової екосистеми.

Варто виділити наступні напрямки цифровізації страхового ринку України: формування електронних полісів, дистанційна фіксація ДТП, онлайн-продажі тощо. Серед найбільш популярних технологічних рішень у страхуванні використовуються: великі дані, штучний інтелект і машинне навчання (20%); страхування за часом використання (за принципом «плати, коли їдеш») (13%); телематика (13%); страхування для сфери IoT (Інтернет речей) (12%); роботи-консультанти та чат-боти (10%), блокчейн (4%) [185].

За даними Insurance TOP у 2021 р., найпопулярнішими серед страховиків в Україні були такі онлайн-послуги: укладання нових договорів страхування або продовження діючих (51%); онлайн-розрахунок без виїзду в офіс (29%) та дистанційне направлення страхового випадку (25%). Такі дані були отримані страховиками шляхом опитування для розрахунку Digital Insured Index за друге півріччя 2021 р., яке показало його зростання на 1 процентний пункт (з 43% до 44%) порівняно з першим півріччям того ж року [181]. На українському ринку інтернет-продажів лідерами є поліси CICLO. Це стало можливим завдяки внесенню змін до розпорядження Нацкомфінпослуг від 31.08.2017 № 3631 щодо особливостей укладання договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Протягом 2020 р. було укладено понад 2 млн електронних полісів. Це свідчить про те, що для споживачів страхових послуг оформлення полісів онлайн є дуже зручним процесом, оскільки дозволяє уникнути паперової тяганини та скоротити час на оформлення договору. Зазначимо, що за період січень-листопад 2021 р. цей показник зріс майже в 2 рази порівняно з відповідним періодом 2020 року.

Слід відмітити і значне збільшення інвестицій у діяльність InsureTech – технологічних компаній, значне зростання яких пов'язане із зростанням цифрової економіки. Основною метою InsureTech - технологічних компаній є розробка IT-рішень для страхових компаній [161]. InsureTech активно використовує новітні технології при роботі з комерційними клієнтами. Зокрема, у таких сферах співпраці, як однорангові та цифрові брокерські операції, цільовою аудиторією яких є малі та середні підприємства.

Процеси цифровізації сприяють виходу страхового ринку на новий сучасний етап розвитку, дозволяють страховикам і страхувальникам використовувати інноваційні світові технології та отримувати широкий спектр переваг. Так, для страхувальників можливість онлайн-запитів у сфері страхування є зручним процесом, оскільки дозволяє виконати необхідні процедури без відвідування офісу та економії часу. У свою чергу, для страховика основною вигодою від впровадження цифрових технологій є збільшення продажів і, як наслідок, збільшення фінансових надходжень від страхових полісів та інвестицій. У майбутньому ефективне функціонування цифрових продажів страхових продуктів потребує зусиль не лише учасників страхового ринку та інвесторів, а й держави, яка шляхом застосування законів та нормативно-правових актів регулюватиме проведення страхових операцій в Інтернеті та стимулюватиме цифрову інфраструктуру.

На страховому ринку за рахунок впровадження новітніх технологій сформувалася потреба у створенні чіткої та зваженої системи, яка є одним з основних прикметів того, що страхова компанія готова застосовувати InsurTech у своїй діяльності та перейти у нову еру страхування. Для нових страхових компаній, які тільки входять на ринок існує набір необхідних інструментів для знаходження стимулювання іноваційної цифровізації у своїй діяльності. Компаніям варто впроваджувати запуск внутрішніх інноваційних ініціатив, таких як хакатони і спринти, для генерування конкретних ідей і результатів, однак це, також, не завадить страховим компаніям, які уже давно здійснюють свою діяльність на ринку.

Аналізуючи обсяги інвестицій сфери InsurTech у всьому світі було встановлено, що протягом 2017-2020 рр. в InsurTech було інвестовано близько \$ 8,53 млрд (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Обсяги інвестицій у світовому масштабі, млрд дол США

Джерело: сформовано автором на основі даних [179]

Щоденне зростання обсягу даних створює всі можливості застосування штучного інтелекту. На українському ринку страхування уже існують приклади страхових компаній, що використовують у своїй діяльності аналітичні програми машинного навчання для підтримки співробітників – починаючи від аналізу соціальних мереж, до цін та вимог страхових випадків.

Одніє з таких компаній є ARX, яка являється лідером на страховому ринку України щодо застосуванню InsurTech технорлогій. Вячеслав Гавриленко, заступник голови правління страхової компанії ARX вказує – «Коли трапилася пандемія, ми були максимально готові надавати послуги онлайн і швидко перебудували всі сервіси» [185]. Це є доказом того, що компанії, які уже впровадили у свою діяльність модель цифровізації на основі InsurTech здатні працювати в нестандартних умовах та надавати якісні послуги клієнтам. Одними з популярних на ринку страхування показників цифровізації страхової компанії є наявність особистого кабінета клієнта, ЧатБота, мобільного додатку та Audatex[113]. Виходячи з цього можливо зробити висновок, що для максимізації своїх прибутків усім компаніям на страховому

ринку України варто впроваджувати дані послуги при цьому посилювати свої конкурентні позиції поміж інших компаній.

Вважаємо, що страховий ринок на основі впровадження InsurTech отримує вигоду, яка відображається, як:

- економія витрат і часу;
- пом'якшення наслідків шахрайства, особливо в таких областях, як перевірка особистих даних клієнта;
- спрощення андеррайтингових процесів з автоматизацією сортування та асиміляції інформації;
- втілення в «розумних контрактах» інноваційних продуктів;
- ефективне дослідження претензій, з технологією обмеження можливостей для розбіжностей між сторонами виконання контактів.

Проведемо SWOT-аналіз для з'ясування ефективності функціонування страхового ринку після застосування статистичної моделі на основі InsurTech технологій (рис.3.3).

Отримана матриця дає можливість виявити потенціал та доцільність запровадження цифровізації страхової діяльності та здійснити аналіз стратегій перспективного розвитку страхових компаній. SWOT-аналіз страхової діяльності здійснений на основі взаємозв'язків показників ефективності страхових компаній з застосуванням послуг цифровізації. При побудові матриці використані потенціальні можливості, сильні і слабкі сторони та можливі загрози діяльності страхових компаній. Кожен із показників є значущим для страхової компанії і несе за собою ряд наслідків на які важливо звертати увагу при формування стратегій діяльності. Однак зважаючи на всі загрози та потенціали, аналізуючи сильні та слабкі сторони – застосування InsurTech є доцільним та необхідним.

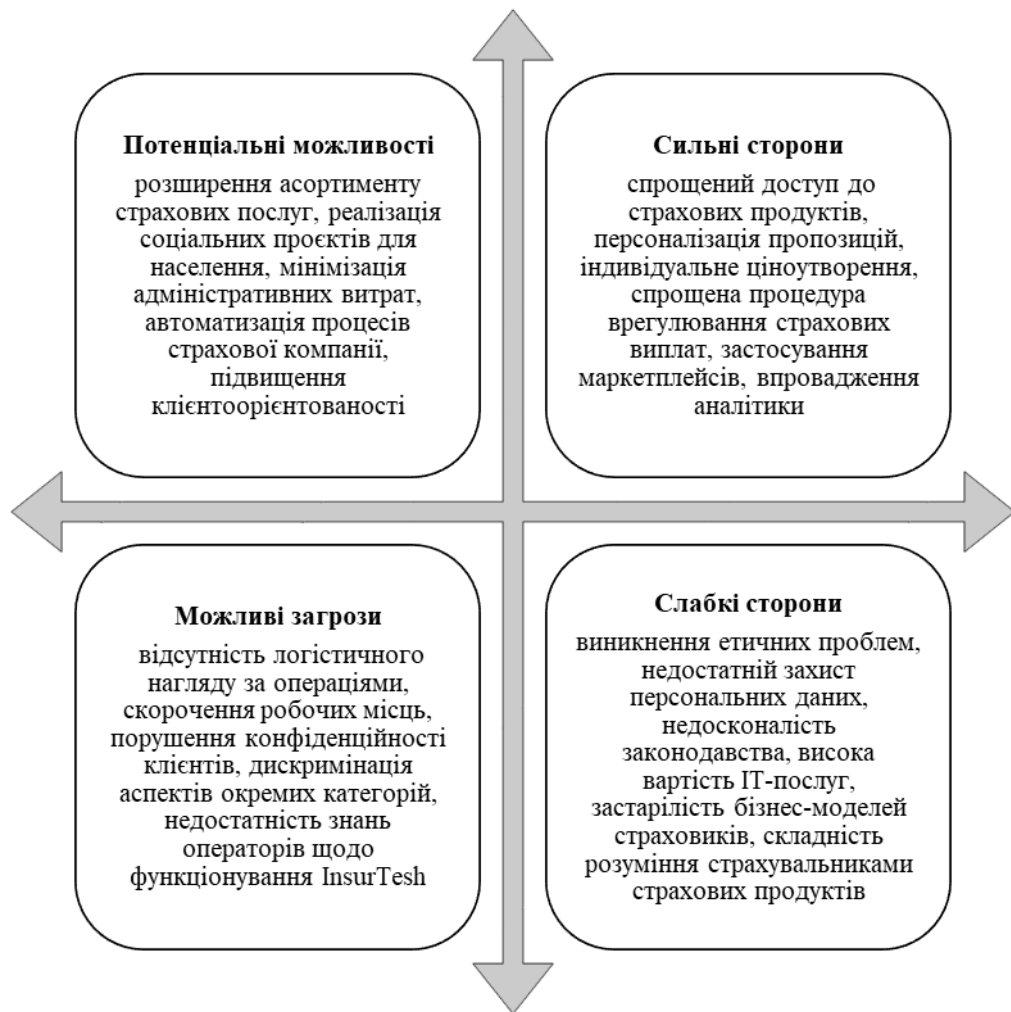

Рисунок 3.3 – SWOT-аналіз доцільності застосування InsurTech українськими страховими компаніями

Джерело: сформовано автором за даними [106, 110, 111, 113, 179]

Впровадження системи на національному рівні дає можливість внести позитивні корективи в галузь страхування та змінити відношення клієнтів, усвідомивши цінність страхових послуг. Функціональність системи створює перспективи для залучення нових клієнтів та отримання максимального прибутку. Впровадження моделі цифрових технологій на український ринок страхування сприятиме стрімкій інтеграції у світовий фінансовий простір.

Кібербезпека займає одну з головних позицій в умовах цифровізації страхових компаній. Обов'язковим є впровадження технічних заходів з метою захисту даних (інформації) про споживачів, інфраструктури, прикладних програм, які застосовують страхові компанії. Застосування або відсутність

таких заходів несе за собою репутацію, ефективність бізнесів, контроль над системами страхових компаній.

Отже, в сучасних динамічних умовах глобалізації страховий ринок України потребує новітніх комплексних підходів для забезпечення ефективності функціонування та підвищення конкурентоспроможності. Насамперед, сучасні тенденції зумовлюють необхідність розробки стратегії формування фінансової безпеки страхового ринку України, а також обґрунтування раціональних підходів до управління фінансовими ризиками страхових компаній. Крім того, встановлено, що переорієнтація страхового ринку на цифрові технології є визначальною вимогою трансформаційного світу.

Період впровадження процесів цифровізації змушує страховиків переходити від застарілих каналів продажу страхових продуктів до пошуку нових способів спілкування з клієнтами, розвитку інноваційних підходів до страхового бізнесу. На цифровізацію страхового ринку істотно впливають такі процеси, як інтернетизація, індивідуалізація, цифровізація. Переконані, що одночасний розвиток цих напрямків забезпечить синергетичний ефект у процесі цифровізації страхового ринку України та виведення його на якісно новий рівень розвитку в умовах трансформаційних змін, а InsurTech можливо використовувати, як основу для розвитку стратегічних напрямів страхової системи України, що буде сприяти консолідації у світовий ринок страхування.

Варто зазначити, що з початком війни близько 80% страхових компаній скоротили фінансові надходження більш ніж на 50%. Втрати страхової та перестрахової галузі внаслідок військових дій росії в Україні можуть перевищити 20 мільярдів доларів. Фінансові можливості страхових компаній під час війни та повоєнний період безпосередньо залежать від якості і структури їх довоєнних активів і основного капіталу. Слід зазначити, що більшість страхових компаній організовують свою роботу шляхом евакуації співробітників у більш безпечні райони, забезпечують дистанційну роботу персоналу, здійснюють збереження технічних засобів і баз даних. Це

підтверджують результати опитування страхових компаній, проведеного Національним банком України у березні 2022 року.

У той же час страхові компанії також стикаються з серйозними проблемами. Зменшується кількість центрів обслуговування клієнтів страхових компаній через переїзд, тимчасову окупацію територій, фізичне знищення нерухомого майна. Проблемними є організація врегулювання страхових випадків у районах бойових дій, перевірка транспортних засобів, отримання та належне оформлення оригіналів документів для подання до страхових компаній для здійснення страхових виплат, повідомлення поліції про ДТП та виклик на місце пригоди.

Водночас значно впали обсяги продажів, особливо через роздрібні канали, багато клієнтів вимагали відстрочення платежу та розірвання договорів страхування. Значна частина страховиків спостерігає падіння виплат на 50-90%. Іншими словами, український страховий ринок перебуває на порозі найбільшої кризи за часи незалежності України. Наслідком військових дій є зниження рівня життя та доходів громадян, необхідність відновлення та ремонту житла, придбання нової побутової техніки, автомобілів замість знищених чи викрадених окупантами, що потребуватиме багато грошей, які зроблять витрати на страхування «розкішню» для українців у післявоєнний період.

Повоєнний період визначатиме певні зміни на страховому ринку. Пріоритет надаватиметься обов'язковим видам страхування, банківському страхуванню (іпотека, застава, страхування від нещасного випадку), страхування КАСКО та добровільному медичному страхуванню. Для подальшого розвитку майнового страхування страховим компаніям необхідно певною мірою доопрацювати правила страхування, у тому числі ризиків втрати майна та збитків, спричинених вибухами військових снарядів на звільнених територіях (підриви мін у полях і лісах та пошкодження техніки, смерті громадян або інвалідності) тощо. Головним наслідком війни та ризику стало різке падіння попиту майже на всі види страхування, особливо на особисте.

Для того, щоб страхова галузь вижила та відновилася після війни, а отже, забезпечила українцям страховий захист від викликів часу, необхідно впроваджувати системні рішення на національному рівні, зокрема:

1) подальше пом'якшення регуляторних вимог, перегляд і зниження стандартів, а саме: перегляд вимог до розрахунку резервів, головним чином резервів незароблених премій і вимог до платоспроможності, диверсифікації та структури активів, особливо тимчасового встановлення іншої вартості дебіторської заборгованості та підвищення показника перестраховування у одній перестрахової компанії;

2) зменшення податкового навантаження на страхові компанії – скасування сплати 3% від усіх страхових платежів, збереження лише звичайного податку на прибуток для юридичних осіб;

3) створення механізму «миттєвого рефінансування» за допомогою НБУ та банків (переважно державних);

4) можливість пільгового кредитування на строкові вклади в українських банках;

5) відтермінування набрання чинності законів («Про страхування», «Про фінансові послуги») та нормативно-правових актів (умови ліцензування тощо) в Україні.

Вважаємо, що ці кроки мають бути зроблені, в першу чергу, для забезпечення платоспроможності страховиків та забезпечать можливість страхових компаній здійснювати виплати, надаючи підтримку громадянам та бізнесу.

3.2. Протидія страховому шахрайству з використанням досвіду провідних країн світу

Без створення та впровадження ефективної системи виявлення та боротьби зі страховим шахрайством неможливо забезпечити ефективну роботу та відповідний рівень фінансової безпеки страхових компаній, що має

масштабний негативний вплив на компанії, зацікавлених сторін та страховий ринок загалом. У країнах Західної Європи і США 15% виплат зі страхових випадків дістається шахраям [103]. Аналогічна статистика в Україні не відома. Варто відмітити, що аналогічною статистикою не володіє навіть Національний банк України, який, зокрема, наглядає за вітчизняними страховими компаніями. Однак, за даними Звіту Генеральної прокуратури України «Про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності» слідує, що частка злочинів, вчинених у сфері страхування, перестрахування недержавного пенсійного забезпечення, крім обов'язкового соціального страхування від загальної кількості злочинів, вчинених у сфері фінансової діяльності в 2020 р. коливається в межах 7,2% - 10,6%, в 2021 р. – від 9,8% до 16,0 відсотків [150].

Незважаючи на зусилля страхової спільноти, влади та правоохоронних органів щодо боротьби зі страховими шахраями, особливо у сферах сегментації ринку, ліцензування та пруденційного регулювання, звітності, перевірок, корпоративного управління та захисту прав споживачів, залучення міжнародних та українських експертів до розробки концепції та формування пропозицій щодо законодавчої та регуляторної реформи та підготовки відповідних законопроектів [195], проблема страхового шахрайства продовжує існувати та спричиняє величезні економічні збитки.

Вагомий внесок у дослідження проблеми страхового шахрайства та вивчення нормативних підходів до запобігання страховому шахрайству внесли багато науковців. Микитенко Я. В., Фоміна Я. С. запропонували систему заходів з запобігання страхового шахрайства, яка має спиратися на автоматизації боротьби з шахрайством, використанні штучного інтелекту, культурі боротьби з шахрайством та оперативного обміну інформацією [134].

В дослідженнях Андрієнко В., Кобко Р. [88] наголошено, що рівень економічної безпеки страхового ринку залежить від здатності суб'єктів страхового ринку ефективно протистояти існуючим і потенційним загрозам та

усувати несприятливі фактори, що впливають на функціонування страхового ринку.

При розробці методів боротьби зі страховим шахрайством важливо вивчити мотиви його впровадження. Так, дослідники Loveday B., Jung J. [36] вважають, що шахрайство, як і будь-який злочин, є продуктом трьох факторів: вмотивований злочинець; наявність потенційних жертв або цілей; відсутність ефективного органу контролю. Це загальне правило застосовується незалежно від того, чи йдеться про шахрайство проти державної програми допомоги, шахрайство проти літньої людини чи незаконне привласнення активів компанії директором компанії.

Jung J. [32] вказує на те, що страхове шахрайство дуже фрагментарне, кожен злочин не є настільки серйозним, щоб вимагати уваги громадськості чи втручання поліції. Науковцем було визначено та діагностовано три проблеми: недостатня обізнаність, відсутність національного лідерства та обмежена увага слідчих органів до страхового шахрайства. Виходячи з цього, зроблено три рекомендації: 1) центральний уряд ініціює та розробляє національну ініціативу, 2) використовує динамічний централізований підхід для надання стримуючих загроз потенційним шахраям; 3) використовує технологію великих даних для виявлення таємної діяльності організованих груп.

У своїх дослідженнях Grabosky P., Duffield G. наголошують на тому, що найпоширенішими мотивами шахрайства є фінансовий, мотивація, моральне задоволення. Вчені вважають, що спіймані на шахрайстві отримують задоволення від власної майстерності, що підвищує їх престиж, викликає гордість і бажання помститися [23, с.2].

Аналогічної думки дотримується Шірінян Л. [121, с.337], яка вважає, що економічні стимули для здійснення шахрайства обумовлені існуванням асиметрії інформації. З цим можна погодитися, адже за законом України «Про страхування» [172] усі сторони договору страхування завжди зобов'язані діяти з максимальною відповідальністю та чесністю, що вимагає від сторін розкривати одна одній всю відому їм інформацію. Доступ до відповідної

інформації, як правило, надається лише одній стороні угоди. Учасники, які володіють певною інформацією, мають перевагу, яка часто стає стимулом для вчинення шахрайства. Інформаційна асиметрія не залишає учасникам іншого вибору, окрім як довіряти один одному протягом угоди. За відсутності повної інформації для однієї чи кількох зацікавлених сторін природним чином виникає багато можливостей, що створює чіткий економічний стимул для вчинення шахрайства.

У ст. 190 Кримінального кодексу України [125] шахрайство тлумачиться як злочин проти власності, який здійснюється через «...заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою...» [125]. Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS) визначає шахрайство як дію або навмисне приховування інформації з метою одержання несправедливої вигоди для самого учасника обману або для третьої сторони [24].

Міжнародна аудиторська компанія Price waterhouse Coopers трактує шахрайство як навмисний обман з метою розкрадання грошових коштів, майна або законних прав [47, с.15]. Асоціація сертифікованих фахівців з розслідування шахрайства (Association of Certified Fraud Examiners) фіксує визначення шахрайства в організаціях (або так званого «корпоративного» шахрайства) як «...використання службового становища з метою особистого збагачення шляхом навмисного неналежного використання або зловживання ресурсами й активами організації-роботодавця...» [64, с. 9].

Найбільш дискурсивними питаннями залишаються визначення страхового шахрайства. Останнє розглядається як умисні дії суб'єктів договору страхування, спрямовані на незаконне отримання вигоди шляхом обману або зловживання довірою [191].

Страхове шахрайство можна класифікувати: за суб'єктом, чиї права порушуються; метою злочинних дій та шахрайських дій; найбільш поширеними сферами страхування шахрайства [134]. Вказані ознаки класифікації мають суттєве значення при ідентифікації можливих загроз для суб'єктів страхових

відносин [191]. Цілями здійснення злочинних дій для самих страховиків або страхових посередників є незаконне привласнення страхових внесків за відсутності наміру виконати свої зобов'язання по виплаті страхового відшкодування; для страхувальників – незаконне здобуття страхового відшкодування або забезпечення; для працівників страхової компанії – незаконне отримання вигоди за допомогою спричинення майнового збитку страховикам і страхувальникам [134]. Відповідно до виокремлених мотивів здійснення страхового шахрайства, можна виділити певні групи шахраїв з характерними психологічними рисами (рис.3.4).

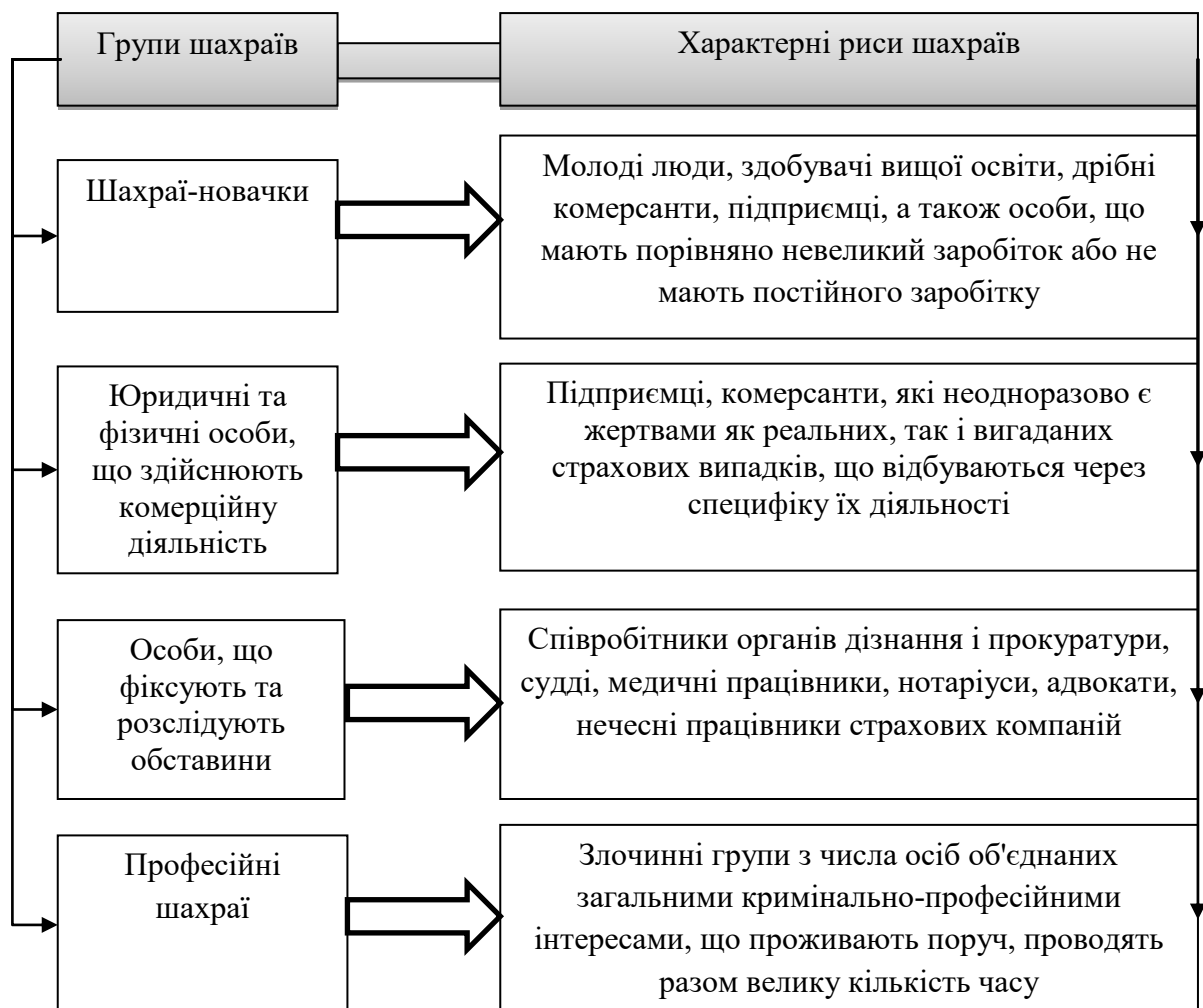

Рисунок 3.4 – Групи шахраїв у страховій сфері

Джерело: сформовано автором за даними [28, 89, 123, 154, 161, 190]

Шахрайство можна розділити на дві категорії – планове та ситуативне. Ключовою особливістю спланованого шахрайства є інтенсивне навчання, іноді

із залученням груп людей і за допомогою працівників страхової компанії. Це може бути страхування автомобілів-двійників, страхування пошкоджених автомобілів з наступним оголошенням страхового випадку, страхування майна в кількох різних страхових компаніях для отримання відразу кількох страхових виплат, інсценування страхових випадків (аварії, крадіжки, підпали та затоплення, пограбування) [191]. Ситуаційне шахрайство, як правило, передбачає укладання договорів зі страховиками для традиційного страхового захисту. Однак у разі настання страхового випадку вони часто вживають заходів для приховування справжньої причини та обставин події, щоб уникнути затримки виплати або штучного завищення суми збитку [89].

Масштаби страхового шахрайства відрізняються у різних країнах. За оцінками Insurance Europe [6767, с. 9], шахрайство становить до 10% усіх витрат на позовні вимоги в Європі.

Однак ця цифра різниться залежно від країни та класу страхування, залежно від того, як працює ринок і розподілу певного виду страхування. Європейські країни також відрізняються підходами до виявлення страхового шахрайства. У деяких країнах (Великобританія, Німеччина, Швеція, Франція, Фінляндія) велике значення надається встановленню точної оцінки виявленого та невиявленого шахрайства, тоді як інші країни (США, Канада, Франція) зосереджують увагу на скороченні кількості відомих випадків шахрайства [191]. Проте мета залишається незмінною: встановити, якою мірою ініціативи боротьби з шахрайством успішні і чи потрібні подальші дії.

Страхова індустрія втрачає через зловмисників величезні суми. Дані Асоціації британських страховиків (ABI) [67,149] показують, що приблизно щороку шахрайства на суму 1,9 млрд фунтів стерлінгів (2,2 млрд євро) залишаються непоміченими, вартість виявленого шахрайства у 2020 р. зросла на 7% до 983 мільйонів фунтів стерлінгів (1148 мільйонів євро). Дані від Insurance Sweden (Larmtjänst) [29] у Швеції показують, що розслідувачі страхового шахрайства, створені страховими компаніями, провели 6200 розслідувань за підозрою у шахрайстві у 2020 р. та виявили шахрайство на

загальну суму 40 мільйонів євро. Дослідження показало [67], що 10-20% усіх шахрайських претензій становлять претензії про збитки, що виникають внаслідок подій, які ніколи не відбувалися (тобто неправдивих заяв) і 80-90% усіх шахрайських претензій – це перебільшені.

У Франції у 2020 р. було зафіксовано 35042 нечесних страхових виплат, унаслідок чого 168 млн євро не було виплачено. Дослідження, проведене страховою асоціацією (FFI) у Фінляндії, показало, що 27% страхувальників вказали, що знають людину, «...яка обдурила свою страхову компанію» [67].

В Україні ситуація є стабільною. Це пов'язано з тим, що страховий ринок не такий розвинений, як у Європі та США, тому шахраїв менше. Страхові випадки з ознаками страхового шахрайства складають приблизно 1,5-2% від усіх зареєстрованих збитків [89]. Основною сферою діяльності страхових шахраїв було і залишається автострахування – КАСКО та ОСЦПВ [108]. У деяких країнах Європи 80% випадків страхового шахрайства пов'язані зі страхуванням автотранспорту. Водночас були спроби заробити на страхових компаніях у страхуванні нерухомості (індивідуального та корпоративного) та у страхуванні життя (страхування від нещасних випадків, страхування цивільної відповідальності тощо).

Кількість страхових компаній в Україні має тенденцію до зменшення, в основному через нові вимоги Національного банку України до їх діяльності. Суттєве зменшення кількості страхових компаній на українському страховому ринку також є причиною зростання кількості шахрайств у цій сфері з року в рік.

Наслідки страхового шахрайства на ринку страхових послуг є серйозними, завдаючи великих збитків усім суб'єктам страхового ринку. Шахрайські позови та витрати на розслідування підозрюваних у шахрайстві призводять до зростання страхових премій для чесних клієнтів [141]. Розслідування шахрайства також впливає на страховиків та їх здатність швидко розглядати справжні претензії [191].

Вважаємо, що для успішної боротьби з шахрайством потрібні досить складні системи запобігання, виявлення та управління. Для цього необхідно

створити середовище проти шахрайства. Боротьба з шахрайством у страховій галузі змусила страхові компанії об'єднатися, створити профспілки, а державу вживати ефективних заходів для вирішення проблеми. Тому практично в усіх розвинутих країнах, де страхування відіграє важливу роль в ефективному функціонуванні національної економіки, існують спеціалізовані організації, основним завданням яких є забезпечення контролю над страховим ринком і боротьба з шахрайством на страховому ринку.

У США діє Національне страхове криміналістичне бюро (National Insurance Crime Bureau) засноване у 1992 р. [154]; у Канаді створене ще у 1964 р. Страхове бюро Канади (Insurance Bureau of Canada) [153]; у Німеччині – Німецький союз страховиків (Gesamtverband der Deutschen Versicherungswirtschaft) [152]; у Великобританії з 1985 р. функціонує Асоціація британських страховиків (Association of British Insurers) [149]; у Фінляндії з 2009 р. діє Федерація фінансових послуг Фінляндії (Federation of Finnish Financial Services) [16]. Аналізуючи діяльність представлених організацій, можна сказати, що з метою зменшення негативного впливу шахрайства на основну частину системи страхування, країни ведуть реєстри страхових збитків. Організації, які здійснюють боротьбу зі страховим шахрайством, здійснюють активне використання новітніх технологій, таких як електронні пристрої для ідентифікації автентичності документів, наданих на підтримку претензій, і для перевірки інформації, доступної в соціальних мережах та інших сайтах, гарячих лініях та інших методах, широко залучаючи громадськість у боротьбі зі страховим шахрайством тощо [191]. Таким чином, можна сказати, що об'єднання учасників страхового ринку відіграють важливу роль в активізації та вдосконаленні функціонування страхового ринку.

Рівень і потенціал розвитку ринку залежить від існування різних типів таких об'єднань та інтеграції діяльності їх учасників. Кожне об'єднання має свою мету і завдання і відіграє важливу роль в інтенсивному розвитку страхового ринку. Основною причиною створення таких об'єднань є неможливість самотійного вирішення окремими страховими компаніями

проблем, які постійно виникають на страховому ринку, гальмують його подальший розвиток, заважають розвитку бізнесу страховиків [124, с.248] в Україні станом на початок 2022 р. діють Національна асоціація страховиків України, Ліга страхових організацій України, Асоціація страховий бізнес, Моторно транспортне страхове бюро України та інші, діяльність яких спрямована передусім на активізацію розвитку страхового ринку України, проте необхідним є формування нової моделі боротьби із шахрайством [140].

Розглядаючи всіх учасників страхового ринку, доцільно запропонувати різні рівні структури боротьби зі страховим шахрайством. Важливо створити загальноринкову структуру реагування на державному рівні та на рівні страховика. Державне регулювання страхової діяльності у сфері протидії страховому шахрайству передбачає використання різноманітних методів, форм регулювання та інструментів прямого та опосередкованого впливу (рис.3.5). Державне регулювання страхового ринку залишається найбільш дієвим та найважливішим механізмом контролю ефективності функціонування страхових компаній та забезпечення економічної безпеки страхового ринку [88, с.9]. Державне регулювання здатне суттєво вплинути на безпеку ринку страхування та зростання довіри до нього з боку громадян та підприємств [191].

Основна мета запропонованої системи протидії страховому шахрайству на державному рівні – це запобігання випадкам страхового шахрайства, обмін інформацією про факти фальсифікації страхових подій та контроль за дотриманням відповідного законодавства [121, с.354]. Отже, така система допоможе захистити права та економічні інтереси учасників страхового ринку та підвищити довіру до страхового ринку.

Систему протидії страховому шахрайству на рівні страхових компаній рекомендовано сегментувати на такі групи: фінансові розслідування (аналіз діючої системи безпеки в компанії; оцінка процедур і внутрішньої політики); побудова механізму протидії шахрайству (підготовка плану заходів з протидії шахрайству; організація роботи корпоративної гарячої лінії; підготовка онлайн форми для звернення; організація роботи служби безпеки та внутрішнього

контролю); пошук і повернення активів, супровід у спорах і розгляді справ (визначення втраченого прибутку і можливостей; збір прихованої інформації про учасників спору; оцінка спору і розробка стратегії; супровід у переговорах; досудове стягнення активів; судовий супровід, надання експертних свідчень).

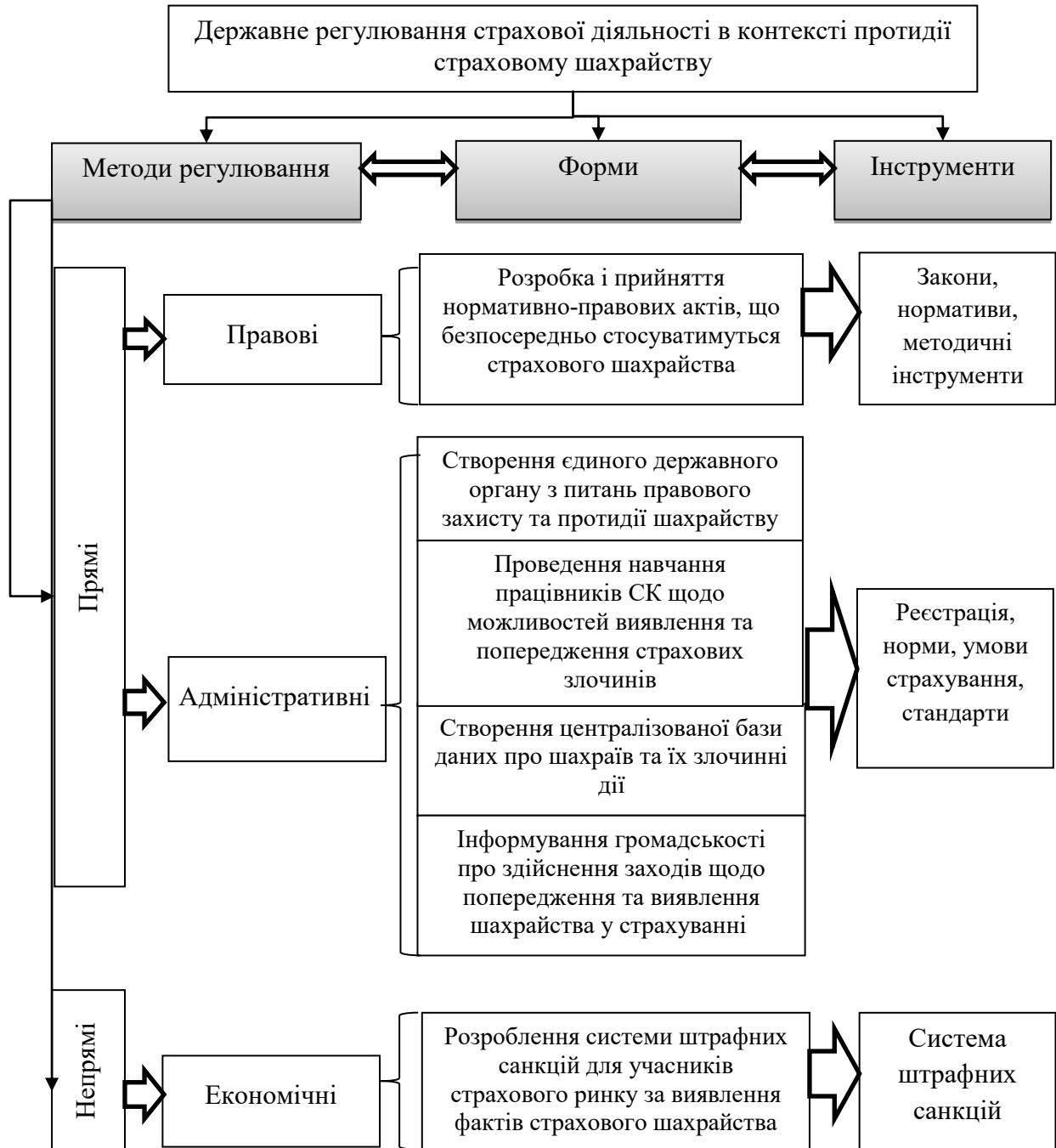

Рисунок 3.5 – Система протидії страховому шахрайству на державному рівні

Джерело: сформовано автором

Саме сегментування зусиль компанії з протидії шахрайству є необхідним для того, щоб охопити всі зони ризику, пов'язані з нанесенням компаніям збитку у

результаті шахрайства, зловживання, службовою халатністю співробітників та інших махінацій як всередині компанії, так і у відносинах з контрагентами [191].

Враховуючи масштаби збитків страхових компаній на страховому ринку, побудова механізмів протидії шахрайству має бути зосереджена на таких аспектах:

1. *Автоматизація боротьби з шахрайством.* Важливо розвивати можливості виявлення шахрайства з технічною підтримкою. Багато галузей і сфер активно використовують технології великих даних для задоволення своїх потреб. Так само технологія великих даних може бути корисним інструментом для виявлення випадків страхового шахрайства, оскільки кількість страхових вимог з часом зростає. Технологія великих даних може принести користь ключовим зацікавленим сторонам, оскільки вони першими виявлятимуть випадки організованого шахрайства;

2. *Використання штучного інтелекту.* Штучний інтелект можна використовувати для аналізу зображень, одночасно перевіряючи на шахрайство. Страхові компанії можуть використовувати ці технології для вдосконалення та впорядкування своїх процесів аналізу ризиків та ідентифікації шахрайства [191];

3. *Культура боротьби з шахрайством.* Така культура вимагає структурованої комунікації між підрозділами, залучення вищого керівництва, тренінгів з обізнаності щодо шахрайства та узгоджених стандартів ефективності роботи персоналу. Так, у Німеччині, Данії, Фінляндії щорічно проводиться навчання для спеціалістів із розгляду претензій, щоб навчити їх виявляти шахрайство та боротися з ним. Навчання проводять практикуючі фахівці страхової галузі, юрисконсульти, технічні спеціалісти, поліцейські експерти та вчені-медики [191]. У Фінляндії страхова федерація вже 30 років організовує семінари та навчання з поліцією, іншими органами влади та ЗМІ. У Великобританії такі органи, як IFB і IFED, проводять спеціалізовані семінари для персоналу з боротьби з шахрайством, і багато страхових компаній

додатково проводять навчальні програми на початку роботи та протягом усієї кар'єри співробітників і призначають «захисників шахрайства», які підкреслюють і нагадують колегам про можливість шахрайства в усіх сферах бізнесу [67];

4. *Обмін інформацією.* Усі страхові компанії отримали б користь, об'єднавши сили та обмінюючись інформацією стосовно витоків шахрайства. Варто відмітити існуючий зарубіжний досвід щодо обміну інформацією про шахраїв у сфері страхування. Зокрема у Хорватії, Естонії, Фінляндії, Німеччині, Ірландії, Мальті, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Словенії, Іспанії, Швеції та Великобританії між страховими компаніями діє обмін інформацією про шахраїв у сфері страхування. Страхові компанії прозоро ставляться до цього та діють відповідно до вимог захисту даних та конфіденційності. Існує також транскордонне співробітництво. Страхові компанії скандинавських країн регулярно зустрічаються для обговорення тенденцій і проблем протидії страховому шахрайству. А у Франції, Швеції та Великобританії страхові компанії створили формалізовані групи для розслідування страхового шахрайства [67].

У Франції страховики створили національний орган (Agence pour la lutte contre la fraude à l'assurance, ALFA) у 1989 р. для розслідування підозрілих претензій. ALFA має на меті сприяти боротьбі з шахрайством, розробляючи відповідні інструменти для допомоги галузі у боротьбі з шахрайством. Сюди входять: навчання та сертифікація агентів з розслідування шахрайства, поради щодо вирішення шахрайських випадків, які спрямовані одночасно на кількох страховиків, а також поради щодо управління відносинами з правоохоронними органами [28].

У Швеції страхові компанії створили спеціальні слідчі підрозділи, які відповідають за виявлення страхового шахрайства. Insurance Sweden заохочує ці підрозділи подавати в поліцію звіти про виявлені або підозрювані шахрайства [28].

У Великобританії Бюро страхового шахрайства (IFB) зосереджується на виявленні та запобіганні організованому та міжгалузевому страховому шахрайству. IFB очолює або координує реагування галузі на виявлення кримінальних мереж шахрайства та тісно співпрацює з поліцією та іншими правоохоронними органами [28]. Це заохочує та допомагає людям повідомляти про підозрювані або відомі шахрайства анонімно через страхову лінію.

Отже, позитивні зміни в контексті мінімізації ризиків страхового шахрайства будуть неможливі без позитивної реакції всіх гравців ринку, особливо держави та самих страховиків. Саме тому запропонований підхід до боротьби зі страховим шахрайством базується на системному підході, а їх комплексне застосування може створити синергію у боротьбі з шахрайством та сприяти безпеці страхового ринку.

3.3. Системний підхід формування соціально-економічної безпеки регіону та забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг

Страхова галузь є головним компонентом економіки завдяки сумі премій, які вона збирає, масштабу своїх інвестицій і, що більш важливо, соціальній та економічній ролі, яку вона відіграє, покриваючи особисті та бізнес-ризики. У 2021 р. страхові компанії відчували уповільнення валових премій, зокрема в секторі життя, внаслідок COVID-19 та падіння процентних ставок. Проте темпи зростання премій залишалися позитивними в секторі страхування, не пов'язаного із страхуванням життя, тоді як вимоги знизилися, зокрема, у страхуванні автотранспорту, внаслідок скорочення використання автомобілів і меншої кількості нещасних випадків після обмежень мобільності, пов'язаних із COVID-19. Це, у свою чергу, сприяло покращенню показників андеррайтингу страховиків у секторі no-life [20].

Зростання обсягів страхового ринку та поширення страхових послуг має вплив і на зростання кількості спорів між учасниками ринку. Спори, що виникають пов'язані як з якістю наданих послуг, так і з порушенням умов

договорів страхування. Так, Єдиний держаний реєстр судових рішень за контекстним пошуком «страхування», за 2021 р. налічує 431,983 судових актів, які стосуються страхових спорів [69].

За даними щорічної доповіді «Про стан додержання та захист прав і свобод людини і громадянина в Україні» [196] у 2019 р. до Уповноваженого органу надійшло 948 повідомлень громадян про порушення прав споживачів, значна кількість з яких стосувалися порушень у сфері фінансових та транспортних послуг. Водночас, згідно з дослідженнями United States Agency for International Development, майже 50% людей не знають, куди звертатися, коли порушуються їхні права та інтереси як споживачів фінансових послуг. 80% людей взагалі не хочуть нікуди йти для вирішення своїх фінансових суперечок, оскільки не довіряють існуючим каналам або вважають їх неефективними [30].

За даними [48] у I кварталі 2021 р. 497 звернень (46,4% від загальної кількості) стосувалися роботи страхових компаній, містили ознаки порушення прав споживачів. Наведена статистика та недосконала система вирішення спорів, пов'язаних з отриманням фінансових послуг загалом та страхових послуг зокрема, відсутність ефективних механізмів захисту споживачів, низький рівень фінансової грамотності населення призводять до необхідності запровадження інституції альтернативного вирішення спорів між учасниками страхового ринку. Спроби вирішення цих проблем завжди були фрагментарними, а можливість вирішення спорів між страховими компаніями та споживачами в досудовому порядку відсутня [27].

Pasiouras F. [44], вивчав вплив політики захисту споживачів фінансових послуг на вартість фінансового посередництва і виявили, що наявність внутрішніх механізмів розгляду скарг, вимог справедливого ставлення, наглядових повноважень, пов'язаних із захистом споживачів, і різноманітних вимог щодо розкриття інформації знижують вартість фінансового посередництва в розвинених країнах. Аналогічні дослідження відображені і у працях інших вчених [11], які досліджували форми збалансованого

співвідношення між клієнтами фінансових послуг і фінансовими установами. Доведено, що саме регулятори повинні краще розуміти та балансувати між інтересами клієнтів і правами та обов'язками фінансових установ.

Велику увагу науковцями приділено розгляду стану законодавчої та нормативної бази захисту прав споживачів. Так, вчені Ahmed H. & Ibrahim I.R. [1] розглядають стан законодавчої та нормативної бази захисту прав споживачів у Малайзії, країні з економікою, що розвивається. Використовуючи лексиметрику автори досліджують режим захисту прав споживачів фінансових послуг у країні шляхом вивчення двох аспектів правової бази: правової інфраструктури та типології законів. Законодавча база Малайзії щодо захисту прав споживачів фінансових послуг оцінюється в світлі належної практики, визначеної в міжнародних керівних принципах, випущених на ці теми ОЕСР та Світовим банком. Результати ж дослідження підкреслюють взаємодоповнюючий характер і різні ролі, які закони, нормативні акти та допоміжні установи відіграють у створенні комплексної системи захисту споживачів фінансових послуг.

Пропозиції щодо доцільності впровадження та можливості функціонування відповідних альтернативних механізмів вирішення страхових спорів в Україні відображені у працях вчених. Зокрема, О. І. Позняковою, Н. М. Добош [46] представлено механізм оцифрування інституту фінансового омбудсмена. На думку авторів впровадження такого механізму допоможе вирішувати страхові спори або запобігати їх виникненню за допомогою спеціальної електронної платформи фінансового омбудсмена, яка полегшує співпрацю споживачів фінансових послуг із самим омбудсменом. Важлива активна участь медіатора не тільки на етапі вирішення спорів, а й запобігання їм у формі діалогу зі споживачем та реалізації прав і обов'язків обох сторін. Це сприятиме забезпеченню високого рівня участі в страхуванні та підвищенню рівня довіри населення до фінансового сектору.

Робота І. Г. Брітченко, В. С. Стойка [7] присвячена питанням створення Інституту фінансового омбудсмена в Україні на основі дослідження

міжнародного досвіду. Автори вказали на важливість та необхідність створення в Україні інституції позасудового вирішення спорів саме у формі фінансового омбудсмена. Вченими обґрунтовано, що діяльність фінансового омбудсмена сприятиме покращенню якості регулювання на фінансовому ринку, підвищення рівня довіри громадян до фінансових установ, забезпечить прозорість і відкритість на ринку.

В Європейському Союзі інститут позасудового вирішення спорів між учасниками фінансового ринку функціонує відповідно до нормативно-правових актів чи відповідних рекомендаційних документів, серед яких важливе місце займає розроблена Європейською Комісією Рекомендація Комісії 98/257/ЄС від 30 березня 1998 р. [9] про принципи, застосовні до органів, відповідальних за позасудове вирішення споживчих спорів. Зокрема, з метою покращення функціонування системи омбудсменів, відповідальних за розгляд споживчих спорів, їхня діяльність має відповідати принципам незалежності, прозорості, конкуренції, ефективності, законності та свободи представництва.

Науковцями [195] запропоновано використовувати системний підхід в сфері захисту прав споживачів страхових послуг. Обґрунтовано, що однією з основних засад розвитку страхового ринку є довіра споживачів до діяльності страхових компаній.

В дослідженнях [49] вказано, що не можна заперечувати, що страхові компанії в усьому світі функціонують з основною метою отримання прибутку, і стає важливо переконатися, що такі мотиви отримання прибутку не перешкоджають задоволенню вимог, поданих особами. Щоб переконатися, що процес подання претензій проходить гладко та без проблем, уряд Індії створив Омбудсмена зі страхування. Це має на меті прискорити розгляд будь-яких претензій, які покупець може мати проти страховика. Як приватне, так і державне страхування входить до компетенції Омбудсмена зі страхування. Наявність такої системи гарантує справедливе місце для всіх і те, що люди можуть повністю довіряти системі та отримувати переваги, які вона має надати.

Таким чином, страховий сектор також бачить оптимальне зростання, і це безпрограшна ситуація для всіх.

Важливе значення у врегулюванні спорів між учасниками фінансового ринку та захисту прав споживачів у Франції, Бельгії, Швейцарії, Англії відіграє держава у вигляді органів, що регулюють страхові ринки, або спеціалізованих незалежних державних установ, що фінансується державними фондами, які мають широкий спектр регуляторних, контрольних та правоохоронних повноважень щодо захисту інтересів споживачів. Окрім цих повноважень, такі державні установи також виконують функції з розгляду звернень та скарг споживачів.

Вважаємо, що основою системи удосконалення захисту прав споживачів на страховому ринку України є забезпечення його належного державного регулювання. Стратегічною ціллю державного регулювання має стати створення якісної системи захисту справ споживачів страхових послуг, що допоможе відновити довіру населення до страхових компаній та активізувати їх співпрацю у сфері захисту прав споживачів. Вважаємо, що системний підхід до забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг повинен включати чотири складові: правовий механізм (включає в себе механізм укладання договорів; розкриття інформації для споживачів страхових послуг; компенсація завданих матеріальних та моральних збитків споживачам); компенсаційний механізм (включає в себе формування гарантійних фондів та схем, що спрямовані на зниження ризиків пов'язаних із страхуванням); інформаційний механізм (запровадження освітніх програм для споживачів); управління скаргами (можливість для споживачів контактувати з регуляторами ринків) (рис.3.6).

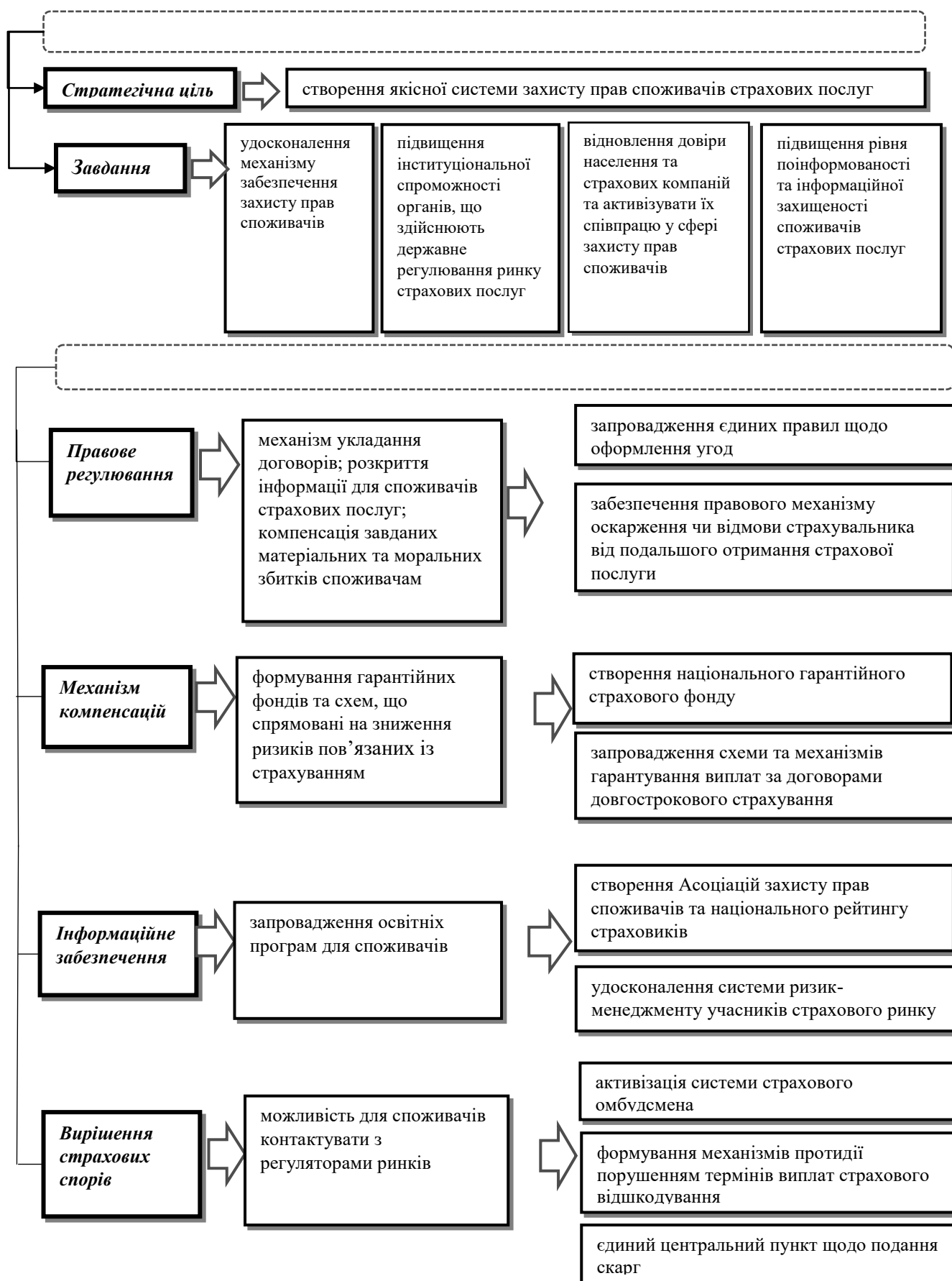

Рисунок 3.6 – Системний підхід до забезпечення процесу захисту прав споживачів страхових послуг

Джерело: сформовано автором

Такий підхід можна розглядати як комплекс багатопланових заходів, спрямованих на захист інтересів споживачів страхових послуг, через реалізацію стратегічного плану розвитку страхового ринку, через чітко визначені поточні дії та заходи щодо практичних механізмів забезпечення споживачів страховими послугами, захисту прав, дотримання законодавства у сфері страхування, створення умов для здорової конкуренції, виявлення неіснуючих страхових компаній, запобігання кризовим явищам. Окрім державного регулювання варто посилювати роль інституцій, які займаються альтернативним вирішенням спорів між споживачами та страховими компаніями, активізувати діяльність страхового омбудсмена.

На необхідності створення системи захисту прав споживачів наголошується також і у міжнародних актах. Зокрема, вирішення спорів за участі професійного мирового посередника базується на положеннях Директиви 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2013 р. про альтернативне вирішення спорів за участі споживачів [12].

Існування такого інституту є поширеною практикою. Суть і мета такої інституції полягає виключно у вирішенні суперечок між споживачами та фінансовими постачальниками послуг для підвищення якості довіри споживачів до ринку фінансових послуг. Завдання фінансового омбудсмена Польщі [17] включають, зокрема, розгляд повідомлень щодо окремих справ, поданих через відхилення претензій клієнтів постачальниками фінансових послуг у рамках процедури оскарження, а також повідомлень щодо невжиття дій на підставі скарг, розглянутих відповідно до бажання клієнта. Фінансовий омбудсмен може подавати судові позови від імені клієнтів постачальників фінансових послуг у справах щодо недобросовісної ринкової практики, пов'язаної з діяльністю таких суб'єктів, а також брати участь у незавершених справах за згодою позивача. Фінансовий омбудсмен може накласти фінансовий штраф у розмірі до 100.000 злотих на постачальника фінансових послуг, який порушує зобов'язання щодо надання інформації щодо процедури розгляду скарг або не дотримується термінів розгляду скарг.

Асоціація La Médiation de l'Assurance [40] Франції утворена в межах Французької страхової федерації (FFA), яка розглядає суперечки між фізичною особою та страховою або брокерською компанією з метою забезпечення мирного врегулювання. Будь-хто може безпосередньо та безкоштовно зв'язатися з Mediation в умовах повної конфіденційності, як тільки він вперше спробує вирішити свою суперечку з фахівцем (страховиком або посередником). Метою Асоціації La Médiation de l'Assurance є надання споживачеві безкоштовного механізму вирішення спорів, які можуть виникнути між фізичними особами та страховими компаніями або страховими посередниками з метою пошуку мирних вирішень спору між споживачем та страховиком або посередником, що стосуються підписки, застосування чи тлумачення укладеного договору страхування.

Страховий омбудсмен Швейцарії [41] надає посередництво у конфліктних ситуаціях, орієнтоване на вирішення, та відповідає на питання, пов'язані зі страховим законодавством. Незалежний страховий омбудсмен пропонує неупереджену допомогу у вирішенні проблем, пов'язаних із приватним страхуванням та пов'язаними з ним питаннями, такими як питання про страхове покриття, коригування контракту, розмір шкоди, рішення про допомогу зі страхування щоденної допомоги через хворобу тощо. Він також допомагає у спорах зі страхуванням від нещасних випадків, професійними пенсійними планами через страховиків життя та договорами про іпотечний кредит зі страховими компаніями для домоволодіння для особистого користування.

У межах своєї компетенції юристи омбудсмена розглядають скарги на письмові розбіжності між застрахованими особами та страховиками. Мета полягає в тому, щоб допомогти визнати законні побоювання тих, хто шукає поради. У разі необґрунтованих претензій пояснюють правову ситуацію доступною мовою. Суперечки часто виникають через неясну мову або непорозуміння.

Омбудсмен юридично класифікує проблему та надає додаткову інформацію, щоб прояснити відкриті питання та неясності. Якщо омбудсмену буде потрібна додаткова інформація, щоб скласти власну думку та знайти рішення, він може отримати її у страхової компанії. Вона також може звернутися до страховика для уточнення питань, пов'язаних із процедурами. Якщо скарга належить до сфери відповідальності омбудсмена і торкається питань, пов'язаних зі страхуванням, він звертається до страхової компанії. Вона надсилає подану скаргу та документи з її втручанням страховику та просить його прокоментувати. В результаті особа, яка подає скаргу, та страхова компанія дійдуть згоди в ході процедури або ухвалють запропоноване рішення. Якщо угода може бути досягнуто, сторони однаково можуть реалізувати свої вимоги в інший спосіб (наприклад, у суді).

Служба страхового омбудсмена Бельгії [40] визнана кваліфікованою організацією FPS Есопому. Цей знак якості є гарантією того, що служба відповідає вимогам, необхідним для виконання місії щодо позасудового врегулювання споживчих спорів. Ця установа є єдиною, визнаною компетентною щодо страхових спорів у Бельгії. Щороку організація публікує звіт про діяльність. Він містить огляд запитів, поданих протягом звітного року. За підсумками аналізу всіх скарг надаються рекомендації як гравцям галузі, так і компетентним органам. Так, за даними звіту за 2021р. [4] з 7299 звернень про втручання, зареєстрованих у 2021 р., Омбудсмен проаналізував 3467, з яких 3241 було закрито 15 лютого 2022 року. У 59% проаналізованих випадків споживач отримав рішення. У 41% випадків запит є необґрунтованим. Станом на 15 лютого 2022 р. 227 файлів із 2021 р. (3%) все ще перебували у стадії узгодження. Омбудсмен перенаправив споживача до служб розгляду скарг страхових компаній та посередників у 2428 випадках (33%) та в іншу посередницьку службу у 509 випадках (7%). У 663 справах (9%) споживач звернувся до Омбудсмена за отриманням інформації та відомостей. Завдяки нейтральній та об'єктивній думці омбудсмена ці запити не призвели до скарг. Зрештою, лише 6 справ (<1%) було закрито всупереч думці омбудсмена.

В Індії Рада страхового омбудсмена може звільнити омбудсмена з посади на підставі грубих порушень протягом терміну його повноважень. Слово груба неправомірна поведінка включає (фізичну недієздатність, або психічний розлад, або неплатоспроможність, або засудження за правопорушення, пов'язане з моральною розбещеністю, або залучення до будь-якої іншої оплачуваної роботи, або конфлікт інтересів, або надання неправдивої інформації для процесу відбору або відсутність уточнення матеріальні факти) [49]. Протягом 2021 р. в Індії страхові омбудсмени розглянули 40.527 скарг на страхові компанії по всій країні порівняно з 30.596 скаргами в 2020 р. [42]. Омбудсмен може дозволяти скарги шляхом примирення або винесення рішення. Рішення є обов'язковим лише страхової компанії, а чи не для споживачів. Це означає, що споживач може оскаржити рішення у суді.

Отже, можливі різні варіанти утворення та діяльності організацій, які піклуються про захист прав споживачів у сфері страхування. Також існують різноманітні механізми роботи зі скаргами клієнтів, які набули широкого поширення у світі. У світовій практиці зазвичай виокремлюють такі системи фінансових омбудсменів: британську та німецьку [26] (табл. 3.1). Однак, необхідною умовою діяльності омбудсмена є його політична нейтральність. Відсутність політичної приналежності омбудсмена є обов'язковою виборчою ознакою в усіх країнах світу, незалежно від конкретної моделі [21].

Німецька модель інституту фінансового омбудсмена передбачає його призначення Правлінням Асоціації громадських банків Німеччини за поданням керівництва Асоціації. Так, за німецькою моделлю діяльність фінансового омбудсмена пов'язана з альтернативним або позасудовим вирішенням спорів через нейтральну третю сторону, в результаті чого: прийняття обов'язкового рішення для однієї чи обох сторін; надання необов'язкових пропозицій для обох сторін; надання сторонам можливості приймати власні рішення. Як зазначає Горбова А. та інші вчені [26] витрати, пов'язані з розглядом скарги Омбудсманом, покриває Асоціація.

Таблиця 3.1 Основні моделі фінансового омбудсмена: порівняльна характеристика

Характеристика	Британська модель	Німецька модель
Засновник	незалежна державна установа, що фінансується державними фондами	недержавна, Асоціація громадських банків Німеччини
Форма власності	державна	приватна
Правова основа	створюється за ініціативою держави та здійснює свою діяльність відповідно до норм законодавства	...
Джерела фінансування інституту омбудсмена	вклади банків в залежності від юрисдикції, сфери і виду діяльності організації	вклади банків, учасників Асоціації громадських банків Німеччини
Інституційна структура	мережа фінансових омбудсменів	один фінансовий омбудсмен
Метод врегулювання спорів	примирення сторін	примирення сторін
Особа, яка має право подати скаргу омбудсмену	фізичні і юридичні особи, зокрема, організації і благодійні фонди, річний обіг яких становить менше 1 млн фунтів стерлінгів	приватна особа
Обмеження суми скарги	16.6 тис. євро	5 тис. євро
Строк розгляду справи	6 місяців	2-3 місяці
Умови звернення	добровільно	добровільно

Джерело: складено автором на основі даних [149, 152]

У Великобританії інститут омбудсмена є незалежною державною установою, що фінансується державними фондами (це відмінність від німецької моделі). Важливо підкреслити, що право користуватися послугами британського фінансового омбудсмена надається не лише фізичним особам, а також юридичним особам, зокрема, організаціям і благодійним фондам, річний обіг яких становить менше 1 млн фунтів стерлінгів. Необхідно також визначити характер рішення фінансового омбудсмена для заявника та особи, проти якої

подано скаргу. Таким чином, для заявника рішення фінансового омбудсмена не є обов'язковим. У разі незадоволення рішенням заявник може повідомити про це омбудсмена та вдатися до розгляду спірного питання в інший спосіб. У свою чергу, для особи, проти якої подано скаргу, рішення фінансового омбудсмена може бути або обов'язковим, або консультативним, залежно від того, яке рішення прийняв заявник: погодитися чи відмовитися від вирішення питання омбудсменом [33].

Варто відмітити, що глобальним органом, що встановлює стандарти і є відповідальним за розробку та допомогу у впровадженні принципів, стандартів і вказівок, а також допоміжних матеріалів для нагляду в страховому секторі є Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS). Асоціація заснована в добровільною членською організацією страхових наглядових органів з понад 200 юрисдикцій, що становить 97% світових страхових премій [31]. IAIS також надає членам форум для обміну досвідом та розумінням страхового нагляду та страхових ринків. Крім того, IAIS виконує прогностичну роль у визначенні ключових тенденцій і подій, які можуть змінити структуру страхового бізнесу. Це допомагає членам Асоціації долати нові ризики та виклики. IAIS координує свою роботу з іншими міжнародними розробниками фінансової політики та асоціаціями наглядових або регуляторних органів, а також допомагає у формуванні фінансових систем у всьому світі.

В Україні нормативно-правова база для застосування позасудової моделі вирішення спору між страховиком та споживачем поступово формується. Так відповідно до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [173], створення та впровадження механізму досудового вирішення спорів є одним із принципів, на яких ґрунтується захист прав споживачів фінансових послуг.

Як зазначають науковці [30] початок практичного використання в Україні механізму позасудового вирішення спорів споживачів на страховому ринку пов'язане з реалізацією Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» завдяки підтримці Агентства США з міжнародного розвитку.

Проведений аналіз світової практики щодо альтернативного вирішення спорів у фінансовій сфері дає можливість відмітити, що дії омбудсмена набагато гнучкіші, ніж офіційні судові процедури, тому він може вирішувати конфлікти неформально. Інститут омбудсмену неупереджено прислухається як до клієнтів, так і до бізнесу, вирішуючи, що є справедливим і розумним у цих обставинах. Запровадження інституту страхового омбудсмена в Україні як альтернативної платформи для розгляду скарг, яка буде створена з метою швидкого та економічного розгляду справ потерпілих страхувальників на страхові компанії та їх посередників або страхових брокерів, буде мати переваги для всіх учасників страхового ринку. Переваги активізації діяльності страхового омбудсмена показано на рис. 3.7.

Рисунок 3.7 – Переваги активізації діяльності страхового омбудсмена

Джерело: сформовано автором

Таким чином, можна говорити про доцільність створення в Україні інституту альтернативного вирішення страхових спорів у вигляді приватного страхового омбудсмена. Переконані, що це буде сприяти формуванню справедливості на фінансовому ринку, зменшить навантаження на суди та тривалість розгляду справ і відсотку оскаржених рішень, зменшенню судових витрат, покращенню якості судових рішень та досягнення примирення між сторонами. Такої ж думки І Шовкопляс С. [6060]. Вчена акцентує увагу на необхідності нової моделі регулювання фінансового ринку в цілому, яка буде адаптована до реалій країни і зможе поєднувати функції контролюючого органу в єдиній організації з питань регулювання, контролю та нагляду за фінансовими установами. Проте на нашу думку, його має створювати не держава, а страхові компанії, які зацікавлені у розвитку страхового ринку та його високих стандартах. Інститут страхового омбудсмена має бути офіційно заснований, а його діяльність має бути незалежною від фінансових організацій, держави та споживачів. Доцільність запровадження в Україні інституту фінансового омбудсмена як такого механізму, що зможе приймати рішення стосовно вирішення спорів між фінансовими установами і їх клієнтами у позасудовому порядку.

Наявність в Україні інституту страхового омбудсмена сприятиме формуванню страхової культури та свідомості в українському суспільстві, зменшить навантаження на судову систему, позбавить НБУ від функцій захисту прав споживачів фінансових послуг, налагодить комунікаційний зв'язок між всіма учасниками ринку страхових послуг.

На рівні державних регуляторів ринків фінансових послуг активне фінансове залучення означатиме необхідність модернізації традиційних підходів до регулювання стану фінансового ринку та діяльності професійних фінансових посередників. Це, в свою чергу потребуватиме збільшення ресурсної бази гарантування клієнтам фінансових установ сумлінне ставлення останніх до забезпечення їх фінансових потреб та інтересів. Таким чином, наголошується на необхідності розробки інноваційних підходів до державного

регулювання на фінансовому ринку в умовах посилення тенденцій до фінансової інклюзії.

Основна сутність діяльності омбудсмена як системної складової серед гарантій прав і свобод полягає в сприянні забезпеченні прав людини та покращення ефективності діяльності органів державної влади та їх посадових осіб. Проте вважаємо, що інститут страхового омбудсмену має здійснювати консультування споживачів страхових послуг, пропонувати альтернативи та бути посередником у вирішенні суперечок між учасниками страхового ринку, займати нейтральну позицію.

Вважаємо, що в сучасних умовах розвитку економіки важливим економічним ресурсом є інформація. Разом з тим, для використання інформації при альтернативному вирішенні страхових спорів вона повинна бути достовірною, повною та прийнятною. Доцільно розробити механізм цифровізації інституту фінансового омбудсмена, який допоможе у вирішенні спорів та запобіганні їм через спеціальну електронну платформу фінансового омбудсмена, яка оптимізує співпрацю споживачів фінансових послуг з омбудсменом. Важливо, щоб медіатор брав активну участь не лише на етапі оскарження спорів, а й у запобіганні їм у формі діалогу зі споживачем та реалізації прав та обов'язків обох сторін. Страховий омбудсмен може розглядати спори, пов'язані з врегулюванням претензій, неправомірним продажем, сплатою страхових премій, юридичним оформленням полісу, затримкою розрахунків, невидачею страхових документів тощо. Такий інститут страхового омбудсмену буде нести відповідальність за захист інтересів і розгляд скарг страхувальників, а основна мета діяльності омбудсмена полягає в тому, щоб розглядати скарги страхувальників поза судовою системою економічно ефективним і неупередженим способом.

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, що в діяльності інституту страхового омбудсмену варто дотримуватися таких принципів:

1. **Нейтралітет.** Нейтральність є важливою для роботи омбудсменів, оскільки вона демонструє уникнення упередженості. Упередженість є

перешкодою для вирішення конфлікту і не дозволяє омбудсмену надавати справедливі пропозиції. Нейтральність омбудсмену також буде впливати на зростання довіри з боку споживачів;

2. **Довіра.** Метою омбудсмена є встановлення певного рівня комфорту та довіри з відвідувачем, після чого залучені сторони можуть досягти взаємовигідного рішення;

3. **Компетенції коучинга.** Омбудсмен має бути відкритим і справедливим слухачем, демонструвати дипломатію та посередництво.

Перевагами впливу діяльності страхового омбудсмену на формування соціально-економічної безпеки регіону є: зміцнення матеріального становища застрахованого населення, зростання інвестицій в бізнес для підтримки тих галузей економіки, які нині є пріоритетними; підтримка соціальної стабільності населення, яке потребує соціального захисту.

Вважаємо, що довіра споживачів до надійності страхових компаній є однією з основних засад розвитку страхового ринку. Ефективне регулювання та нагляд за ринком зміцнюють впевненість і довіру до страхових компаній. Практична реалізація запропонованих пропозицій дозволить наблизити законодавчі положення щодо страхової діяльності до європейських стандартів, активізувати страхову, фінансову та інвестиційну діяльність страхових компаній та посилити фінансову безпеку фінансових ринків. В свою чергу, ресурси від страхування можуть бути спрямовані на соціально-економічний розвиток держави, регіону, особливо на інвестиційні проекти для підтримки пріоритетних сфер та галузей: будівництва, енергетики, інфраструктури, сільськогосподарського виробництва та інших; розвиток особистого медичного страхування сприятиме фінансуванню сектору охорони здоров'я.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що переорієнтація страхового ринку на цифрові технології є визначальною вимогою трансформаційного світу. На цифровізацію страхового ринку істотно впливають такі процеси, як інтернетизація,

індивідуалізація, цифровізація. Обґрунтовано, що одночасний розвиток цих напрямків забезпечить синергетичний ефект у процесі цифровізації страхового ринку України та виведення його на якісно новий рівень розвитку в умовах трансформаційних змін, а InsurTech можливо використовувати, як основу для розвитку стратегічних напрямів страхової системи України, що буде сприяти консолідації у світовий ринок страхування.

2. Запропоновано запровадити системні рішення на державному рівні для того, щоб страхова галузь відновилася у післявоєнний період і мала змогу здійснювати страхування українців від викликів часу. Вважаємо, що рекомендовані кроки повинні бути здійснені, в першу чергу, для забезпечення спроможності страховиків здійснювати страхові виплати та підтримувати громадян, підприємства та бізнес.

3. Обґрунтовано, що виявлення та зменшення страхового шахрайства є головним пріоритетом для страхових компаній. Чесним клієнтам не доведеться платити шахраям за рахунок вищих премій. Страхова галузь продовжує вдосконалювати свої системи та засоби контролю, щоб забезпечити виявлення та запобігання всім видам шахрайства. Доведено, що боротьба зі страховим шахрайством вимагає побудови ієрархічної системи, що охоплюватиме весь ринок: національний рівень та рівень страхових компаній. Пропонований на державному рівні режим боротьби зі страховим шахрайством передбачає використання різноманітних методів, форм та інструментів прямого та непрямого впливу. Основною метою запропонованої системи є запобігання випадкам страхового шахрайства, обмін інформацією про факти фальшивих страхових випадків, контроль за дотриманням відповідного законодавства. Обґрунтовано доцільність сегментування зусиль компанії з протидії шахрайству.

4. Визначено, що основою системи удосконалення захисту прав споживачів на страховому ринку України є забезпечення його належного державного регулювання. Стратегічною ціллю державного регулювання має стати створення якісної системи захисту справ споживачів страхових послуг,

що допоможить відновити довіру населення до страхових компаній та активізувати їх співпрацю у сфері захисту прав споживачів. Доведено, що регуляторний процес та системний підхід до забезпечення захисту прав споживачів страхових послуг має містити чотири складові: правове регулювання (механізм укладання договорів; розкриття інформації для споживачів страхових послуг; компенсація завданих матеріальних та моральних збитків споживачам); механізм компенсацій (формування гарантійних фондів та схем, що спрямовані на зниження ризиків пов'язаних із страхуванням); інформаційне забезпечення (запровадження освітніх програм для споживачів); вирішення страхових спорів (можливість для споживачів контактувати з регуляторами ринків).

5. У роботі визначена роль інституцій, які займаються альтернативним вирішенням спорів між споживачами та страховими компаніями, активізувати діяльність страхового омбудсмена. Визначено, що створення в Україні інституту альтернативного вирішення страхових спорів у формі страхового омбудсмена покращить якість регулювання страхового ринку, підвищить рівень довіри населення до страхових компаній, посилить фінансову дисципліну, зменшить навантаження на судові органи, підвищить прозорість і відкритість страхового ринку. Визначені переваги його впливу на формування соціально-економічної безпеки регіону (зміцнення матеріального становища застрахованого населення, зростання інвестицій в бізнес для підтримки тих галузей економіки, які нині є пріоритетними; підтримка соціальної стабільності населення, яке потребує соціального захисту).

Основні результати дослідження за даним розділом опубліковано у працях [1, 2, 3, 4, 10].

ВИСНОВКИ

Одержані під час дослідження результати в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання – обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо розвитку страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону. Зокрема, було отримано такі наукові результати:

1. Дослідження різних наукових поглядів на поняття «соціально-економічна безпека» дало змогу сформулювати власне бачення цієї категорії. Соціально-економічну безпеку регіону запропоновано розглядати як: комплекс умов і факторів регіональної економічної системи, які забезпечують стабільний і ефективний соціально-економічний розвиток; раціональне використання економічного потенціалу регіону та досягнення інтересів території в межах національної економіки. На нашу думку, соціально-економічна безпека регіону проявляється в двох взаємозалежних аспектах: соціальному (проявляється у підвищенні життєвого рівня населення, всебічному розвитку людського капіталу, підвищенні якості життєвого середовища) та економічному (проявляється загалом у здатності економіки забезпечити процес відтворення незалежно від зовнішніх впливів, в розвитку галузей і виробництв, що визначають зростання національного добробуту).

2. Визначено, що страхування є визначальною складовою соціально-економічної безпеки регіону й слугує інструментом захисту фізичних та юридичних осіб на комерційній основі та формує основу капіталовкладень. Страхування захищає активи та доходи від несприятливих потрясінь, заохочує ризик та інвестиції в малий бізнес, покращує рівність в освіті та здоров'ї. Надаючи фінансову допомогу, коли домогосподарства зазнають катастрофічних витрат, втрачають активи або здатність отримувати дохід, страхування може обслуговувати всі верстви населення. Страхова діяльність має бути врегульована, зважаючи на нові виклики, зокрема й пандемію.

3. Удосконалено алгоритм методики оцінки соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника та уточнено систему

показників-індикаторів в розрізі її виробничої, соціальної, економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, фінансової та екологічної складових. Запропоновано методику проводити в три послідовних етапи, яка дозволяє повною мірою врахувати вплив загроз на соціально-економічну безпеку регіону та оцінити її комплексно з використанням системи показників. Вважаємо, що отримані результати аналізу соціально-економічної безпеки регіону за вказаним алгоритмом можуть слугувати основою для пошуку та обґрунтування напрямів її зміцнення.

4. Аналіз соціально-економічного розвитку Миколаївської області дав змогу визначити: що незважаючи на загальнодержавні тенденції щодо зменшення чисельності наявного населення, частка людей працездатного віку в області складає 61,6%; регіон має вигідне економіко-географічне положення, значний рекреаційний потенціал, володіє вагомим природноресурсним потенціалом – має 2 млн га сільськогосподарських угідь, з яких 1,7 млн га ріллі, що становить 5 % орної землі в Україні, виробляє конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; завдяки вдалому впровадженню реформ соціальна сфера зазнає значних позитивних змін.

5. Комплексна інтегральна оцінка соціально-економічної безпеки Миколаївської області, проводилася за запропонованою методикою в три етапи: відбір групи показників за виділеними складовими соціально-економічної безпеки регіону, визначення їх значень (вибірка даних склала 135 спостереження за 27 показниками); нормування показників-коефіцієнтів та на основі отриманих значень базових показників розраховано інтегральні індекси стану окремих складових соціально-економічної безпеки. Оцінка соціально-економічної безпеки Миколаївського регіону показала невисокий її рівень. Динаміка інтегрального індексу соціально-економічної безпеки Миколаївської області мала висхідну тенденцію у 2017-2021 роках. У 2020 р. рівень соціально-економічної безпеки мав найнижче значення, що є наслідком пандемії коронавірусу. Визначено, що найвищу вагу у 2021 р. мав показник «соціально-

економічна складова» (0,412), на другому місці показник «соціальна безпека» з коефіцієнтом 0,321, а показник «інвестиційно-інноваційна складова» у 2021 р. становить (0,215).

6. Проаналізовано стан розвитку вітчизняного ринку страхових послуг. Визначено, що страховий ринок України продовжує відставати від економічного зростання, а його частка у ВВП є незначною. Доведено, що страхування сприяє зміцненню та покращенню матеріального становища застрахованого населення, а також інвестуванню великих обсягів коштів, пов'язаних із виконанням накопичувальної функції, для інвестування в національну економіку через механізми страхування (страхові резерви). Тому, шляхом прийняття виваженої національної політики щодо страхового ринку в цілому та ринку страхування життя, це може бути впливовим інструментом забезпечення соціальної стабільності, особливо в контексті населення, яке потребує соціального захисту та бюджетного дефіциту.

7. Запропоновано запровадити системні рішення на державному рівні для того, щоб страхова галузь відновилася у післявоєнний період і мала змогу здійснювати страхування українців від викликів часу. Вважаємо, що рекомендовані кроки повинні бути здійснені, в першу чергу, для забезпечення спроможності страховиків здійснювати страхові виплати та підтримувати громадян, підприємства та бізнес. Встановлено, що переорієнтація страхового ринку на цифрові технології є визначальною вимогою трансформаційного світу. На цифровізацію страхового ринку істотно впливають такі процеси, як інтернетизація, індивідуалізація, цифровізація. Обґрунтовано, що одночасний розвиток цих напрямків забезпечить синергетичний ефект у процесі цифровізації страхового ринку України та виведення його на якісно новий рівень розвитку в умовах трансформаційних змін, а InsurTech можливо використовувати, як основу для розвитку стратегічних напрямів страхової системи України, що буде сприяти консолідації у світовий ринок страхування.

8. Обґрунтовано, що для подальшого розвитку страхової галузі необхідно побудувати ієрархічну структуру, яка охоплюватиме національний

рівень і рівень страхової компанії для боротьби зі страховим шахрайством. Пропонована на державному рівні система боротьби зі страховим шахрайством передбачає використання різноманітних методів, нормативних форматів та інструментів прямого та непрямого впливу. Основними завданнями запропонованої системи є запобігання випадкам страхового шахрайства, обмін інформацією про факти фальсифікованих страхових випадків та контроль за дотриманням відповідного законодавства. Доведена доцільність сегментації антишахрайських зусиль на рівні страхових компаній. Це сприятиме утриманню та нарощенню досягнутого рівня довіри до страхового ринку в українському суспільстві, підвищенню культури страхування та формуванню дієвої системи захисту майнових інтересів і прав громадян та юридичних осіб, підтримки соціальної стабільності у суспільстві та економічної безпеки регіону.

9. Основою системи удосконалення захисту прав споживачів на страховому ринку України є забезпечення його належного державного регулювання. Визначено, що системний підхід до процесу регулювання та забезпечення захисту прав споживачів страхових послуг повинен включати чотири складові: правове регулювання (механізм укладання договорів; розкриття інформації для споживачів страхових послуг; компенсація завданих матеріальних та моральних збитків споживачам); механізм компенсацій (формування гарантійних фондів та схем, що спрямовані на зниження ризиків пов'язаних із страхуванням); інформаційне забезпечення (запровадження освітніх програм для споживачів); вирішення страхових спорів (можливість для споживачів контактувати з регуляторами ринків). Така система матиме позитивний вплив на розвиток самого страхового ринку, а ресурси можуть бути спрямовані на соціально-економічний розвиток держави, регіону, особливо на інвестиційні проекти для підтримки пріоритетних сфер та галузей: будівництва, енергетики, інфраструктури, сільськогосподарського виробництва та інших; розвиток особистого медичного страхування сприятиме фінансуванню сектору охорони здоров'я. Доведено, що варто посилювати роль інституцій, які займаються альтернативним вирішенням

спорів між споживачами та страховими компаніями, активізувати діяльність страхового омбудсмена. Визначені переваги його впливу на формування соціально-економічної безпеки регіону (зміцнення матеріального становища застрахованого населення, зростання інвестицій в бізнес для підтримки тих галузей економіки, які нині є пріоритетними; підтримка соціальної стабільності населення, яке потребує соціального захисту).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ahmed, H., & Ibrahim, I.R. (2018). Financial consumer protection regime in Malaysia: Assessment of the legal and regulatory framework. *Journal of Consumer Policy*, 41(2), 159-175. doi:[10.1007/s10603-018-9369-0](https://doi.org/10.1007/s10603-018-9369-0).
2. Allahverdiyeva, I., (2022). Introduction of the ombudsman institute in the insurance market of Ukraine. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 26(3), 77-86. [https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26\(3\)-7](https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26(3)-7)
3. Allianz Global Corporate & Specialty. Allianz Risk Barometer 2021. URL: <https://forinsurer.com/files/file00699.pdf> (дата звернення 10.01.2022 р.).
4. Annual report. (2021). URL: <https://www.ombudsman-insurance-annualreport.be/2021-ombudsman-assurances-rapportannuel/#introduction> (дата звернення 10.01.2022 р.).
5. Bilevsky Gabriela, 2018. "Assessment Of The Romanian Insurance Market Pre-And Post-Crisis," *Annals - Economy Series*, Constantin Brancusi University, Faculty of Economics, vol. 4, pages 21-28, August.
6. Biriuk, S. (2020). Information component of rights protection of financial services consumers in Ukraine: Strategic prospects. *Intellect XXI*, 1, article number 104107. doi:[10.32782/24158801/20201.189](https://doi.org/10.32782/24158801/20201.189).
7. Britchenko, I.G. & Stoyka, V.S. (2017). Creation of the institute of the financial ombudsman: International experience and prospects for Ukraine. *Problems of Economics*, 1, 338-344.
8. C. Kousky, "The Role of Natural Disaster Insurance in Recovery and Risk Reduction", *Annual Review of Resource Economics*, 11 (2019): 399–418.
9. Commission Recommendation. (1998). 98/257/EC: Of 30 March on the principles applicable to the bodies responsible for out-of-court settlement of consumer disputes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:31998H0257> (дата звернення 10.04.2022 р.).
10. Corteva Agriscience допомагає фермерам застрахуватися від наслідків негоди. URL: <https://www.corteva.com.ua/news-and-events/the-talenta-program-is-in-the-TOP-25-of-the-best-corporate-social-responsibility-programs.html> (дата звернення 10.04.2022 р.).
11. Daradkah, D., & Janaideh, R. (2022). The effect of financial consumer protection on banks' competitiveness and profitability. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*, 6(4), 134-140. doi:10.22495/cgobrv6i4p12.
12. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council on alternative dispute resolution for consumer disputes. (2013, May). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1427472736368&uri=CELEX:32013L0011> (дата звернення 10.01.2023 р.).
13. Echeverria, P., & Salomonson N. (2019). Consumer vulnerability during mobility service interactions: Causes, forms and coping. *Journal of Marketing Management*, 35(3-4), 364-389. doi:[10.1080/0267257X.2019.1568281](https://doi.org/10.1080/0267257X.2019.1568281).
14. *End poverty in all its forms everywhere*, United Nations, 2019.

15. Europe: Quality of Life Index by Country 2022 Mid-Year. URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?title=2022-mid®ion=150 (дата звернення 15.05.2022 р.).
16. Federation of Finnish Financial Services. URL: <https://www.finanssiala.fi> (дата звернення 15.05.2022 р.).
17. Financial Ombudsman. (2021). URL: https://www.knf.gov.pl/en/CONSUMERS/Consumer_Protection_on_Financial_Services_Market/Financial_Ombudsman (дата звернення 15.05.2022 р.).
18. G. von Peter, S. von Dahlen and S. Saxena, “Unmitigated Disasters? New Evidence on the Macroeconomic Cost of Natural Catastrophes,” *Bank for International Settlements Working Paper*, No 394, 2012.
19. Gaganis, C., Galariotis, E., Pasiouras, F., & Staikouras, C. (2020). Bank profit efficiency and financial consumer protection policies. *Journal of Business Research*, 118, 98-116. doi:[10.1016/j.jbusres.2020.06.033](https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.06.033).
20. Global insurance market trends. (2021). URL: <https://www.oecd.org/daf/fin/insurance/Global-Insurance-Market-Trends-2021.pdf> (дата звернення 15.05.2022 р.).
21. Golovan, V. (2019). World experience of activity of the ombudsman institute. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3, 199-203.
22. Grechko, O.O. (2019). Disadvantages and advantages of the law “amendments to some legislative acts of Ukraine on improving the functions of state regulation of financial services markets”. In *Modern Problems of the Development of Law and Economics in an Innovative Society*: Coll. of Science Pr. Based on the Materials of the 2nd Internet Conference (pp. 216-224). Kharkiv: Research Institute PZIR NAPrNU.
23. Grabosky P., Duffield G. Red flags of Fraud. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice: Australian Institute of Criminology*. 2001. № 200, P. 1-6.
24. Guidance paper on preventing, detecting and remedying fraud in insurance. URL: <https://www.iaisweb.org/page/about-the-iais> (дата звернення 15.05.2022 р.).
25. Honcharenko, N. Shyshpanova. Agricultural Insurance as a Condition for Sustainable Development of Rural Areas. *Вісник аграрної науки Причорномор'я : наук. журн.* / [редкол.: В. С. Шебанін (голов. ред.) та ін.]. – Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2022. – Т. 26, No 1. – С. 59-69 DOI: 10.56407/2313-092X/2022-26(1)-6
26. Horbova, A., Galagan, V., Basysta, I., & Riabchynska, O. (2019). *Ashot Hayrapetyan Institute of financial ombudsman: European models of functioning and introduction in Ukraine*. URL: <https://www.abacademies.org/articles/institute-of-financial-ombudsman-european-models-of-functioning-and-introduction-in-ukraine-8438.html>.
27. Institute of a specialized financial ombudsman in Ukraine: Necessity and potential of implementation. (2020). URL <https://legalclinics.in.ua/institut-spetsializovanogo-finansovogo-ombudsmena-v-ukrayini-neobhidnist-ta-potentsial-zaprovadzhennya/> (дата звернення 15.05.2022 р.).

28. Insurance fraud: not a victimless crime. URL: <https://www.laa.lv/wp-content/uploads/2020/01/Insurance-fraud-not-a-victimless-crime.pdf> (дата звернення 12.06.2022р.).
29. Insurance in Sweden 2011-2020. URL: <https://www.svenskforsakring.se/globalassets/engelska/statistics/insurance-in-sweden-2011-2020.pdf> (дата звернення 12.06.2022 р.).
30. Insurance ombudsman: Global experience and prospects of implementation in Ukraine. (2020). Retrieved from <https://vecherniy.kharkov.ua/news/176630/> (дата звернення 12.06.2022 р.).
31. International Association of Insurance Supervisory Authorities. (2022). URL: <https://www.iaisweb.org/> (дата звернення 12.06.2022 р.).
32. Jung J. Big data application and management of UK police forces and its policy implications for the Korean Police. *J Police Sci.* 2019. Vol. 19. P. 85–113. doi: 10.22816/polsci.2019.19.1.004.
33. Kirkham, R.M. (2016). The ombudsman, tribunals and administrative justice section: A 2020 vision for the ombudsman sector. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 38(1), 103-114.
34. La Médiation de l'Assurance. (2020). URL: <https://www.mediation-assurance.org/le-mediateur-de-lassurance/> (дата звернення 12.06.2022 р.).
35. Lee I, et al. "Insurance Market Development and Income Inequality", *The International Review of Financial Consumers*, 2(1) 2017, 43–53.
36. Loveday B., Jung J. A current and future challenge to contemporary policing: the changing profile of crime and the police response. examples of policing fraud in two police jurisdictions: England and Wales and South Korea. *A Journal of Policy and Practice*. 2021. Vol.15. P. 1633–1650. doi: 10.1093/police/paab034.
37. N. J. Klein, "Subsidizing car ownership for low-income individuals and households." *Journal of Planning Education and Research*, 2020.
38. Nataliia Kudriavska, 2017. "The Model Of Interaction Between Insurance Intermediaries And Insurance Companies In The Assurance Of Sustainable Development Of The Insurance Market," *Baltic Journal of Economic Studies*, Publishing house "Baltija Publishing", vol. 3(1).
39. OECD. Technology and innovation in the insurance sector. URL: <https://www.oecd.org/pensions/Technology-and-innovation-in-the-insurance-sector.pdf> (дата звернення 11.08.2022 р.).
40. Ombudsman assurances verzekeringen. (2022). URL: <https://www.ombudsman-insurance.be/fr/mission/notre-role> (дата звернення 11.08.2022 р.).
41. Ombudsman of Private insurance and of Suva. (2022). URL: <https://versicherungsombudsman.ch/?id=165> (дата звернення 11.08.2022 р.).
42. Ombudsmen disposed of 32% more complaints against insurers in 2021-22. (2022). URL: https://www.business-standard.com/article/finance/ombudsmen-disposed-of-32-more-complaints-against-insurers-in-2021-22-122090200799_1.html (дата звернення 11.08.2022 р.).

43. Onyshchenko, V., & Bondarevskaya, O. (2018). Principles of assessing the economic security of the region. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), 189-197. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-189-197>.
44. Pasiouras, F. (2018). [Financial consumer protection and the cost of financial intermediation: Evidence from advanced and developing economies. *Management Science*, 64\(2\), 902-924. doi:10.287/mnsc.2016.2585.](#)
45. Poltorak, A. & Korol, I. (2018). Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 4, 1, 235-241.
46. Pozniakova, O., & Dobosh, N. (2020). Development of digitalization mechanism of institute of financial ombudsman on example of Ukraine. *Technology Audit and Production Reserves*, 6(4(56)), 54-59. [doi:10.15587/2706-5448.2020.220327.](#)
47. Price waterhouse Coopers. *World Survey of Economic Crimes*. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.pwc.com/ua/en/services/forensic/assets/gecs_2011_report_ukraine_eng.pdf (дата звернення 11.08.2022 р.).
48. Protection of the rights of consumers of financial services: Work with appeals in the 1st quarter of 2021. (2021). URL: [https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/zg_2021-q1.pdf?v=4](#)(дата звернення 11.08.2022 р.).
49. Ragul, V. (2021). *Analysis of Insurance Ombudsman Scheme in India*. URL: [https://www.legalserviceindia.com/legal/article-6133-analysis-of-insurance-ombudsman-scheme-in-india.html](#) (дата звернення 11.08.2022 р.).
50. S. Mullainathan and E. Shafir, *Scarcity: Why Having Too Little Means So Much*, Times Books, 2013.
51. S. Wanczeck et al, "Inclusive Insurance and the Sustainable Development Goals", *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH*, July 2017.
52. Sergienko, V.V., & Sylenko, N.N. (2019). Financial mediation – necessity and peculiarities of regulatory implementation. *Fi-nancial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(31), 402-409. doi:[10.18371/fcaptp.v4i31.190961.](#)
53. Shebanin V., Kliuchnyk A., Allakhverdiyeva I., Umanska, V. Tools of formation of the system of socio-economic security of territorial communities of the region. *Regional Science Inquiry*, 14(1) (2022)., 127-136. URL: [https://cutt.ly/c9gtaQJ](#)
54. Shebanin V., Kormyshkin I., Umanska V., Allakhverdiyeva I., Reshetilov G. Sustainable development of the socio-economic security system of the region based on closed cycle technologies. *Rivista di studi sulla sostenibilita: FrancoAngeli Editore*, vol. 0(2), pages 271-288.
55. Shebanina, O., Kliuchnyk, A., Reshetilov, G., Allakhverdiyeva, I. Peculiarities of Insurance of Subjects of the Closed Cycle Technology Sphere. *Scientific Horizons*, 2022, 25(10), pp. 119–126.

56. Shebanina, O., Kliuchnyk, A., Reshetilov, G., Allakhverdiyeva, I. Peculiarities of Insurance of Subjects of the Closed Cycle Technology Sphere. *Scientific Horizons*, 2022, 25(10), pp. 119–126.
57. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Reshetilov, G., & Allakhverdiyeva, I. (2023). Economics of renewable energy from agricultural enterprises in Ukraine. *International Journal of Environmental Studies*, doi:10.1080/00207233.2023.2170578.
58. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Umanska, V., Allakhverdiyeva, I., Reshetilov, G. Influence of Closed-Loop Technologies on Local Development of Communities and Formation of Their Social and Economic Security. *Review of Economics and Finance*, 20(1), 2022 pp. 417-423.
59. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Umanska, V., Allakhverdiyeva, I., Reshetilov, G. Influence of Closed-Loop Technologies on Local Development of Communities and Formation of Their Social and Economic Security. *Review of Economics and Finance*, 20(1), 2022, pp. 417-423.
60. Shovkoplias, H.M. (2020). Specificity of control in the financial services market depending on the type of nonbank financial institutions: experience of the European union. *Scientific Papers of National University "Odessa Law Academy"*, 26, 156-162. doi:[10.32837/npuola.v26i0.672](https://doi.org/10.32837/npuola.v26i0.672).
61. *Sigma* 5/2019: Indexing resilience: a primer for insurance markets and economies, Swiss Re Institute, 7 September 2019. (дата звернення 11.08.2022 p.).
62. T. Holzheu, and G. Turner, "The Natural Catastrophe Protection Gap: Measurement, Root Causes and Ways of Addressing Underinsurance for Extreme Events", *The Geneva Papers on Risk and Insurance – Issues and Practice*, 2018.
63. T. Ranganathan, A. Mishra and A. Kumar "Crop Insurance and food security: evidence from rice farmers in Eastern India," 2019 *Allied Social Sciences Association Annual Meeting, Agricultural and Applied Economics Association*, January 2019.
64. The Association of Certified Fraud Examiners. *The Report to the Nation on Occupation Fraud and Abuse*. Austin: ACFE, 2018. URL: <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2018/>. (дата звернення 17.11.2022 p.).
65. The economist group. URL: <https://www.economistgroup.com/about-us> (дата звернення 17.11.2022 p.).
66. The Economist Intelligence Unit. Digital Adoption in the Insurance Sector from Ambition to Reality?. EIU. 2015. P.3. Insurance Market Outlook 2017/2018
67. The impact of insurance fraud. URL: <https://www.insuranceeurope.eu/publications/492/the-impact-of-insurance-fraud/nsights/claims-management-taking-a-determined-stand-against-insurance-fraud>. (дата звернення 17.11.2022 p.)
68. Trynchuk, V.V., Horyslavets, P.A., Horbova, H.V., & Zelenitsa, I.M. (2018). Financial ombudsman and his role in consumer protection issues on the

- insurance market of Poland. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(26), 268-280. doi:[10.18371/fcaptp.v3i26.143868](https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.143868).
69. Unified register of court decisions. (2021). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
 70. &Ensuring Economic and Food Security through the Development of the Agricultural Sector (The (Example of Ukraine). *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 2020, Volume 26, Issue 1, Pages 90-100 <http://dx.doi.org/10.47750/cibg.2020.26.01.012>
 71. Vitomska, N. (2021). Organizational and legal aspects of ombudsman's activity in insurance. *Economics, Finance and Management Review*, 1(5), 91-98.
 72. Vyshnevskaya, O., Melnyk, I., Sarapina, O., Pinchuk, T. & Yermian, O. (2020). Globalcommunitysecurity: manifestations, priorities, threats. *Ukraine Journal of Ecology*, 10(5), 259-265pp., URL: <https://www.ujecology.com/abstract/global-community-security-manifestations-priorities-and-threats-59164.html> DOI:10.15421/2020_241
 73. Vyshnevskaya, O. (2019). Financial security of global safety of social systems. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 23(3), 11-19. DOI: [10.31521/2313-092X/2019-3\(103\)-2](https://doi.org/10.31521/2313-092X/2019-3(103)-2)
 74. Vyshnevskaya, O. (2022). Development of insurance, opportunities and practical experience in the formation of social and economic security (regional aspect). *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 26(3), 9-19. [https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26\(3\)-1](https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26(3)-1)
 75. Why is health insurance important? URL: <https://www.aha.org/guidesreports/report-importance-health-coverage> (дата звернення 17.11.2022 р.).
 76. Zachosova, N., Herasymenko, O., & Shevchenko, A. (2018). Risks and possibilities of the effect of financial inclusion on managing the financial security at the macro level. *Investment Management and Financial Innovations*, 15(4), 304-319. doi:[10.21511/imfi.15\(4\).2018.2511](https://doi.org/10.21511/imfi.15(4).2018.2511).
 77. Zavoloka, Yu.M., Yefremenko, A.G., Malashenko, Yu.A. (2020). Peculiarities of the functioning of the insurance market in the conditions of modern digital transformation. *Economy and the State*, 6, 102-106.
 78. Аберніхіна І. Г. Система показників оцінки фінансової надійності страховика. *Фінанси України*. 2017. № 6. С. 74-86.
 79. Адміністрація морських портів України. URL: <https://www.uspa.gov.ua/> (дата звернення 17.11.2022 р.).
 80. Аллахвердієва І. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін (English). *ModernEconomics*. 2022. № 31(2022). С. 135-141 DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V31\(2022\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V31(2022)-18)
 81. Аллахвердієва І. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін (English). *ModernEconomics*. 2022. № 31(2022). С. 135-141 DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V31\(2022\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V31(2022)-18)
 82. Аллахвердієва І. В. Агροстрахування як умова сталого розвитку сільських територій регіону: теоретична концептуалізація // Цифровізація економіки як фактор стійкого розвитку держави: міжн. наук. конф., 23-24

- вересня 2022 р. Державний університет імені Яна Кохановського у м. Кельце (Республіка Польща). С.75-78.
83. Аллахвердієва І. В. Формування HR-бренду як умова сталого розвитку територіальної громади // Інтеграція науки та практики управління в умовах соціокультурних трансформацій: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. (18 травня 2022 року, м. Полтава) / Ред. кол. : В. В. Заблоцький, О. І. Кравченко, Н. С. Васиньова. м. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2022. С.137-139.
 84. Аллахвердієва І. В. Державна підтримка для учасників агрострахування // Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни : тези доповідей учасників міжн. науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 26 травня 2022 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2022. С.73-75.
 85. Аллахвердієва І. В. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні // Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти: матеріали VII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. науковців та здобувачів вищої освіти, 6 травня 2022 р. Кам'янець-Подільський, 2022. С. 408-411.
 86. Аллахвердієва І. В. Розвиток страхування в туристичному бізнесі: закордонна практика // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 9 червня 2022 р., Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ. С.140-142.
 87. Аналітичне дослідження «Ринок агрострахування України у 2018-му андерайтинговому році»/Міністерство аграрної політики та продовольства за підтримки Міжнародної фінансової корпорації (IFC, Група світового банку). URL: <https://agro.me.gov.ua>.
 88. Андрієнко В., Кобко Р. Роль державного регулювання у процесі забезпечення економічної безпеки ринку страхових послуг України. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2017. Т. 1, № 44. С. 5-14.
 89. Аферисти з фантазією. URL: <https://mind.ua/publications/20204635-aferisti-z-fantazieyu-yak-klienti-strahovih-kompanij-namagayutsya-obludnim-shlyahom-otrimati-viplati>. (дата звернення: 17.11.2022).
 90. Баранова В. Г., Бондаренко П. В., Захаренко О. О. Деякі аспекти ідентифікації загроз функціонуванню страхового ринку України. *Причорноморські економічні студії*. Одеса, 2018. Вип. 36. Ч.2. С. 66–70. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/36_2_2018.pdf
 91. Барановський О. І. «Відмивання грошей»: сутність та шляхи запобігання. Харків: Форт, 2003. 472 с.
 92. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т. Т. 1. Київ : УБС НБУ, 2014. 831 с.
 93. Белай С. Кластерний аналіз соціально-економічної безпеки регіонів України. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 1. 384–390. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-1/doc/5/02.pdf>.

94. Бондаревська О.М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. Вип. 24 (2). С. 54-57.
95. Ботвіна Н. О. Формування страхового ринку в Україні: реалії та проблеми сьогодення. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопільський національний економічний університет. 2019. № 4. С 92-98.
96. Братюк В. П. Дослідження управління фінансовою надійністю страховика на прикладі страхових компаній України. *Ефективна економіка*. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3509>.
97. Буколова В. В. Індикаторний підхід в оцінюванні в економічній безпекології: проблеми застосування. *Бізнес Інформ*. 2017. № 7. С. 36–42.
98. Бурбело, О. А., Патріарх, Т. В., Бурбело, С. О. Економічна безпека регіону в системі його соціально - економічного розвитку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 1(89), 2020. 135-148. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.89.135-148>
99. Бутиріна В. М. Концептуальні основи фінансової стійкості страхових організацій. Вчені записки Таврійського національного університету. / В. М Бутиріна. // Сер.: економіка та управління. – 2013. – № 26 (65). – С. 20-26. URL: http://sneconmanag.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_lecon/003butyr.pdf. (дата звернення 17.11.2022 р.).
100. Бюджети територіальних громад України: опублікована нова версія інформаційно-аналітичного дашборду. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14281?page=4> (дата звернення 17.11.2022 р.).
101. Варналій З.С., Мельник П.В., Тарангул Л.Л. Економічна безпека. Київ: Знання, 2009. 647 с.
102. Волосович С.В., Фоміна О. Технологічні інновації на страховому ринку. *ВІСНИК КНТЕУ*. 2018. № 5. С.124-137
103. Газета «Урядовий Кур'єр». URL: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/pavlo-caruk-polisi-zayavleni-kliiyentami-yak-vtrach/> (дата звернення 12.06.2022).
104. Гбур З.В. Економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 18. С. 81-86.
105. Гуменюк А.М. Безпека структурно інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. Київ: НІСД, 2014. 468 с.
106. Дем'янчук М. А., Дроздина А. А. Інформаційні технології як фактор підвищення конкурентоспроможності страхових компаній. *Модернізація економіки: теоретичні засади та практика реалізації*: матеріали міжнар. наук.-практич. конф., м. Запоріжжя, 23 січня 2021 р. Запоріжжя, 2021. С. 145–149.

107. Дикань В.В., Александрова О.Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18-25.
108. Добрик Л.О. Найбільш ризиковими видами страхування в Україні з позиції схильності до шахрайства. *Ефективна економіка*. 2016. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4900>. (дата звернення: 17.11.2022).
109. Драган О.І. Соціально-економічна безпека: конспект лекцій. К.: НУХТ, 2013. 114 с.
110. Желізняк Р. Й., Бонецький О. О., Жулевич М. І., Розвиток світового ринку страхування в умовах діджиталізації. *Modern Economics*. 2019. № 17(2019). С. 100-104. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V17\(2019\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-16).
111. Заволока Ю. М., Єфременко А. Г., Малашенко Ю. А. Особливості функціонування страхового ринку в умовах сучасної цифрової трансформації. *Економіка і держава*. 2020. №6. С. 102-106.
112. Іляш О.І. Принципи побудови індикаторів соціальної безпеки. Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. 2011. № 1. С. 72-75.
113. Іншуртех - нове слово в страхуванні, без якого вже не обійтися. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/9/670823/> (дата звернення 17.02.2023 р.).
114. Кальницька М.А. Структура соціальної безпеки та динаміка її показників в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25 (2). С. 66-71.
115. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ : НІСД, 2013. 104 с.
116. Кириленко О. П. та Толуб'яка В. С. (2016). Соціальне страхування: підруч. Тернопіль: Екон. думка, ТНЕУ, 516 с.
117. Кисільова І. Ю. Оцінка фінансової надійності страховика. *Вісник Одеського національного університету*. –2014. – № 19. – Вип. 2(5). – С. 139-143.
118. Кобилиця Н. О. Система оцінки фінансової стійкості страхової компанії. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. № 19 (5). С. 191-196.
119. Козаченко Г. В. Естиметологічний аспект в економічній безпекології. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 167–173.
120. Козаченко Г.В., Буколова В.В. Аналіз підходів до оцінювання соціально-економічної безпеки регіону. *Проблеми економіки*. №1 (35), 2018. С.150-157.
121. Конкурентоспроможність страхового ринку України в умовах активізації глобалізаційних процесів / за ред. Л. В. Шірінян. К.: Видавництво Ліра-К, 2020. 404 с.
122. Копитко М.І., Вінічук М.В., Верескля М.Р. Економіко-математичні методи та моделі в системі зміцнення соціальної компоненти економічної безпеки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. № 2. С. 302-312.

123. Кривицька О.Р., Коваленко Д.В. Страхове шахрайство в сучасних умовах функціонування страхових ринків. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. Т.3. № 31. С. 148–151.
124. Кривошлик Т.Д. Об'єднання страхових компаній як фактор саморегулювання на страховому ринку України. *Проблеми економіки*. №4 (38), 2018. С. 247-253
125. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
126. Лебедченко В. В., Ігнатова Є. М. Забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків: Слово, 2014. 168 с.
127. Ломачинська І. А. Фінансова система: теоретико-методологічні домінанти інституційної трансформації в умовах економічних перетворень : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2020. 372 с.
128. Ломачинська І., Сараєв Д. Небанківський сектор та його роль у забезпеченні соціально-економічної безпеки. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2022. Том 21. Вип. 3 (52).
129. Ломачинська І., Сараєв Д. Страхування фінансових ризиків в системі соціально-економічної безпеки національної економіки. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2022. Том 21. Вип. 3 (52).
130. Ломачинська І., Халеева Д., Шмагіна В. Соціальна корпоративна відповідальність як інструмент забезпечення соціально-економічної безпеки та соціальної інклюзії. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2022. Том 21. Вип. 2 (51).
131. Малинич Г. Методичні підходи до аналізу фінансової надійності страхових компаній: переваги та недоліки / Г. Малинич // Вісник Київського національного економічного університету імені Тараса Шевченка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – № 113-114. – С. 87-91.
132. Мельник О. І., Кульбачна Л. А., Жулім М. С. Аналіз сучасного стану страхового ринку в Україні. *Modern Economics*. Миколаїв, 2018. № 7. С. 107–113. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/analysis-of-the-current-state-of-insurance-market-in-ukraine/>
133. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1277 від 29.10.2013р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n136> (дата звернення 17.05.2022 р.).
134. Микитенко Я.В., Фоміна В.С. Страхове шахрайство в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. doi: [10.32702/2307-2105-2020.2.151](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.2.151).
135. Міністерство розвитку громад та територій України. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/> (дата звернення 17.05.2022 р.).

136. Міністерство соціальної політики України. Україна за два роки піднялась на 32 позиції в глобальному рейтингу за індексом соціального прогресу. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21342.html> (дата звернення 17.05.2022 р.).
137. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна»: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 17.05.2022 р.).
138. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Підсумки діяльності страхових компаній за 2019 рік. URL: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stan-i-rozvytokstrakhovoho-ryнку-Ukrainy.html> (дата звернення 17.08.2022 р.).
139. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення 17.08.2022 р.).
140. Національний банк України. Біла книга. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. Київ, квітень 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (дата звернення 17.08.2022 р.).
141. Неджеря В. І. Ризики страхового шахрайства та методи боротьби з ними. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7742> DOI: [10.32702/2307-2105-2020.3.150](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.150) (дата звернення: 13.06.2022).
142. Новікова О.Ф., Сидорчук О.Г., Панькова О.В. та ін. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки: монографія. Київ : Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184с.
143. Огляд фінансово-страхового ринку. Журнал «Insurance TOP» №8(76)/2020р. (дата звернення: 13.06.2022).
144. Олійник В. М. Методологічні засади забезпечення фінансової стійкості страхових компаній: дис. д-ра екон. наук: 08.00.08. Укр. акад. банк. справи. Суми. 2016. 507 с.
145. Ольшанська О.В. Регіон як просторова соціально-економічна система. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 117. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3731/1>
146. Онисько М.С., Богач М.М. Особливості та перспективи організації страхової діяльності в АПК. *Economics Bulletin*, 2018, №4, с.140-147.
147. Основи економічної безпеки: [підручник] / О. М. Бандурка., В. Є. Духов, К. Я. Петрова, М. Черняков. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 236 с.
148. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 р. №16/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80#Text>
149. Офіційний сайт Асоціації британських страховиків. URL: <https://www.abi.org.uk> (дата звернення: 13.06.2022).

150. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 12.06.2022).
151. Офіційний сайт Державної служби статистики України: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.06.2022).
152. Офіційний сайт Загальної асоціації німецької страхової промисловості. URL: <https://www.gdv.de> (дата звернення: 13.06.2022).
153. Офіційний сайт Страхового бюро Канади. URL: <http://www.ibc.ca> (дата звернення: 13.06.2022).
154. Офіційний сайт. Національного бюро страхових злочинів. URL: <https://www.nicb.org> (дата звернення: 17.11.2022).
155. Панченко О., Шоломій А. Розвиток агрострахування в Україні: проблеми та перспективи. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 1 (9). С. 118-126.
156. Петренко Н. О., Поліщук О. А. Формування економічної безпеки регіону: теоретико-методологічний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21-22. С. 112–118. DOI: [10.32702/2306-6814.2020.21-22.112](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.112)
157. Під час дії воєнного стану ринок страхування продовжує працювати – результати опитування. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/pid-chas-diyi-voennogo-stanu-rinok-strahuvannya-prodovjuye-pratsyuvati--rezultati-opituvannya> (дата звернення: 13.03.2023).
158. Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ: ДНУ. 2009. Т. 2, № 254. С. 477-488.
159. Погрішук Б. Економічна безпека аграрного сектору у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2019. Вип. 1 (53). С. 48-52. [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1\(53\).48-52](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2019.1(53).48-52)
160. Погрішук Б., Хвічія-дуве Г., Добіжа Н. Економічна безпека як індикатор розвитку інфраструктури сучасного підприємництва. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. № 2, 2019 р. С. 91- 99. doi:<https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.091>.
161. Подра О. П., Петришин Н. Я. Особливості розвитку вітчизняного страхового ринку та напрями активізації страхової діяльності в умовах становлення цифрової економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7898> (дата звернення: 06.02.2023). DOI: [10.32702/2307-2105-2020.5.76](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.76)
162. Полторац А. С. Організація соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Modern Economics*. 2022. №33(2022). С. 88-98. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V33\(2022\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V33(2022)-12)
163. Полторац А. С. Розвиток страхових ринків як базис забезпечення резильєнтності систем гарантування соціально-економічної безпеки регіонів. *Modern Economics*. 2022. №34(2022). С. 82-89. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V34\(2022\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V34(2022)-12)

164. Полторак А. С., Мельник О. І., Баришевська І. В. Фінансова безпека страхового ринку України. *Modern Economics*. 2021. №28(2021). С. 110-117. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V28\(2021\)-16](https://doi.org/10.31521/modecon.V28(2021)-16)
165. Полчанов А. Ю. Фінансова стійкість страхової компанії як об'єкт стратегічного управління. *Вісник ЖДТУ*. – 2010. – Режим доступу: <http://www.ru.ua/depart/Finanses/resource/file/Збірник/2011-1/Полчанов.pdf>.
166. Попадинець Н.М. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 2 (118). С. 20-23.
167. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.09.2019 р. № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text> (дата звернення: 13.06.2022 р.).
168. Про затвердження бюджету Фонду соціального страхування України на 2021 рік: Постанова КМУ № 261 від 22 березня 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2021-п#Text>. (дата звернення: 13.06.2022 р.).
169. Про затвердження Рекомендацій щодо аналізу діяльності страховиків : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17.03.2005 № 3755. URL: <http://www.uazakon.com/document/fpart50/idx50795.htm>. (дата звернення: 13.06.2022 р.)
170. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 року № 2623ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text> (дата звернення: 13.06.2022 р.).
171. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року": Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/ 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/347202139613> (дата звернення: 13.06.2022 р.).
172. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.06.2022)
173. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 13.06.2022 р.).
174. Прокопчук О. Т., Цимбалюк Ю. А., Мельник К. М. Інвестиційна діяльність страхових організацій в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 5–12. DOI: [10.32702/2306-6814.2021.16.5](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.16.5)
175. Проскура В.Ф., Жуков С.А. Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства. *Науковий вісник*

- Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. Вип. 2. С. 299-307.
176. Результати аналізу звітності страховиків за 2020 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article (дата звернення: 12.08.2022 р.).
 177. Рекуненко І.І., Чорна С.В. Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 667-672.
 178. Романовська Ю.А., Гаврилюк О.Р. Роль страхування в забезпеченні соціальної безпеки. Інфраструктура ринку. Випуск 41, 2020. С.290-296. <https://doi.org/10.32843/infrastruct41-47>
 179. Світовий страховий ринок у 2021-2022 роках. Підсумки та прогнози розвитку. URL: <https://forinsurer.com/news/21/07/14/40018> (дата звернення: 12.08.2022 р.).
 180. Слободянюк О. В. Інституціональна модель страхового ринку України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С.25-28.
 181. Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 12.08.2022 р.).
 182. Стілл А. В. Теоретичні основи забезпечення соціально-економічної безпеки на регіональному рівні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 18. С. 120–124. DOI: [10.32702/2306-6814.2021.18.120](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.18.120)
 183. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy> (дата звернення: 12.08.2022 р.).
 184. Танклевська Н. Ярмоленко В. Методичні підходи до визначення сутності та класифікацій страхування. *Agricultural and resource economics: international scientific E-Journal*. 2017. № 4. С.147-159.
 185. Технології: Телематика, BigData, IoT, Штучний інтелект. URL: <https://forinsurer.com/theme/77> (дата звернення: 12.08.2022 р.).
 186. Ткаченко Н. В. Фінансова стійкість страхових компаній: теоретичні підходи. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 104–121.
 187. Ткачук А.В. Страхове шахрайство: характерні особливості. *Бізнес і безпека*. 2006. № 6. С. 21–22
 188. Фімяр С. В. Методичне забезпечення моніторингу економічної безпеки регіонів. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 450–454.
 189. Шакура О. О. Дослідження сутності фінансової надійності страховика в умовах розвитку системи комерційного страхування в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. – № 23 (15). – С. 270-277.
 190. Шахрайство в страхуванні або вісім найпопулярніших способів як обдурити страхову компанію. URL: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/strahuvannya/statti/shahraystvo_v_strahuvanni_abo_8_naupopulyarnishih_sposobiv_obduriti_strahovu_kompaniyu (дата звернення: 17.11.2022р.).
 191. Шебанін В.С., Аллахвердієва І.В. Страхове шахрайство: теоретична концептуалізація та шляхи протидії. *Вісник аграрної науки Причорномор'я. Том 26 №1*. DOI: [10.31521/2313-092X/2022-26\(1\)-5](https://doi.org/10.31521/2313-092X/2022-26(1)-5).

URL: <https://bsagriculture.com.ua/uk/journals/tom-26-1-2022/strakhove-shakhraystvo-teoretichna-kontseptualizatsiya-ta-shlyakhi-protidiiyi>

192. Шебанін В.С., Кормишкін А.Ю. Страхування – як складова інфраструктурного забезпечення розвитку аграрного підприємництва. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2018. №2. С.3-10
193. Ширінян Л.В. та Климаш Н.І. (2018), Новітні виклики та тенденції розвитку ринку агрострахування в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», вип. 11(39), С. 155-162.
194. Шишпанова Н.О. Страхування як напрям гарантування економічної безпеки туристичного бізнесу. *Modern Economics*, №32. 2022. С.98-103.
195. Шишпанова Н.О., Копайгора О.О. Проблемні тенденції та напрямки регулювання страхового ринку України в умовах трансформаційних змін. *Інвестиції: практика та досвід*. №10. 2021р. С.76-82. DOI: 10.32702/2306_6814.2021.10.76
196. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання і захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні» (2019). URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/zvit%20za%202019.pdf> (дата звернення: 12.08.2022р.).
197. Язлюк Б. О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки [Текст] / Борис Олегович Язлюк // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. – № 1. – С. 149-154. – ISSN 1993-0259.

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1.1. Статті у наукових фахових виданнях України

1. Шебанін В. С., Аллахвердієва І. В. Страхове шахрайство: теоретична концептуалізація та шляхи протидії. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Том 26 №1. С. 50-58. DOI: 10.31521/2313-092X/2022-26(1)-5 <https://bsagriculture.com.ua/uk/journals/tom-26-1-2022/strakhove-shakhraystvo-teoretichna-kontseptualizatsiya-ta-shlyakhi-protidiyi> (індексується у наукометричних базах Google Scholar, Фахові видання України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Crossref, ResearchBib, OAJI, IJIFACTOR, DRJI).

Внесок автора – обґрунтована побудова ієрархічної структури протидії страховому шахрайству, яка охоплюватиме весь ринок і буде провадитися на державному рівні та на рівні страхової компанії.

2. Аллахвердієва І. В. Тенденції розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін (English). *Modern Economics*. 2022. № 31(2022). С. 135-141. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V31\(2022\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V31(2022)-18) (індексується у наукометричних базах Directory of Open Access Journals (DOAJ), CrossRef, CiteFactor, The Journals Impact Factor (JIF), Scientific Indexing Services (SIS), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Google Scholar).

3. Allahverdiyeva, I., (2022). Introduction of the ombudsman institute in the insurance market of Ukraine. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*, 26(3). С. 77-86. [https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26\(3\)-7](https://doi.org/10.56407/2313-092X/2022-26(3)-7) (індексується у наукометричних базах Google Scholar, Фахові видання України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Crossref, ResearchBib, OAJI, IJIFACTOR, DRJI).

1.2. Статті у виданнях, що входить до науково-метричної бази Scopus

4. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Umanska, V., Allakhverdiyeva, I., Reshetilov, G. Influence of Closed-Loop Technologies on Local Development of Communities and Formation of Their Social and Economic Security. *Review of Economics and Finance*, 20(1), 2022. pp. 417-423. (**Scopus**).

Внесок автора – проаналізовано ситуацію із соціально-економічною захищеністю регіонів України. Визначено, що нестабільність та нерівномірність розвитку регіонів країни пояснюється такими факторами, як політична та економічна ситуація, низька ефективність регіонального

менеджменту, корупція, історичні та природні відмінності в конкурентоспроможності регіонів.

5. Shebanina, O., Kliuchnyk, A., Reshetilov, G., **Allakhverdiyeva, I.** Peculiarities of Insurance of Subjects of the Closed Cycle Technology Sphere. *Scientific Horizons*, 2022, 25(10), pp. 119–126. **(Scopus)**.

Внесок автора – визначено можливості та якості страхового захисту суб'єктів економіки замкнутого циклу, а також постановка проблем, матеріально-технічного забезпечення та шляхів удосконалення страхування суб'єктів сфери реалізації замкнутого циклу.

6. Shebanin V., Kliuchnyk A., **Allakhverdiyeva I.**, Umanska, V. Tools of formation of the system of socio-economic security of territorial communities of the region. *Regional Science Inquiry*, 14(1) (2022), 127-136. URL: <https://cutt.ly/c9gtaQJ> **(Scopus)**.

Внесок автора – проведено дослідження інструментів формування системи соціально-економічної безпеки територіальних громад регіону в умовах існуючої системи соціально-економічних відносин у певному географічному регіоні, а також оцінка ефективності практичного застосування таких інструментів у контексті оцінки ролі та місця цих регіонів в економічній системі всієї держави.

7. Shebanina, O., Kormyshkin, I., Reshetilov, G., & **Allakhverdiyeva, I.** (2023). Economics of renewable energy from agricultural enterprises in Ukraine. *International Journal of Environmental Studies*, pp. 348-354. doi:10.1080/00207233.2023.2170578. **(Scopus)**.

Внесок автора – обґрунтовано необхідність використання автономних альтернативних джерела енергії та проаналізовано як цього можна досягти в агросекторі та який буде економічний ефект.

8. Shebanin V., Kormyshkin I., Umanska V., **Allakhverdiyeva I.**, Reshetilov G. Sustainable development of the socio-economic security system of the region based on closed cycle technologies. *Rivista di studi sulla sostenibilita: FrancoAngeli Editore*, vol. 0(2), pages 271-288. **(Scopus)**.

Handle: RePEc:fan:rissri:v:html10.3280/riss2022-002016

Внесок автор – обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення системи економічної безпеки на основі технологій економіки замкнутого циклу.

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

9. **Аллахвердієва І. В.** Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні // Актуальні проблеми управління та адміністрування: теоретичні і практичні аспекти: матеріали VII Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. науковців та здобувачів вищої освіти, 6 травня 2022 р. Кам'янець-Подільський, 2022. С. 408-411.

10. **Аллахвердієва І. В.** Державна підтримка для учасників агрострахування // Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни : тези доповідей учасників міжн.

науково-практичної конференції Міжнародного форуму, 26 травня 2022 р., м. Миколаїв / Міністерство освіти і науки України ; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв : МНАУ, 2022. С.73-75.

11. **Аллахвердієва І. В.** Розвиток страхування в туристичному бізнесі: закордонна практика // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 9 червня 2022 р., Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ. С.140-142.

12. **Аллахвердієва І. В.** Формування HR-бренду як умова сталого розвитку територіальної громади // Інтеграція науки та практики управління в умовах соціокультурних трансформацій: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. 18 травня 2022 року, м. Полтава / Ред. кол. : В. В. Заблоцький, О. І. Кравченко, Н. С. Васиньова. м. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2022. С.137-139.

13. **Аллахвердієва І. В.** Агροстрахування як умова сталого розвитку сільських територій регіону: теоретична концептуалізація // Цифровізація економіки як фактор стійкого розвитку держави: міжн. наук. конф., 23-24 вересня 2022 р. Державний університет імені Яна Кохановського у м. Кельце (Республіка Польща). С.75-78.

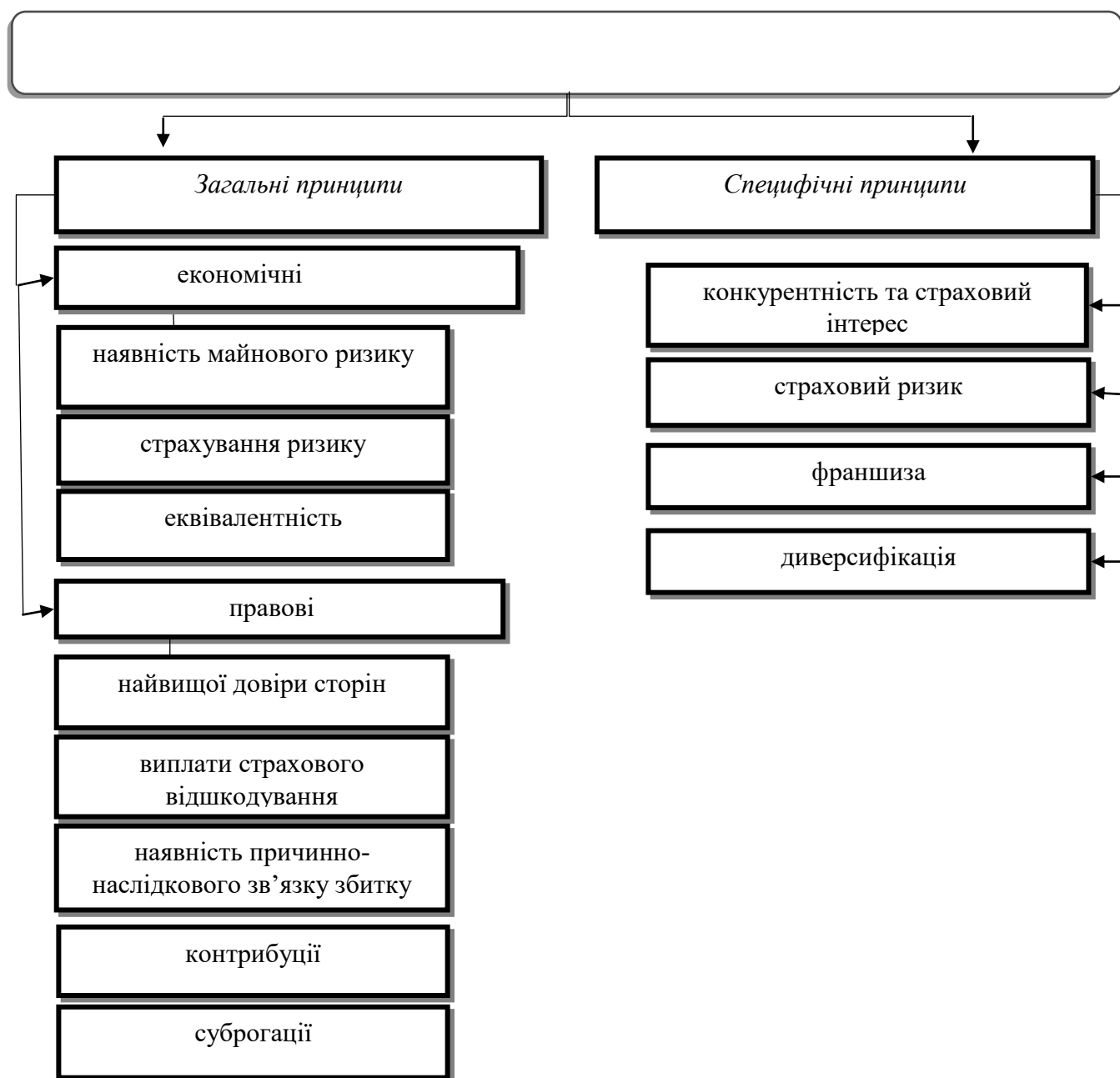

Рисунок – Загальні та специфічні принципи страхової діяльності

Джерело: складено автором за даними [139, 143, 176, 181]

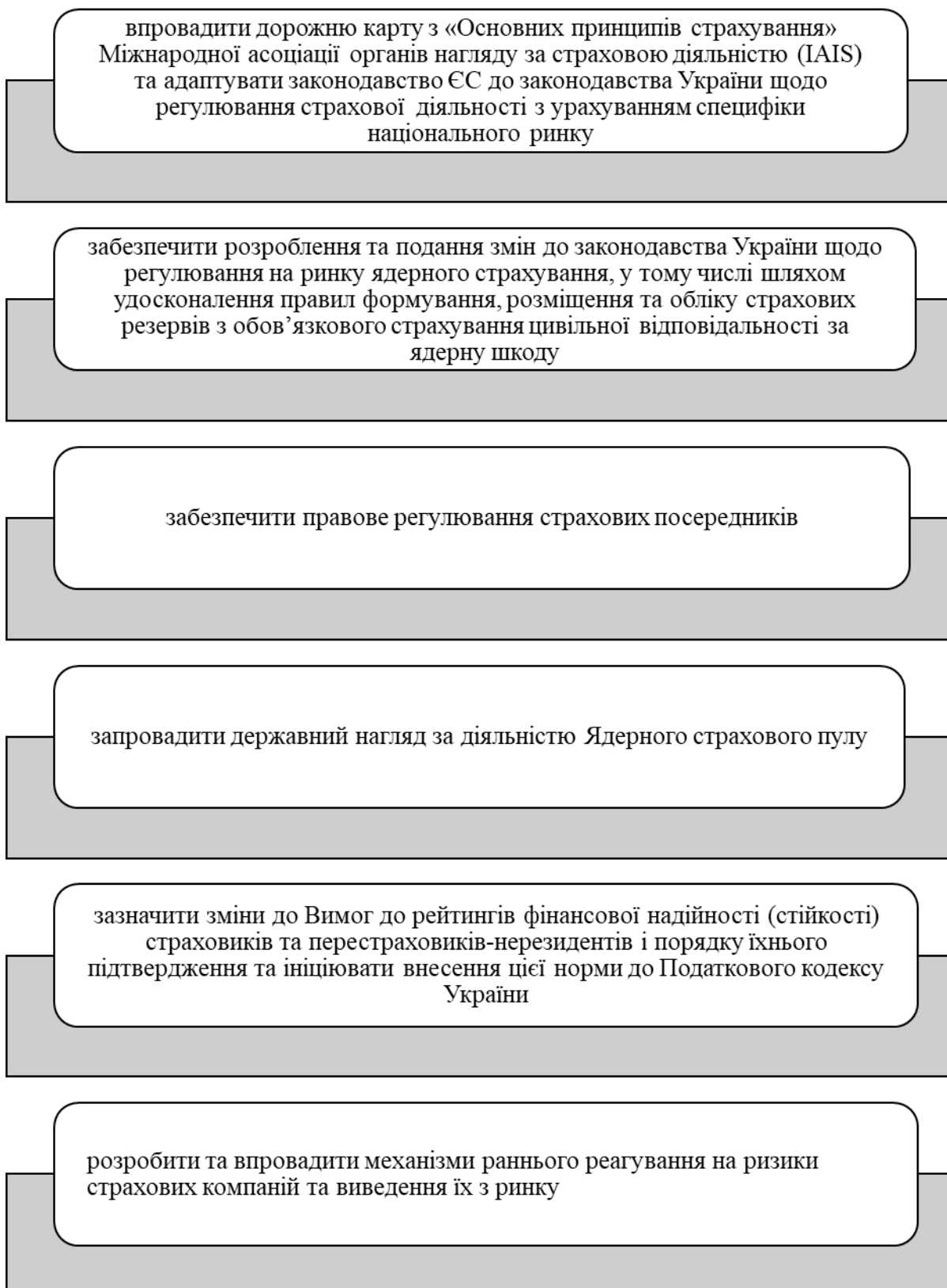

Рисунок – Напрями регулювання страхового ринку зазначені в Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року

Джерело: складено автором на основі даних [183]

Таблиця Динаміка валового регіонального продукту України, млн грн

Області	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Україна	1082569	1302079	1459096	1522657	1586915	1988544	2385367	2981227	3560302	3977198	4222026
АРК	32426	38220	44536	46393	...	...	...	...	...	...	...
Вінницька	23589	29099	33024	36191	43990	59871	74411	92288	111489	129097	135867
Волинська	14429	17637	20005	20622	24195	31688	35744	51919	60445	75637	77404
Дніпропетровська	116136	140020	147970	152905	176540	215206	244478	313527	369356	390325	398732
Донецька	128986	161021	170775	164926	119983	115012	137500	165932	192161	204893	206309
Житомирська	18743	21928	24849	25676	29815	38425	47919	61424	77103	85267	91365
Закарпатська	15299	18054	21404	21400	24120	28952	32390	43037	52445	61325	62022
Запорізька	42736	49525	54828	54352	65968	89061	104323	130187	147043	155158	167260
Івано-Франківська	20446	26752	32286	33196	37643	45854	51404	63809	78439	86679	90398
Київська	44953	59154	69663	68931	79561	104030	128638	156829	198142	218647	242406
Кіровоградська	15749	20041	22056	25313	28758	38447	46021	52978	64417	73066	75208
Луганська	45541	57202	58767	55108	31393	23849	31356	30265	35204	40291	43204
Львівська	41655	52103	61962	63329	72923	94690	114842	147308	177233	214400	236254
Миколаївська	24055	27633	29205	32030	35408	48195	57815	69299	79903	92427	96648
Одеська	53878	61499	64743	69760	74934	99761	119800	149392	173224	197153	220242
Полтавська	44291	52252	56580	58464	69831	95867	116272	150543	174089	187289	188424
Рівненська	15882	19302	21795	22004	28724	35252	39469	48796	56835	67363	71901
Сумська	18333	22907	24933	26765	30397	41567	46287	56473	68476	75827	80432
Тернопільська	12726	16294	17957	18085	21676	26656	31072	40715	49127	57140	62661
Харківська	65293	76866	82223	85315	96596	124843	154871	187238	233279	247592	257805
Херсонська	15649	18448	19357	20767	23250	32215	38743	47819	55152	61939	68467
Хмельницька	18096	22843	26237	26426	32162	41088	48859	63808	75638	83006	96380
Черкаська	22354	27012	31265	33087	38466	50843	59412	73073	93287	103466	108822
Чернівецька	9892	11969	13166	13757	15049	18506	21239	28579	33905	41660	45054
Чернігівська	17008	21165	23934	24237	28156	36966	43362	56611	70611	77981	84068
м.Київ	196639	223774	275685	312552	357377	451700	559140	699378	833299	949570	1014693
м.Севастополь	7785	9359	9891	11066	...	...	...	...	...	...	...

Джерело: сформовано автором за даними [151]

... не проводиться збір статистичних даних

Таблиця Показники, що характеризують стан соціально-економічної безпеки Миколаївської області за визначеними складовими та напрям їх впливу

Показники	Стимулятор +, дестимулятор -, змішаний +/-
Виробнича складова	
1. Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення, грн	+
2. Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, грн	+
3. Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, тис грн	+
4. Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, грн	+
Соціально-економічна складова	
1. Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення, грн	+
2. Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	-
3. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	+
4. Індекс реальної заробітної плати, відсотків до відповідного періоду попереднього року, %	+
Зовнішньо-економічна складова	
1. Обсяг експорту товарів, тис дол США	+
2. Обсяг імпорту товарів, тис дол США	+
3. Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол США	+
Інвестиційно-інноваційна складова	
1. Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку інвестування, дол США	+
2. Індекс капітальних інвестицій, відсотків до попереднього року, %	+
3. Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення наростаючим підсумком з початку року, грн	+
4. Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року, %	+/-
5. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	+
Соціальна складова	
1. Загальна площа житлового фонду у розрахунку на одну особу населення, кв. м	+

2. Чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	+
3. Питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою, відсотків до загальної кількості дітей шкільного віку, %	+
4. Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис осіб наявного населення, проміле	-
5. Кількість кримінальних правопорушень вчинених проти життя та здоров'я особи на 10 тис осіб населення, од	-
Фінансова складова	
1. Темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), % до попереднього року	+/-
2. Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одиницю населення, тис. грн	+
3. Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис. грн	+
4. Кількість страхових компаній, зареєстрованих в регіоні та/або їх філій, од	+
Екологічна складова	
1. Обсяги викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел на 1 млрд. гривень валового регіонального продукту, тис. тонн	-
2. Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, %	+

Джерело: сформовано автором

Таблиця Вагові коефіцієнти для розрахунку інтегрального індексу стану соціально-економічної безпеки Миколаївської області

Показники	Вагові коефіцієнти
Виробнича складова	
1. Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах) у розрахунку на одну особу населення, грн	0,05
2. Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення, грн	0,05
3. Обсяг виробництва продукції сільського господарства на 100 гектарів сільськогосподарських угідь, тис грн	0,04
4. Обсяг виконаних будівельних робіт у розрахунку на одну особу населення, грн	0,04
Разом за виробничою складовою	0,18
Соціально-економічна складова	
1. Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу населення, грн	0,04
2. Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	0,04
3. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років (за методологією Міжнародної організації праці), відсотків до економічно активного населення відповідного віку, %	0,04
4. Індекс реальної заробітної плати, відсотків до відповідного періоду попереднього року, %	0,05
Разом за соціально-економічною складовою	0,13
Зовнішньо-економічна складова	
1.Обсяг експорту товарів, тис дол США	0,03
2.Обсяг імпорту товарів, тис дол США	0,03
3. Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, дол США	0,05
Разом за зовнішньо-економічною складовою	0,11
Інвестиційно-інноваційна складова	
1. Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу населення нарастаючим підсумком з початку інвестування, дол. США	0,05
2. Індекс капітальних інвестицій, відсотків до попереднього року, %	0,03
3. Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення нарастаючим підсумком з початку року, грн	0,04
4. Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), відсотків до обсягу на початок року, %	0,03
5. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	0,04
Разом за інвестиційно-інноваційною складовою	0,19
Соціальна складова	
1. Загальна площа житлового фонду у розрахунку на одну особу населення, кв. м	0,05
2.Чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах у розрахунку на 100 місць, осіб	0,04

3. Питома вага дітей, охоплених позашкільною освітою, відсотків до загальної кількості дітей шкільного віку, %	0,04
4. Загальний коефіцієнт смертності на 1 тис. осіб наявного населення, проміле	0,03
5. Кількість кримінальних правопорушень вчинених проти життя та здоров'я особи на 10 тис. осіб населення, од	0,04
Разом за соціальною складовою	0,2
Фінансова складова	
1. Темп зростання (зменшення) доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), % до попереднього року	0,03
2. Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одиницю населення, тис грн	0,03
3. Капітальні видатки місцевих бюджетів (без трансфертів з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, тис грн	0,03
4. Кількість страхових компаній, зареєстрованих в регіоні та/або їх філій, од	0,03
Разом за фінансовою складовою	0,12
Екологічна складова	
1. Обсяги викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел на 1 млрд. гривень валового регіонального продукту, тис. тонн	0,04
2. Частка населених пунктів, у яких впроваджено роздільне збирання твердих побутових відходів, у загальній кількості населених пунктів регіону, %	0,04
Разом за екологічною складовою	0,08

Джерело: розраховано автором

Таблиця Інтегральна оцінка соціально-економічної безпеки
Миколаївської області за функціональними складовими

Складові соціально- економічної безпеки регіону	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Виробнича	0,253	0,245	0,268	0,271	0,298
Соціально-економічна	0,253	0,345	0,375	0,369	0,412
Зовнішньо-економічна	0,110	0,124	0,136	0,112	0,131
Інвестиційно- інноваційна	0,120	0,135	0,125	0,155	0,215
Соціальна	0,250	0,246	0,288	0,254	0,301
Фінансова	0,325	0,365	0,426	0,389	0,321
Екологічна	0,115	0,145	0,165	0,171	0,167

Джерело: розраховано автором

Довідка

про прийняття до впровадження наукових розробок
Аллахвердієвої Ірини Валеріївни,
аспірантки Миколаївського національного аграрного університету

Результати наукових досліджень Аллахвердієвої І.В. на тему «Розвиток страхування у системі формування соціально-економічної безпеки регіону», а саме пропозиції щодо можливостей створення інституту страхового омбудсмена в Україні як альтернативної платформи для розгляду скарг, яка буде створена з метою швидкого та економічного розгляду справ потерпілих страхувальників на страхові компанії, визначені переваги активізації страхового омбудсмена для всіх учасників страхового ринку (споживачів страхових послуг, страхових компаній, держави) були заслухані керівництвом відділення в м. Миколаїв приватного акціонерного товариства «Українська пожежно-страхова компанія».

Запропоновані до впровадження в практичну діяльність рекомендації визнані своєчасними та обґрунтованими.

Керівник відділення

Валентина СОКУР

**Товариство з обмеженою відповідальністю
«Сумісне підприємство
«Південна Аграрно – Експортна Компанія»**

54006, Миколаївська область, м. Миколаїв, вул. Спаська, буд. 19

Вих. № _____

від " _____ " _____ р.

Щодо впровадження наукових розробок
Ірини АЛЛАХВЕРДІЄВОЇ

Керівництво ТОВ «СП «Південна аграрно-експортна компанія» враховуючи значимість результатів дослідження Ірини Аллахвердієвої щодо формування системи агрострахування, яка сприятиме: мінімізації ризиків і стабілізації доходів підприємства; компенсуватиме втрати підприємства внаслідок непередбачуваних подій; підвищенню кредитоспроможності підприємства у відносинах з кредиторами, прийняло до практичного впровадження.

Директор

Валентин ШАПОВАЛОВ

БЕРЕЗАНСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
Березанка

Довідка

Про впровадження наукових розробок

Ірини АЛЛАХВЕРДІЄВОЇ на тему:

**«Розвиток страхування у системі формування соціально-економічної
безпеки регіону»**

На сесії Березанської селищної ради було розглянуто ініціативу Аллахвердієвої І.В. щодо застосування алгоритму комплексного оцінювання соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника та визначення системи показників-індикаторів в розрізі її виробничої, соціально-економічної, зовнішньо-економічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, фінансової та екологічної складових. Запропонований алгоритм методики оцінки соціально-економічної безпеки регіону має проводитися в три послідовних етапи.

Березанська селищна рада цілком підтримуємо такий підхід, адже вважаємо, що запропонована методика дозволяє повною мірою врахувати вплив загроз на соціально-економічну безпеку регіону та оцінити її комплексно з використанням системи показників, а отримані результати аналізу соціально-економічної безпеки регіону за вказаним алгоритмом можуть слугувати основою для пошуку та обґрунтування напрямів її зміцнення.

Проведена апробація під час підготовки пропозицій засвідчила високий рівень запропонованих розробок.

Селищний голова

Валерій ХОМІЦЬКИЙ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(МНАУ)

вул. Георгія Гонгадзе, 9, м. Миколаїв, 54008,
тел. (0512) 40-91-31, (0512) 70-93-31
E-mail: rector@mnau.edu.ua, офіційний сайт: www.mnau.edu.ua
код ЄДРПОУ 00497213

Від 07.02.2023 № 06-01/133

На № _____ від _____

Щодо впровадження наукових розробок
Ірини АЛЛАХВЕРДІЄВОЇ

Наукові розробки дисертаційного дослідження Аллахвердієвої І.В. в рамках виконання наукових тем: 0121U109253 «Розвиток страхової екосистеми України в умовах структурних трансформацій» (розроблено стратегію розвитку страхового ринку в умовах трансформаційних змін, обґрунтовано практичні рекомендації щодо протидії страховому шахрайству у сучасних умовах функціонування страхових компаній України та розроблено рекомендації щодо можливості створення інституту страхового омбудсмена в Україні на основі міжнародного досвіду) та 0121U114744 «Формування потенціалу місцевого розвитку територіальних громад» (удосконалено алгоритм комплексного оцінювання соціально-економічної безпеки регіону з використанням інтегрального показника та уточнено систему показників індикаторів в розрізі її виробничої, соціально-економічної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, соціальної, фінансової та екологічної складових), застосовуються при викладанні дисциплін «Управління та планування розвитку територій», «Страхування» та при підготовці курсових робіт, звітів з навчальної, виробничої та фахової практик здобувачами вищої освіти.

Перший проректор

Дмитро БАБЕНКО